1762

TRAKTACIK
y
DISCVRS
KROTKI,
O
RZECZYPO-SPOLITEY,

Iey rożnych kßtałćiech / postánowieniu / zacnośći / dostoieństwie / własnośći / zátrzymániu y záchowániu / zgubie / y wykorzenieniu.

OD

GERZEGO LEMKI I. D. Prot: Apostol: y L. L.

Nápisány y wydány.

W LVBLINIE,
W Drukarni Páwłá Konradá, 1632.

Na zacny Kleynot Ich Mśćiow PP. HOSZCZKICH.

TRzy Lilie ná polu białym posádzone/
A czcze pole ná drugiey stronie zostáwione:
Vmiał záwße Dom HOSZCZKICH Oyczyźnie wygodźić/
Ze záwße táż vmiáłá tym cnotom nágrodźić.
Co że ták iest ná oko káżdy to rozsądźi
Bacząc/ gdy dotąd w Senatorskim wieczu sądźi.

Wielmożnemu Pánu/
Iego Mśći Pánu

ROMANOWI
NA HOSZCZV HOSZCZKIEMV,
KASZTELANOWI KIIOWSKIEMV,

Włodzimirſkiemu Stárośćie/ etc. Dźierżáwcy Wyſogrodzkiemu/ memu Mśćiwemu Pánu.

PIſze Plutárchus W. M. P. o ſynách Pirrhuſá Krolá, ieſzcze w młodym wieku będácych, niekiedy od Oycá ſwego, komuby z nich władza y Páńſtwo po ſobie zoſtáwić chćiał y miał, pytáiacych y wywiáduiacych ſię: ktorym iáko Oćiec mądry Temu ktory naoſtrzeyſzy miecz ábo broń będźie miał, odpowiedźiał: czym znáć dał káżda władza, zwierzchność, y Páńſtwo nie ták látom, iáko cnoćie, dźielnośći, dawáne y przyſpoſobione ma bydź, przyſpoſobiony y ćwiczony z młodośći pilnie, broń y miecz ma, tákowy mieć, ktory ná páńſkie zwierzchnośći, y iákiey gubernáciey ábo władzy ma bydź: áby

ſprawiedliwośćią, mężnośćią, dźielnośćią, mądrośćią, y inſzemi cnotámi ſpoſobnie y przyſtoynie był przyćwiczonym y przyozdobionym. Co y mędrzec Cap. 6. mowi, Panowie ieśli ſię w ſtolicách y złotych Berłách kochaćie, kochayćie ſię w mądrośći, ábyśćie krolowáli ná wieki. y Senecá, Ieśli cheſz mieć wſzytkie pod ſwą mocą, day ſię ſam rozumowi w moc. Wiele ich rządźić możeſz ieśli ćię ten rządźić będźie: Y ten ćię náuczy iáko co czynić maſz. Záczym będźie ten przyozdobiony, y wyćwiczony, ktory nie pierwey roſkázowáć będźie, niżeli pod posłuſzeńſtwem bydź, ábo roſkázowániu podlegáć náuczyłby ſię, y ktory pierwey ſobie y ſwoim áffektom roſkázowáć y one miárkowáćby vmiał, ktoryby mężnośćią, dźielnośćią, łáſkáwośćią, ludzkośćią, celował innych, & ſe hominem, diuina tamen poteſtate ornatum, bydź rozumiał, záczym diuina facere, ſermone autem humano, non ad libitum ſuperbè & furioſe, vmiał ſobie poczynáć. Co y Maſil. Ficin: ſentent: lib. Epiſtol: 4. wſpomina. Beatiſſimas fore Reſpub: (dicebat Plato) ſi aut Philoſophi dominentur, aut ſaltem qui gubernant diuina quadam ſorte vtantur & philoſophentur. Nihil enim peſtilentius eſſe poteſtate & audacia, quam ignorantia comitatur. Tales quoque ſubditos eſſe ſolere, quales magiſtratus. Tenże lib: 8. Nihil pernicioſius eſt in principe, quam ſi quam plurimi eum contemnant, vel oderint, vel nimis inuideant, Contemptus quidem ſcientia, grauitate, integritate vitatur. Odium verò innocentia & humanitate lenitur, Inuidia denique munificentiâ libertate magnificentiaque ſedatur. A ná trzy te rzeczy áby záwżdy pámiętał tákowy, iż ludźiom, iż według praw, y wolnośći, iż nie długie ábo wieczne pánowánie przełożeńſtwá y władzą ma mieć: á w prawdźie ſię kocháć, oney przeſtrzegáć, y nád wſzytko przekłádáć, áby słowo iego tákiey wagi było, iákowa

przyśię-

przyśięgá káżda bywa; pożyteczniey y przystoyniey też to vpátrowáć, beneficiis quam tectis ciuitatem sibi obstringere, & præstare in paruis domiciliis, magnos animos esse, quam in magnis humilia latere mancipia, *dárámi y podárkámi przyiaćioły sobie zátrzymawáć,* beneficentia *zás z nieprzyiaćioł sposabáć przyiaćioły: Y tak bywa* vt pro illo potius, quàm ab illo, sibi timebunt, *y owszem w więtszcy powadze y czći będźie miány, ániżeliby się onego obawiáć miáno. Gdyż tedy wiele y śiłá potrzeba tym ktorzyby w Rzeczypospolitey ábo przełożonymi, potrzebnemi, y podległemi, kiedykolwiek zámyśliwáią, chcą, y prágną bydź, tákowi, nie bez przyczyny Authorow rożnych o tych rzeczách, ábo co pisáli czytáiąc ábo w kráinách rożnych będących sposoby y przykłády biorąc ták wstępowáli. Z ktorych iákokolwiek choć máły scrypt o rożney gubernácyey y Rzeczáchpospolitych iáko o pánuiących y roskázuiących, y onym podlegáiących włásnośćiách, cnotách, ćwiczeniu, záchowániu niedostatkách, odmiennośćiách, y zgubie zá Instancyą ludźi poważnych do Druku znowu podawszy pod Imieniem zacnie Wielmożnym W. M. P. ná plác wysyłam, iáko tego ktory też niemnieysza powagą, stárożytnośćią, dźielnośćią, zacnośćią Domu, męstwem, y wiernośćią ku Rzeczypospolitey cále záchowány tákowym mieczem, y bronią iesteś ozdobiony, á to z młodych lat oświadczeniem cáłey wiáry y życzliwośći ku Rzeczypospolitey záwsze wiernie pokazáney cnych Przodkow záwsze Rzeczypospolitey życzliwych, y w niey kocháiących się náśláduiąc, ktore mądrośćią, Rycerskim męstwem, y dźielnośćią, nie tylko w domowych Podolskich, Wołyńskich okazyách, expedycyah*

dicyách y potrzebách, ále y postronnych, Moskiewskich, Wołoskich, y Choryninskich polách y kráinách oświadczone, y broń ábo miecz ten dobrze wyprawny, głośny, y znáiomy do tego czásu trwa, y trwáć będźie w długie wieczne czásy, ktore mnie wyliczáć ták iákoby gwiazdy ábo piasek morski liczyć trudno, y tego nie potrzebuia. Co káżdy może ná oko widźieć, do czego przyszły à teneris asuescens tákie cnoty, y dźielności W. M. P. zá ták wierne odważne, szczere, y życzliwe posługi ku Pánu, y Rzeczypospolitcy, y iáka nagrodę odniosły, bo od máłych Vrzędow iáko Przodkowie od kilku set lát sobie poczynáli; y postępowáli W. M. P. nic nie opuściwszy, torem tym idac do tegoś przyszedł, że stołek Senatorski y Rády Koronney, Pradźiádow, Dźiádow, y Oycá rodzonego w tych kráiach dobrze mieczem y dźielnośćia, y męstwem zárobionych y zásłużonych ośiadł, y do tego od K. I. M. mile y życzliwie z łáski y chętliwie dány y ofiárowany trzymasz, y onym poki párka nie przetnie świećić będźiesz, y choć sam ieden iáko rosczka radicis Dauid z tey przezacney Familiey ieiczteś y zostawasz pozostáły, mocen ten ktory świátem y żywotem ludźkim kieruie, y on z niczego zrządźił y stworzył możnośćia y władza swa ieszcze cne potomstwo, na cześć y ná chwałę Imenia swego świętego, iáko Abrahama, Záchár-ryasza, Annę y Elzbietę święta poćieszył, W. M. P. poćieszyć ktoreby ieszcze kraiom tamtym y Rzeczypospol: długo świecząc, tymże kraiom y Rzeczypospolitey y Panu służyli, wiawy y sławy dotrzymawali. Czego ia wiernie W. M. P. życzę, y ten mały & exiguum munus qualequale illud sit W. M. P. y z posłu-

gámi,

gami memi ofiarowany ode mnie, iako y pierwßy wdźięcznie y mile przyiawßy mnie w teyże łasce y chęći Pańskiey swey będźieß chować raczył. Zycząc W. M. P. wieku Oycowskiego, abyś tych lat y wieku ßędźiwego, w dobrym żdrowiu, błogosławieństwie niebieskim wiecznym, y doczesnym, źiemskim, y we wßelakich pomyślnych pociech od tego ktory wßytko w ręku ma doczekał, miał y otrzymał. Dan w Lublinie dnia 23. Kwietnia. Roku Pańskiego, 1632.

W. M. P. záwße życzliwy
y służyć rad.

GERZY LEMKA, I. D. Prot:
Apostol. y LL.

⁂(+)⁂

PROEMIVM.

Z każda zwierzchność iest y włásny początek swoy ma od P. Bogá / mamy temu bez wątpienia wierzyć. Jáko o tym Apostoł pisząc do Rzymian świadczy / *eum diuinæ ordinationi resistere, qui potestati resistit.* Abowiem Stworzyćiel wszytkie° świátá / *qui omnia numero, pondere & mensura effecit, vniuersa rectè ac ordine disposuit,* ieśliby sie co iákim sposobem miáło do nierządu / cokolwiek iedno będzie ná szerokośći tego świátá / *totum hoc: omne corruet.* Jest tedy porządek *rerum dissimilium, accomodatis inter se locis quædam compositio,* ktora rzeczy iednostáyne / *æqua proportione coniungens pulchritudinem creat diuinæ sapientiæ maximè conuenientem.* Przetoż w tych spráwách / *quæ aliquo ex ordine collata sunt, summa, ima, & media cernuntur, atq; alia aliis innixa & tanquam annullis quibusdam inter se connexa & apta consistunt.* A nie tylko to widźiemy w tych rzeczách / *quæ sensu percipiuntur,* ále też y w tych / *quæ intelligentia & mente complectuntur.* Abowiem y niebo nawyższe / *arcens & continens cæteros, omniaq; suo ambitu comprehendens,* wiecznym swym biegiem wszytkie rzeczy záchowuie. A nie tylko táki rząd iest / ná ziemi ále *in Angelorum quoq; choris sua quibusq; munera distributa sunt,* ktoremi *superiores inferiori-*

rioribus diuinæ prouidentiæ commissa ẽnunciant, illosq́; splendore cælesti illustrant, quo ipsi à Deo illuminantur. Ani to iest rzecz wątpliwa/ iż choćiayby był Adam przestał ná roskazániu Páńskim/ przećie iáko Augustyn święty mowi/ byłáby nád ludźmi zwierzchność tákowa/ nie ktoraby iáko ćiężką niewolą zá sobą wiodłá: *sed quæ naturæ conueniens esset:* záczymby ono złączenie ludzkiego towárzystwá/ *& rerum ordo ac vicissitudo conseruaretur.* Gdyż tedy Pan Bog wszytkich rzeczy porządkiem iest/ *& virtutes rerum è diuino illo fonte emanant,* pewnie tenże/ y káżdą zwierzchność roskazánia inszym podawa/ do ktorey/ ludzka wielkość iáko do głowy/ y do początku náwraca się. Ale mowiąc o zwierzchnośći Boskiey/ skądże lepiey/ *quam à diuinis libris fidem & authoritatem petimus.* Jáwne są słowá/ ktoremi P. Chrystus ná pytánie Piłatowe odpowiedźiał. *Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper.* Czytamy też y to w przypowieśćiách Sálomonowych/ gdźie mowi sam o sobie Bog wszechmogący. *Meum est consilium & æquitas per me Reges regnant, & legum conditores iusta decernunt, per me Principes imperant ac potestates decernunt iustitiam.* Co y Sámuel/ gdy nie był słuchan od ludu/ zali nie miał tey odpowiedźi świętey/ iż Zydowie nie onego sámego wzgardzáli/ ále Bogá naywyższego/ ktorego on był sługą. A przeto/ ktorzy są posłuszni Krolom ábo Przełożonym/ *parent diuinæ legi:* á ktorzy się im sprzećiwiáią/ *diuinæ ordi-*

nationi

nationi resistunt. A ieśliby był kto tákowy / coby to rozumiał / áby P. Bog o tych rzeczách świeckich nie miał pieczey / ábo stáránia / niechay to wie zápewne / że sie ná tym bárzo myli / bowiem on chowa w tych wszytkich rzeczách / ktore dla człowieká spráwić ráczył nieodmienny porządek. A iakożby też nie miał bronić tych / *quos sibi similes & sui gratia generauit?* Abowiem P. Bog ná tym świećie iest / iáko Hetman nád Woyskiem / ktory ma insze Rotmistrze / insze porueczniki / insze dźieśiątniki / sam iednák wszytkim rozkázuie. Tákżeć też y ten naywyższy Bog nász Oćiec / *totum corpus vniuersitatis ipse regit, & vniuersali ac æterna mente gubernat.* A iáko ludźie są pod mocą Krolow / ták też Krolowie są pod mocą iego / iáko o tym *Horatius* pisze.

Rerum timendorum in proprios greges:
Reges in ipsos imperium est Iouis.

Ták też nas vymuie niektory wstyd przyrodzony / ábysmy záwsze mieli w vczćiwośći Krole / ábo przełożone swe / *quos agnoscimus tanquam è cœlo demissos aut aliqua diuina authoritate confirmatos.* Acz tedy prozno ludźiom przyrodzenie nic nie dáło: áni też temu wierzyc mamy / áby Bog wiedźieć o tym nie miał / gdy ktoremu Páństwu okrutny Krol panuie / y owszem to rozumieć mamy / że zá złośći ludzkie on mu sam dopuśćił pánowáć / iáko Iob o tym wspomina. *Facit, inquit, hominem Hypocritam propter peccata populi.* Y v Ozeaszá nápisano. *Dabo tibi regem in furore meo* tákże v Izáiaszá. *Assur virga*

ga

gā furoris mei, & baculus ipse eſt, ad gentem fallacem mittam eum. A też okrućieńſtwo nie tylko dla złośći Tyrannow/ Pan Bog przepuſzcza/ iáko dla nieprawośći y vporu ludzkiego/ przetoż ſam iáko nayſpráwiedliwſzy Pan podobnego Krolá podawa. Ani ináczey máią bydź rozumiáni Tyrannowie/ (*vtrum rectè dicatur*) iedno / *tanquam tortores, & tanquam mali Dæmones, quorum poteſtatem Sancti Doctores iuſtam eſſe confirmant: ſed iniquam voluntatem.* Ták iáko Attyllá on Węgierſki Krol okrutny/ zwał ſie bydź biczem Bożym. Także Támerlánes / kiedy był pytan / przeczby tákiey okrutnośći záżywał / nád tymi ktore zwyćiężył: odpowiedźiał. *An ignoratis me hominem non eſſe, ſed iram Dei?* A wſzákoż mamy też to wiedźieć/ iż ludźiom Chrześćiáńſkim nie roſkazano tego/ áby tákim Krolom poſłuſzni byli/ ieśliby im roſkazywáli nie podług woley Bożey / *quæ omni humana inſtitutione potior eſſe debet*; tákiego Tyránná brzemie nieznośne/ ieśliby nie mogło bydź zepchnione z rámienia ludzkiego/ máią ſie vćiec *ad vota ſummi illius Rectoris*, w ktorego ręku ieſt ſerce Krolewſkie / á on ie ſam kiedy chce odmieni. Ani w tym żadnemu wątpić trzebá/ ieśliby on ſam rozumiał bydź to ſwego ludu z pożytkiem: iż on Tyránná z pośrzodku wyrzući/ ábo iego one ſrogośći záhámuie/ ktory y on lud Zydowſki z ręku Pháráonowych wyrwał/ Aſweruſá onego okrutność zniosł y vſpokoił/ y hárdość Nábuchodonozorowe vſkromił y zwątlił.

ROZDZIAL I.

BOG wßechmogący y miłośierny wßelkiego
przyrodzenia ſtworzyćiel/ áni on / áni ſámo/
ná prozność nic nie czyni/ ſtworzył one/ przy=
ozdobił/ ziednoczył/ záchował/ ábowiem dobry ku
wßelkiemu dobremu/ mądry ku porządkowi/ ſprá=
wiedliwy do czynienia ſpráwiedliwośći / świętą=
bliwy do pobożnośći wykonywánia/ ßcześliwy do
odźierzenia y zátrzymánia ßczęśćia.

WSzelkie bowiem towárzyſtwo y ſpołkowánie / ieſt vczynione
ku iákiemu dobremu. a Zádnego dobrá/ bez towárzyßá/ nie
ieſt dobre mienie. b Abowiem omnis ratio & inſtitutio vitæ
adiumenta hominum deſiderat. c Społkowánie bowiem ieſt/ dextras ſi-
bi dare. d Aby też iedni drugich pobożnośći náuczáli/ á pobożność ro=
ſkázuie nam : ábyſmy z ſobą przyległe á pogániczne/ & contiguas domos
habeamus. e A ták ſpołkowánie dobre/ Bogá/ od ktorego poßło / ćie=
ßąc/ ſławi/ vweſela y chwali. f

a *Ariſtot. Polit.1.*
b *Senec. Epiſto. 6.*
c *Cicer. lib. 1. offic.*
d *Auguſt. in Epiſt. ad Gal.2.*
e *Stigelius.*
f *Chriſoſt. in Epiſt. ad Hæb. Homil. 25.*

ROZDZIAL II.

BOG/ przyrodzenie / wrodzona żądza/ á chći=
wość/ podußczenie vczćiwego/ y nie porządne°
przyiaćielſtwá / y ſpołkowánia wdźięczność /
zobopolny á iáwny pożytek/ żądza pánowánia/
poddáńſtwá ſpokoyność/ ćichość y ſkromność/ do=
ſkonáłe błogoſłáwieńſtwo / przyczynámi ſą / z kto=
rych miáſto/ to ieſt ludzka przyiáźń y ſpołkowánie

g po=

g porządek ſpoſobny námowiony h przyſtoyne przyiacielſtwo i ſpoſob życia/ doſtátki ludzkie k á iednym słowem Rzeczpoſpolita poſtánowiona ieſt.

NIe dobrze bowiem ieſt ſámemu człowiekowi. l Ale lepiey dwiemá poſpołu/ máią pożytek y ſkutek towárzyſtwá ſwego. m A pieknie y wdźięcznie gdy bráćia z ſobą mieſkáią w zgodźie. n Gdyż człowiek ieſt animal politicum & ſociale o tedy ktory ſie chroni miáſtá/ ábo beſtyią okrutnośćią/ ábo człowieká świątobliwośćią przechodźi. p A złego kto nie widźi/ żaden nie zgáni/ á gdźie ſie nie obawiáią ná gánićielá/ beśpiecznie nádchodźi zwodźićiel/ y wolniey grzech ſie popełnia. q Naybeśpiecznieyſza/ tedy ieſt kondicya poddánych/ gdźie żyią pod ſpráwiedliwośćią y słuſznośćią rządźićielá. Caſsiodorus.

g Plato in Nem.
h Lipſi. lib. 2. Epiſt.
i Gregor. lib. 12. Moral.
k Augu: lib. 5. de Ciui. Dei cap. 2.
l Geneſ. 3.
m Eccleſ. 4. & 9.
n in Pſal.
o Ariſt. lib. Pol.
p Caſſiodor: lib. 1. c. 2.
q Hieronimus.

ROZDZIAL III.

RZeczpoſpolita tá ieſt/ porządek/ y społkowánie roſkázuiących/ y słucháiących/ pod iákimkolwiek páńſtwem/ iednemyż práwy/ ku poſpolitemu dobru/ z przyrodzenia y zwyczáiu zebrána/ y zá zezwoleniem przyrodzonym vmiárkowáne/ poſpolitowánie y obcowánie.

A Tak Apoſtoł mowi/ nie tylko Przełożeńſtwo/ ále też y poddáńſtwo/ posłuſzeńſtwo/ cześć/ vczćiwość Krolewſka/ práwá/ karánie/ Pobory/ Podatki/ Cłá/ boiaźń/ ꝛc. ile wſzyſtek ten ſtan bydź Boſkim ſporządzeniem iego posłuſzeńſtwo/ y poważność/ wſzem w obecz ku dobremu/ dla gniewu/ ſumnienia obrony/ błogosłáwieńſtwá/ y ſpolney miłośći świątobliwie poſtánowiony/ iáko ſie pokázuie do Rzymian 13. y Piotr świety Apoſtoł roſkázuie/ (áby było społkowánie dobre) poddáńſtwo/ ſwym przełożonym/ bądź wyżſzym iáko Krolom/ Monárchom/ bądź też mnieyſzym vrzędnikom iáko Pánom/ y innym ná to wyſádzonym á to dla Bogá/ ku dobremu/ dobrym

brym y złym. A tákże tegoż społkowánia y obcowánia zezwoleniem przyrodzenia vmiárkowánego wyrzucamy y odłączamy zboyce/ łotrostwá/ ábowiem y ći áczkolwiek obowiązek sámi z sobą máią/ pod iednego mocą ku dobremu żyćiu sobie/ ále non præuia ratione, á ták iż do Rzeczypospolitey nie należą żadnego práwá do práwego towárzystwá y społkowánia nie máią/ skąd zátym idźie/ fides latronibus data vel pactum pro capite precium non reddendum esse. Primò. Quia nullum ius habent ábo Rempublic: sed quasi banniti & ex communicati sunt. Secundò. Quia non iisdem legibus fungi sinuntur, quibus hostes captiui, aut liberi, nec ylla belli iura cum illis communicantur. Tertiò. A prædonibus & piratis captum leges patiebantur nec libertatem ammittere, & testamentum condere & omnes actus legitimos obire, id quod iurè gentium illi amiserunt, qui in hostium manus peruenerunt.

ROZDZIAL IV.

BEZ tego porządku włásna iest ἀταξία: *nulla domus*, żadne Miásto/ Rodzay/ áni ludzki narod zostáć/ áni wszelkie przyrodzenie / áni náwet sam świát może bydź. u Jest bowiem obowiązek y duch żywiący wszelkiey rzeczy/ y spraw ludźkich. x Jest dobro napotrzebnieysze y napożytecznieysze. y Jest βίος τῆς πόλεως duch y żywot miástá. z A náostátek w wszelákich rzeczách porządek iest napięknieysza cnotá/ á wszelkie sporządzenie piękne. a

u Cic. 4. de leg.

x Senec. 1. de Cle. y Aristot. 1. Pol c. 3.

z Lib. 4. c. 8.

a Aug. de vera religione.

ROZDZIAL V.

POrządek táki / y towárzystwo przystoyne/ á dobre stawa się/ á postánowiony y záchowány bywa: gdy roskázuiący/ y poddáni sposobni

y po-

y podobni sobie są/ ábo z przyrodzenia / ábo z práwá/ Boskiego/ ludzkiego/ mieyskiego/ ábo zwyczáiu/ *vel per diuersum officium quod sustinent, per quæ fortunæ bona.*

b Plato in Dial. Pol.
c Arist. 1. Poli. c. 8.
d Plin. Iun. lib. 1. Epi.
e Chrysost. super Matt.
f Gregor. in regim.
g Grego. in Dialo.

WSzelkiego bowiem rządzenia fundáment iest recta ratio, ná ktorym ieśli Rzeczpospolita záwisłá / dobra iest y pożyteczna/ á ktora tego nie ma/ zła á niezbożna iest. b Abowiem trzebá temu/ ktory chce bydź przełożonym/ doskonáłymi y swobodnymi cnotámi/ ktore z zwyczáiu pochodzą przyozdobionym y obdárzonym bydź. c Stąd bowiem prawdźiwie sądzą/ zásłużyli godnośći y czći/ ábo nie/ ten ktory ná nie iest wysádzony y obrány. d Y owszem godnośći y dostoieństwo tym ktorzy nie są tego godnymi / pobudką stawiáią sie do káránia. e A ráczey godnośći tákowych máią sie zbrániáć ći/ qui impares se esse agnoscunt. Ktorzy temu nie zdołáią. f Pożytek tedy dobrego społkowánia iest/ vt præesse non audeat is, qui subesse non didicit nec obedientiam subiectis imperet, qui illam prælatis non nouit exhibere, g

ROZDZIAL VI.

h Gen. 3. v. 16.
i Petr. 1. v. 15.
k v. 7.
l Eph. 5. v. 22. 23.
m v. 28. 29.
n 1. Cor. 11. v. 6.
o v. 7.

NIe łátwie bowiem máią bydź przypuszczone białegłowy/ ktore przyrodzony obyczay ábo sposob/ płći mdłość/ cnot niedostátek/ żądz y spraw niestáteczność/ Boża y ludzka poważność/ zwyczáiu rzadkość/ vrzedu rożność/ przykładow nieprawość/ przypadáiąca potrzebá: áni w domu/ we wśi/ áni ná krolestwie przełożyłá.

ABowiem páństwo/ moc iest mężowá / iey zásie vsługá. h iey poddáństwo. i bowiem naczynie słábe / k we wszytkim posłuszne/ iáko Pánu/ iáko głowie. l iest ćiáło nie swoie/ ále mężowe/ & eius caro quam vir nutrit fouet. m y nie odkryta/ ále nákrytą/ y zástonioną ma mieć głowe. n Mąż obrázem y chwała Bożą/ oná mężową. o Poszłá z mężá y dla niego stworzona (Abowiem tylko pomoc

moc mężowa p) práwem przyrodzonym podleyßa. q A nád to Apostoł/ Piotr ś. tylko o Krolách y podleyßych zwierzchności Xiążętách wzmiánkę czyni/ nie o Krolowách. Abowiem naprzod sámá od ßátáná rostkoßámi y żądzámi się vwiodłá/ z ktorą więtße nięzgody/ y nienawiśći/ á niżeli z mężem miewa. r Máią milczeć ná schadzkách/ bieśiádách/ á coby mieli mowić y wiedźieć/ máią się od mężow vczyć y bádáć. s Gorße są złe nád Bázyliská y wężá. A nád to przyrodzenie męskiey płći/ bárźiey nádáło sposobnieyßym bydź do rządzenia/ y do roskázowánia/ niż białogłowskiey. t A ták rządźić iey y roskázowáć przyrodzenie nie dopußcza. u Abowiem ná dobre/ są niecnotliwe/ á złego wßytkiego sprawce naywiętße. x Jest potrzebne á vstáwiczne złe/ máią tedy bydź nie w mieyskich spráwách/ ále domowych robotách rostropne y dowćipne. Abowiem zá białegłowy rządzącey/ krolestwo/ y páńskwo złe iest. y Niestáteczna bowiem y odmienna záwße niewiástá. z O ktorey to tylko wierzyć mamy że raz vmrzeć ma. a Tá tedy áni náuczáć áni świádczyć/ áni sądźić/ á tym więcey/ áni rządźić y pánowáć może. b Gdy tedy Domekrytus y Anonimus byli pytáni/ dlaczegoby máłe żony poięli sobie? miedzy wielą złym/ to coby mnieyßego obráć było/ woleli/ odpowiedźieli. c A ták Protágoras zwykł mawiáć/ że nieprzyiaćielowi swemu nic gorßego nie mogł vczynić/ y wyrządźić/ iedno gdy mu corkę swoię dał. Naostátek ieśliż Adámá/ Sámsoná/ Dawidá/ Lotá/ Sálomoná y inßych wielu białagłowá zdrádźiłá/ y zwiodłá. A ktoż teraz może bydź bespiecznym?

p v. 9.
q v. 14.
r ad Tim. 2. v. 10. vsque ad 13.
s 1. Cor. 14. v. 34.
t Arist. lib.
u Pol. 6. 8. 1. Senec. 8.
x Eurip. in Med.
y August. sup. Ioan. tract. 2.
z Virgil. Æn. lib. 4
a Anti. apud Stob.
b Aug. in q; [?] ex vetro testa. Spe. Sax.
c Plut. in Paric.

ROZDZIAL VI.

ANi też dopußczeni máią bydź ßaleni/ od rozumu odchodzący/ lunátycy/ głupi/ ślepi/ głuszy/ y niemi.

GLupi bowiem ßczęśćia zażywáć nie może. a A bogáctwá ná prożność mu się przydádzą. b zwad/ y rosterkow są przyczynámi. c Zadnego sposobu y miáry nie vżywáią w dostátkách/ raz tego drugi raz owego potrzebuią/ zá żądzámi idąc. d Jeśli bogáty/ iest niewolnikiem złotá. e Abowiem co może bydź gorzey á głupiey iáko iudicare peruersè de rebus, stultitiæ perperam deliberare; vti nequire præsentibus bonis: in falsam adduci opinionem de his quæ ad vitam sunt

a Pro. 26.
b c. 17. v. 6
c ca: 18: 6.
d Rlat: in conui: 7.
Sa.
e Soerc: apud Stob

f *Arist. de virtu: & vitio diuis.* honesta & bona. Náśláduie bowiem nieroſtropnośći niepámiętność/ nieobyczaynośći/ zápámiętánie niewſtrzemięźliwośći ruſcititas & obliuio. f A czym więtſza ieſt moc/ y poważność/ tym ſzkodliwſza/ ieśli ná złego y ná głupiego przypádnie. g Eſt ergo ſapienti ſeruire, libertas, ſtulto imperare, ſeruitus. h

g *Eraſ. in Epiſt.*

h *Hier: in Epi: ad Simpli.*

ROZDZIAL VII.

Ani z pokalánego łożá zrodzeni.

KTorymkolwiek bowiem z Oycá y z mátki wrodzona ieſt iáka zmázá/ z tákowymi/ poki żywi niezmázána y nieznoſna iákaś nieſzláchetnośći ſromotá/ y wádá ſpolkuie/ quæ increpare volentibus in promptu magnopere ſunt. a Niebeſpieczne ſą tákowych ſucceſſiæ, w ktorych zárowne ſą vczeſtnikámi nievczćiwie zrodzeni ſynowie. Są bowiem podczás śmielſzy/ y do wyſtepku popędliwſzy/ częſtokroć pokolenie/ płod przyrodzony y włáſny wygubić zámyśláią/ áby przodek otrzymáli. Ták Iſmael Izááká przeſládował: Abimelech nie dla czego inſzego śiedmdźieśiąt Bráćiey zámordował. b Nie wnidźie tedy Syn nierządnicy do świątnice/ áż do dźieśiątego pokolenia. c Ani ſie godźi w Rzeczypoſpolitey pánowáć tym/ ktorych rodzáiu/ wyiećie odpędza y ſpiera. d Nieſpráwiedliwieby było y to/ niecnotliwie zárázliwie/ á z tego przykłádu odrodkow/ ábo wyrodkow ważyć/ czćić/ ſzánowáć y wychowywáć. e

a *Plut. de libero educatio.*

b *Iudic. 6*

c *Deu. 23. v. 2.*

d *Politi. 3. Cap. 3. Ariſtotel.*

e *Caſus libro 4. 6. 6.*

ROZDZIAL VIII.

Ani młodźi w lećiech ábo w obyczáiách.

NAieprzykre ſie y nieznoſne zda tego Páńſtwo ábo przełożeńſtwo/ ktoremu pánowáć látá dopuſzczáią/ áni ſie więtſzym y wyżſzym zna/ zwłaſzczá gdyż tym cześć y podczćiwość doſtawa/ gdy mu látá pozwaláią. a Ozdobny y wdźięczny ieſt rozſądek z grzybiałośći y wdźięczna á miła ſtárego mądrość/ y świádomość/ pochwały godny bywa rozmyſł/ y rádá iego. b Abowiem biádá temu Kroleſtwu/ ktoremu dźiećię przełożonym ieſt y pánuie. c Rády bowiem ſtárych/ ſą

Ari. lib. Pol. 4. 24.

Ecclesi. 5. v. 7. 8.

Eccl. 18.

drzewcámi/

drzewcámi/ y kopiiámi młodym ludźiom. Plut. w nich doſkonáłá myśl d *Ari. lib.*
ieſt & intelligentia d Et corporis tantum infirmitas, mentis autem ſobri- *7. Pol. 16.*
etas. e A ták pomoc młodych/ rádą ſtárych/ moc y władzą máią. f e *Liu. li. 3.*
K temu miedzy wielą młodych ludźi/ ſtáry gdy śmiáły bedźie/ lepſzy ieſt. f *Eurip. a-*
g Ták Solon młodźieńcá choćby námędrſzym ſie zdał od zwierzchnośći/ *pud Plu-*
y pánowánia odłączał. h A Gorgiás vchodząc/ y máiąc ſześćdźieśią/ *tarch.*
ty y śiodmy rok żyćia ſwego / gdy był pytan dla czegoby ták długo żył? g *Eurip.*
nie mam o cobych ſie miał ná ſtárość vſkárżáć? odpowiedźiał. i. *in And,*
h *Stob. ſer. 112.*
i *Cic. lib. de Sene.*

ROZDZIAL IX.

A Ni niewolnicy/ ſludzy/ áni cudzoziemcy/ wolny y ſwobodny bowiem (ktory rządźi) má bydź/ á ktorego przyrodzenie niewolnikiem vczyniło: tego ſłuſznie od zwierzchnośći pánowánia odſądźiło.

IEſt bowiem niewolnik żywa máiętność/ á ktorego przyrodzenie tá- a *Ariſt.*
kim vczyniło/ w inſzey władzy ieſt/ a Jeſt część páńſtwá/ iákaś od- *lib. 1. Pol.*
dźielona. b Poddáni bowiem/ y proſtácy/ rzemieślnicy/ rátunkiem *c. 3.*
y pomocą ſą ludzkim/ do tego ſpoſobnemi/ & inuenti ad eos vſus, qui vi- b *Cap. 4.*
ros dedecent d Żáden obcego narodu/ pánowánia łátwie znośić nie c *Cap. 6.*
może e gdyż praw y obyczáiow páńſtwá tego nie świádomi/ ita vt vi- d *Euri. a-*
uere prius deſinant, quàm vitam alienam diſcant. niewierni pod czás ſie *pud Stob.*
ſtawáią/ ſwego y ſwoich pożytkow bárźiey przeſtrzegáią/ vrzędy y di- e *Curt.*
gnitárſtwá/ ſwoim rozdawáią/ y przyſpoſobiáią. zapłáty zá zaſługi pod- *lib. 7.*
dánym ábo nie oddawáią/ ábo odwłaczáią: cum ſociis imperii facilius
diſſentiunt: nihilque rectum ab aliis quàm à ſuis putant: ábowiem im nie
ták przychodnia/ iáko ſwego rodzáiu Rzeczpoſpolita ſie podoba/ ad cuius
normam omnia dirigere ſtudeant. Jeſt tedy trudno/ y niepodobno lu- f *Epime.*
dźiom wolnym/ y zacnemi práwy á ſwobodámi y wolnośćiámi/ nádá- *apud Di-*
nymi y ozdobionymi pod niewolą bydź. f Wolność bowiem virtutis *og. lib. 1.*
nomen eſt, ſeruitus autem maliciæ. g Abowiem Bog roſkazał zwierz- g *Epic. a-*
chność y przełożone z bráćiey ſwey obieráć/ y Krolá nieſtánowić/ áni ná- *pud Stob*
znáczáć/ ktoryby z inſzego pokolenia był. h h *Deutor. 17. 15.*

ROZDZIAL X.

ANi sromota ábo iáka zła sławą zelżeni/ y po-
kaláni/ iáko krzywoprzyśieścy/ y od przyśięgá-
iący śie/ ktorzy ácz przyśięgáią/ á według
przyśięgi śię nie spráwuią/ *magestatis rei*, wywołán-
cy/ bánnići: á nádto wszyscy inszy rzemieślnicy nie-
vczćiwi/ hultáie/ y włoczęgowie *etiamsi aliquando*
a Psal.14. *prætextum nobilitatis* bogactw ábo też vmiejętno-
b Iosue 6. 22. & 9. 18. śći/ y rostropnośći/ *habeant*.

c Exo.20 KCoż bowiem wnidźie ná gorę Páńską? iedno ktory nie przy-
7. Leu.19. śięgał ku szkodźie bliźniego swego. a Przyśięgi słuszne máią
12. Deu.5 bydź w swoiey mierze záchowáne, y zátrzymáne. b Dlatego
11. Mat.5 skaràny Iechoniasz krzywoprzyśięscá/ Ezech. 17. Sául tákże/ 1. Reg. 14.
33. Mala. srodze zákázuie krzywoprzyśięstwa. c Jeden przećiw drugiemu złego
3.5. nic niech nie myśli w swym vmyśle/ á w przyśiedze fałszywey nie ko-
d Zach.8. chaycie śie/ ábowiem wszytko to iest com sobie obmierźił/ mowi Pan
e Au. ser. zastępow. d Periurius autem est qui etiam per id quod nihil est falsum
28. dever. iurat. e (dáleko więcey ktory przez imię Boże Bogu) A żadnego nie
Apol. masz/ y nie znaydźie śię/ ktory często przyśięgáiąc/ áby kiedy nie krzywo-
f Chri. su. przyśiągł/ f Krzywoprzyśięscá bowiem trzem osobom ku szkodźie sta-
Matth. wa śię/ y iest. Bogu/ ktorego krzywoprzyśięgáiąc wzgárdza. Sędźiemu
(ábo temu przećiw ktoremu przyśięga) ktorego kłamáiąc zdrádza. Nie-
g Isid. 3. winnemu ktorego fałszywym świadectwem obraża. g Nam quacunque
de sum. arte verborum quis iuret, Deus tamen qui conscientiæ testis est ták ią przyi-
bon. muie iáko on ktoremu przyśięgáią (bądź by był nieprzyiaćielem/ bądź
h August. miány zá heretyká y odszczepieńcá) rozumie. h Iurans ergo secundum illi-
con. men. us cui iurat expectationem, fidem præstet: Idem Epist. 124. Ten záiste kto-
& lib. 2. ry człowieká do przyśięgi wiedźie/ y ćiągnie/ á wie że fałszywie przyśię-
de sum. ga/ przewyćięża/ y iest nád mężoboyce/ ktory ćiáło tylko zábija/ y mor-
bon. duie/ ten záiste duszę/ y owszem dwie/ y swoie/ y tego ktory przyśięga. i
i Aug. de Sint ergo periuri omnes qui legitime de re licita & possibili Deo vero iu-
decol. Io. rant non tamen quod iurarunt seruant, vel qui alios ad non seruandum inci-
Bapt. tant.

Rzemieślni-

Rzemieślnicy. 1. Quia necessario soliciti de victu minus possunt vacare. R. P. 2. Quia suis operibus intenti rerum vsum & experientiam non didicerunt. Abowiem tako nie ten ma sądźić / ktory sie práwá nie vczył : ále raczey około rzemiosłá : y inßych rzeczy sie báwiąc / lepiey vmie w tym náuczyć / y porádźić co do niego należy / záczym do práwá / y do sądu bynamniey nie należy tákowy. 3. Quia auctoritatem Magistratus videtur imminuere cum alii non opifices opificibus parere coguntur. 4. Quia leges ad suum quæstum accommodarent, experientia probabile est. 5. Quia probabile est diuites quibus opificia non necessaria minus posse circumagi affectibus.

ROZDZIAL XI.

ANi zmiendacy / *sordidi*, nieznáiomi / nießláchetni / y niesławni.

PLugáwymi są ktorych ánimuße / y zmysły sa zepsowáne y skáżone: prostácy / nieznáiomi / skąpymi / nieuczćiwemi są ktorzy rátunku sobie sámym wielkiego potrzebuią / nießláchetnemi / y nie-
sławnemi są / ktorzy cnoty nie potrzebuią / nie prágną / y w niey byna- a *Ari.lib.*
mniey sie nie ćwiczą. a Szláchetni á zacni bowiem ći miáni bywáią / *1. cap. 7.*
w ktorych cnotá przodkow ich wrodzona iest / y dostátki. b Szláche- *de Repub.*
tności zacność tá iest / ktora pochodźi z dobrego rodzáiu / spániáły y vro- b *Idem*
dzony iest / ktory od przyrodzenia swego y rodu bynamniey sie nie odro- *lib. 5. Pol.*
dźił / nie odstąpił / y nie wykroczył. c A ták iednym zacnym y vrodźi- c *Ari.lib.*
wym mężem wßytká Fámilia ozdobę swę ma. d Szláchetność á vrodá *1. Hi. ani.*
iest vmysłu y ćiáłá vmiárkowánie. e O ßláchćicu / może to mowić / y d *Dem. 1.*
vdáć. (Pisze Demostenes.) Dobry á cnotliwy człowiek / ßláchetnym *Olynth.*
iest : á ktory ná spráwiedliwośći nie záśiadł / y do niey nie skłánia sie / e *Socr. ap.*
choćiażby z rodźicow dobrych y lepßych niż Iupiter rod swoy wiodł / nie *Stob.*
ßláchetnym sie stawa. f A ták wßyscy cnotliwi á pobożni záwße no- f *Dem. 1.*
bilitati faumus á iż Rzeczypospolitey należy / y przysłuża iest nobiles esse *Olynth.*
homines dignos maioribus suis. g Spániáły y vrodźiwy bowiem koń / g *Cic. pro*
ćieniem biegá ábo rozgi bywa rządzon. Leniwy zás áni ostrogámi bywa *Sest.*
pobudzon. h A náostátek lepiey y vczćiwiey iest áby sie z ćiebie rodźicy h *Cur. l. 7*
chełpili / á niżeli ty z rodźicow. i Nießláchetny tedy y nievczćiwy iest i *Chr. sup.*
pokalánego kożá syn. k Ani bowiem ná tym śiłá należy / skąd iesteś y *Matth.*
pochodźiß / ále iákowy iesteś / y miałbyś bydź. l Báczymy bowiem ży- k *Plut. de*
for. Rom.

 to /

l Laer. li. 6. cap. 1. m Soc. ap. Sto. ſer. 84. n Cic. in Ora. contra Salu. o Ant. in Mel. pars 2. ſer. 29.

ko/ y naśienie wſzelkie pożyteczne/ y dobre bydź nie dlatego że ſie nâ dobrey roli vrodźiło/ âle że dobrze wychowánie y żywi. m Zátym gdy Cyceronowi nieſzláchetność/ y nieſpániáłość byłá zárzucona przed oczymá/ dosyć nátym powiáda mi ieſt mnie memi ſpráwámi ſzláchetnym y ſłáwnym bydź/ ániżeli przodkow mniemániem ſzczycić ſie/ á chełpić/ y ták żyć/ ábym potomkom moim ſzláchetnośći/ y vczćiwośći moiey był początkiem/ y cnoty przykłádem. n Tákże Sokrates bárziey ſie z tego chełpił/ że z podłych y nieſławnych przodkow rod ſwoy prowádźił y wyſzedł ábowiem odemnie (mowił) rodzáiu przodek y początek ſie zaczął. o

ROZDZIAL XII.

A Ni ći ktorzy doſtátku nie máią/ & quorum res anguſta domi eſt.

a Ari. lib. 2. Pol. 5. b Idem li. 2. Pol. 9. c Dem. 1. ol. d Ari. lib. 4. Pol. c. 8. e Socoa apud Stob. f Sen. Epiſt. 2. g Idem Epiſt. 116.

BOgáctwá/ y máietnośći doſtátek/ bowiem wſzelkich rzeczy/ pożytkom y przyległośćiom/ y vżytkom w goſpodárſtwie & ciuili ratione ſą przyległe/ y w mieśćie plác trzymáią. a Niedoſtáteczny záśie præclarum magiſtratum gerere & in ocio viuere non poteſt. b Abowiem we wſzytkich rzeczách pieniądze ſą potrzebne bez ktorych nic doſkonáłego bydź nie może. c A w tych ráczey ktorzy bogáctwy przemagáią y przechodzą/ diſciplina & nobilitas exiſtere ſolet. d Doſtátkow/ bogáctw/ dwoiákim ſpoſobem záżyway/ ábyś w wielkiey á nágłey przygodźie/ y toniey łatwie ſie mogł ſpráwić/ y gotowym ſtáć/ á do tego/ ábyś cnotliwego y záchowáłego przyiaćielá/ y ſąśiádá ſwego w nieſzczęśćiu porátowáć mogł/ y podupádłego zátrzymáć y podeprzeć. e Abowiem pierwſzy ſpoſob bogáctw ieſt/ habere quod neceſſe eſt, proximus, quod ſat eſt. f A v mądrego y bácznego człowieká one wniewoli ſą/ v głupiego y niecnotliwego w powadze/ y w wielkim poważeniu/ ábowiem ille his nihil premittit, huic verò permittunt illæ omnia. g Ale iednák iáko ſą záwádą y trudnośćią niezbożnym/ ták pomocą y porádą do cnoty/ pobożnym y cnotliwym. *Y tu piękny przykład może przytoczyć.*

An æquum ſit hominum perditorum aut egenorum inopiam cupiditatemque ſupplere calamitate? In quo placet Scipionis Æmiliani ratio, qui cum Seruius Sulpicius Galba, & Aurelius Conſules in Senatu contenderent, vter aduerſus Viriatum in Hiſpaniam mitteretur: Patribus ſuſpenſis atque eius ſententiam expectantibus, neutrum placere reſpondit: *Alter ni-*

hil habet, inquietus: *Alteri est nihil satis, non minus periculi inopia, quam ab auaritia subesse indicans.* Ioannes Marianna de Rege Institluen: lib. 3. fol. 216. h Nec facile, emergunt, quorum virtutibus obstat: Res angusta domi. i.

h *Lucret. lib.* 8.
i *Iuu. sat.* 3.

ROZDZIAL XIII.

IAcy máią bydź przełożeni/ y ktorzy do zwierzchności przypuszczeni/ o roskázuiących (á krotko mowiąc) powiedziáło się: słucháiący/ záśię y poddáni *ad Rempub. bene constituendam* sposobni będą. Naprzod ieśli są iednostáyney bogoboyności/ nabożeństwá/ pobożności/ y w wierze ku Bogu/ rowni w cnotách/ nie názbyt ziednoczeni z cudzoziemskiemi obyczaymi/ ále przyozdobiemi/ náuká mi szlachetności szczodrobliwości.

A Bowiem rownym y podobnym nabożeństwem omnes mouentur. a Ná nabożeństwie bowiem/ y bogoboyności żywot záwisł. b Cy ktory w zgromádzeniu/ á w trwodze iestes Bernat święty mowi/ pobożnie żyi/ porządnie/ zgodnie/ á w towárzystwie/ w pokorze/ y w rostropności porządnie tobie/ w towárzystwie/ z bliźniemi/ w pokorze/ y w ćichośći Bogu. c Nulla enim administratio Reipub. proderit, nisi Deus verus colatur. d Sektámi więc bowiem nabożeństwo rożnemi nádwątlone bywa. e A gdźie nabożeństwá nie mász/ cnoty wszytkie vstáią. f Prawdźiwe/ to wprawdźie/ nie w fałszu/ y obłudźie trwa/ y stoi. g Et illud demum est bonum & optabile quicquid ex virtutis geritur imperio. h tey bowiem skutek iest y effekt in vsus multorum diffundi. i A ták kátwe pánowánie/ y zwierzchność/ nád cnotliwemi/ y bogoboynymi. k W obcych y w cudzoźiemcách/ gdy iest rożne nabożeństwo/ y obyczáie. Zátym pochodzą rożne vmysły y ánimusze. l Nam oderunt hilarem tristes, tristemque iocosi: Sedatum celeres, agilem gnauumque remissi. m Iednegoż tedy práwá y nabożeństwá máią bydź ći/ ktorzy pod iednym Pánem/ y zwierzchnośćią chcą żyć/ y trwáć.

a *Cic. act.* 6. *in verren.*
b *Plin. sen. li.* 14.
c *In ser. quodam.*
d *Cip. li.* 4. *Epist.*
e *Aug.* 19. *de ciui. Dei c.* 24.
f *Id. lib.* 3 *con. Gau. cap.* 15.
g *Sen. Epist.* 91.
h *Era. in Epi.*
i *Plut. in milit.*
k *Cama.*
l *Horat. Epip. li.* 1.
m *Curt. lib.* 11.

ROZ-

ROZDZIAL XIV.

DRuga/ ieśli nie nazbyt bogáći/ áni vbodzi/ ále w bogáctwie y w máietnośći rowni/ á w mierze obdárzeni/ y vszláchceni. Abowiem mierność we wszelákich spráwách nalepsza/ łatwiey dobrym/ y vczćiwym spráwom podlegáią/ łatwieysza miedzy rownymi zgodá/ mnieysza nienawiść/ rzadkie zdrády/ oszukánia y zazdrośći/ beśpiecznieysze iest miásto. Możnieysze y bogátsze/ w obfitość przećiw nieprzyiaćielom/ łátwiey wszyscy znaszáią ćiężary Rzeczypospolitey. *Aristot. lib.* 4. C. II.

a Plat. de amone.
b Ari. Topi. 3.
c Plutar. de amici.
d Cato ma.
e Aristot. Pol. 4.

ABowiem rowny z rownym záwsze przestáie. a Siquidem tale additum tali, facit id ipsum magis tale. b Miernośći y skromnośći przestrzegay/ (Pluth. pisze) ktora záwsze przyiaćioly przyiaćielom/ miástá miástom/ towárzysze towárzyszom ziednácza/ y sposobia/ mierność bowiem własna/ á przynależąca ludźiom iest. c A rowny z rownymi łatwie przestáie/ y obcuie. d Media ergo possessio bonorum est optima, quia facillimum est obedire rationi. e

ROZDZIAL XV.

TRzećia. Vpátrowána/ y vmiárkowána ma bydź/ nie tylko kształt/ sposob/ wielkość y máłość mieszczan: ále też szerokość/ y możność miástá/ ábo mieysca/ znoszeni/ y zrowniwáni máią bydź zobopolnie/ ktorzy cnotą/ szláchetnośćią/ możnośćią/ szczodrobliwośćią/ bogáctwy y máietnośćią/ iedne drugich przechodzą: A nád to trzebá

bá mieć baczność y ſtáránie/ áby wietßa/ y możnieyßa cześć byłá/ przychylnieyßa tey Rzeczypoſpolitey/ ktorą ſtánowić zámyślaß/ y w twym tó przedśiewźięćiu maß/ one miłuiąc y cáłośći iey przeſtrzegáiąc.

ZAwße bowiem dobre wßelkie przedśiewźięćia/ y poſtánowienia/ wßelką Rzeczpoſpolitą dobrą ſtánowią. a A moc y powáżność zwierzchnośći/ tá dáleko mocnieyßa ieſt/ ktorą ſie posłußni ßczycą. b A ták człowiek poſpolity/ á do Rzeczypoſpolitey rządzenia ſie biorący/ według poſpolitego zwyczáiu żyiąc/ ſkłániáć ſie ma/ áby śiebie ſámego/ do ich przyrodzenia ſpoſobiał/ vśilnie/ o tym ſie ſtárał/ y wywiádował/ w czymby ſie poſpolity człowiek kochał/ y czymby przywiedźiony/ y nákłoniony/ ſnádnie k ſobie mogł bydź/ dotąd ażby domniemániem cnoty/ y wiernośćią/ á ſtátecznośćią ſporządzona/ y zmocniona w ſwey mocy zwierzchność w powadze mogłá zoſtáć y trwáć. c Máią bydź w prawdźie prawá ſrogie ſtánowione/ á lżey y łágodniey/ á niżeli zá ſie roſkázuią/ y w ſobie brzmią karáć/ y poważność ich rośćiągáć. d Nie mniey á niżeli/ nád nie ſpełna rozumnemi kárá y władza ich ma bydź zlecona/ ábo rozßerzona. e Abowiem tákowa potrzebá ieſt iáko ogniá/ do Rzeczypoſpolitey przyſtepowáć/ nie názbyt bliſko ábyś nie vgarzał/ áni dáleko/ ábyś nie oźiebiał. f A ku dobru poſpolitemu/ wßytko ma bydź śćiągano/ znoßono/ y czyniono/ ábowiem tym wdźięcznieyßa bedźie/ gdy nic do prywáty ſie ſwey nie záćiąga. g Hinc amor eſt, alieni velle benè, eius gratia. h

a *Ari. lib. 8 Pol. c. 1.*
b *Liuuius lib. 9.*
c *Plut. de Polit.*
d *Plato apud Stob.*
e *Stobeus*
f *Ariſt. apud Stob.*
g *Liui. de c. 1. lib. 4.*
h *Ariſtot. Reth. 2.*

ROZDZIAL XVI.

O Roſkázuiącym/ pánuiącym/ y słucháiącym/ *in genere* ſie powiedźiáło/ ktory/ y iáki ma bydź. Już tu pánuiący/ y roſkázuiący/ dźieli ſie właſnie *in legitimum* y nie właſnie *videlicet in illegitimum*, według ktorego *reſpectu* y iſtnośći/

kßtałty Rzeczypoſpolitey dobre ſą iáko Jednowładztwo/ Monárchia/ Aryſtokrátia/ gdźie znamienitßi Rzeczpoſpolitą ſpráwuią/ y rządzą. Tymokrátia/ ꝛc. Abo nie práwne/ y złe/ iáko Tyrańſtwo/ Oligárchia/ to ieſt/ gdy ſie kilká możnieyßych ſpiknie/ ktorzy według vpodobánia ſwego Rzeczpoſpolitą kieruią/ y nád nią przewodzą/ Demokrátia/ tá nie własnie & *abuſiue* ták náзwána/ á názwiſká/ niegodná ieſt. *Ariſt. lib. 4. Pol. Cap. 8.*

Rzeczypoſpolitey/ trzy ſą kßtałty/ y ſpoſoby/ tyle też od ich odległośći y wykrocenia; iákoby ich wykorzenienia/ & euerſiones. Należą tedy do Rzeczypoſpolitey/ Krolewſka poważność/ zwierzchność/ y tá ktora ieſt w mocy dobrych y bacznych/ á trzećia tá ktora z ßácunku/ ábo z doſtátku názwyſko otrzymáłá/ ktorą przyſtoynie może názwáć cenſuum poteſtatem. Ktorą też niektorzy Rzeczpoſpolitą náзywáią y mieć chcą/ z tych tedy wßytkich naylepßa ieſt krolewſka. a Cunctas enim nationes, aut vrbes, aut populi, aut primores, aut ſinguli regunt. b

a *Ariſt. lib. 8. Ethic. c. 10.*
b *Tacit9 lib. 3.*

ROZDZIAL XVII.

PJerwßy tedy ſpoſob ábo kßtałt Rzeczypoſpolitey/ Monárchia/ Jednowładztwo ábo Kroleſtwo ieſt; w ktorym ieden ſpráwámi/ y cnotámi zacnieyßy/ y nayświetnieyßy. *Succeſſione*, ábo wolnym głoſem/ obrány według ſpráwiedliwych vſtaw y praw/ ku poſpolitemu poddánych dobremu/ y pożytku/ ſpráwiedliwie naywzßą zwierzchność otrzymawa.

Krol

KRol má być Bożym miłośnikiem / ábowiem ludźie mniey sie obawiáią iniustum, ábo co niesłusznego pati à principe si Dei cultorem eum putant. a Et magis timeat ne quid mali faciat, quàm ne quid patiatur. b Przynależy mu też/áby páństwo w dobrych obyczáiách przewyższał. c A niechay też rozumie/Rzeczpospolitą być nie swoią włásną/ále sámego śiebie w Rzeczypospolitey być. d A ma pomnieć że iest Krolem/ etc. e W náukách/y vczonych ludźiech/ma sie zákochywáć/ ábowiem bez nich iest iáko okręt/ ábo łodź bez sterniká : á ptak/ bez pior y skrzydeł. f A ták gdy Agesilaus był pytan/iákiemiby cnotámi wodz/ ábo Pan świećić miał/ Odpowiedźiał : Naprzećiw nieprzyiaćiołom męstwem/ śmiałośćią/przećiw poddánym życzliwośćią/y łáskáwośćią/ w potrzebie/ rádą/ y dźielnośćią. h Y Alphonsus ; Wielkać wpráwdźie rzecz iest/ mowił náprzećiw nieprzyiaćielowi Hetmánem/ ále też tą większą do wszelkich cnot poddánym wodzem y pobudką być. i

a Aristot. Pol. 5.
b Plut. de doctr. pri.
c Pitta. apud Stob.
d Sen. Episto. 105.
e Cur. li. 1
f Petri Rau. in Epistola.
h Stobe. serm. 52.
i Pauor. li. de gestis Alph. re.

ROZDZIAL XVIII.

TAkie páństwo/ y krolestwo dwoiákie. Zá dwoiákiem iego dostąpieniem/ y otrzymániem/ znáyduie y pokázuie sie: Jedno wolne/ Krolá wolnym głosem obieráiących : Drugie dźiedźiczne / ktore successione włásnym/ y potrzebnym práwem/zá Páná przyznawáć muśi : a Tam te iáko przełożone ták temu/ godnośćią/ zacnośćią/możnośćią przewyższone/ y przesádzone

a Aristot. Pollit. 3. Cap. 5. Rhet. 1. cap. 8.

NAprzod iż od sámego Bogá postánowione/ y od niego zátrzymáne. b Ták obrány Saul/ Dawid/ etc. Ták Dawid nie stárszego Adoniaszá / ále Sálomoná syná obrał/ áni Moyzesz syny swe namiestnikámi postánowił/ ále z inszego pokolenia obrány Josue. d ábyśmy rozum ieli/ y widźieli páństwo in populos non sanguini deferendum esse sed vitæ. c Potym też Sędźiowie ludu przed Krolem Saulem/ przez obieránie stánowieni byli. f a. Abowiem onego przyrodzenie niechętliwym & inuitis wtrąca/ y podaie/tego dobrowolne

b Deu. 17. 14. 15.
c 1. Reg. 10. 24.
d 1. Par. 27. 3. Re. 10. Deu. 3. & 34.
e Hier. in Epist. ad Tit. ca. 1.
f Patet ex

libro Iosue & Iudicum.

wolne postánowienie/ y rádá iednostayna chetliwym podáie/ y okázuie. 3. Wiec on iákikolwiek y iákieykolwiek płći/kondycyey/bądź nierozumny/głuchy/ślepy/&c. zá godnego musi bydź przyiety/ y miány. 4. Do tego on nie może semper placere y przyiemnym poddánym bydź/ á ták áni też miłowány. 5. Abowiem choćiaż krolmi sie rodzą / przećie obieráni bywáią/ y potwierdzeni/ ieśli zwłaszczá wiele bráciey iest/ ábo też iednym porodzeniem bliźnietá/ zrodzeni/ rowni/ y nierowni we płći. 6. Abowiem tám niedostátku námiestnikow / y successorow obáwiać sie trzebá/ á w niedostátku potrzebá tego nieśie áby był obran. 7. Quia magis est seruile dominium, electio autem libertatis & virtutis indicium. g

g Tacit. 1. Histor.

8. Ponieważ obrány bárźiey okrzeszony/ y ográniczony bywa práwy y skromniey sie rządźi. 9. Latwie sie odradza w Tyránná ktorego vterus Regem facit, habet enim regnum non habetur ab eo: á co chce y zámyśli/ iednostáynie/ y nie rozmyślnie czyni. 10. Abowiem bárźiey sie onego obawiáią ideo oditur: tego záśie miłuią/ czcą/ ważą/ szánuią/ y pomocy dodáią/ á v swych bespiecznieyszym iest / ktorego sámi sobie obráli. 11. Quia ille multis insidiis est subiectus eorum qui spe regni ducuntur. Co vczynik Absolon Dawidowi co sie sstáło w Angliey/ Scotiey &c. Y gdźie indźiey/ iesżcze tego czásu przytráfia sie. A nie dawno w Moskwie. 12. Abowiem potomek/ ábo namiestnik ieśli iest máły w lećiech / iuż nie mász Królá/ ábo sludzy krolewscy/ ábo niemowiątká/ zá krolá ma bydź poczytány. A ták rządźićiel y pánuiący wszytkim ma bydź obrány ze wszytkich. h Optimum enim quemque electio inuenit. i Nasci autem & generari à principibus fortuitum nec vltra æstimatur. Cooptandi autem & eligendi iudicium integrum consensu enim monstretur. *Tacit: & Plutar: in Regum Apoph.* mowi.

h Plinius Paneg. 1.

i Tac. 1. Hist.

ROZDZIAL XIX

Takie páństwo/ y krolestwo nád insze iest zacnieysze/ godnieysze/ przeważnieysze/ lepsze/ y chwalebnieysze/ ma bydź tedy nád inne ksztalty Rzeczypospolitey wźiete y przyiemne.

Naprzod

NAprzod. Gdyż piſmá świete nas náuczáią/ ktore práwá/ Krole/ y ich ſpoſoby/ vſtáwy ſtánowią / y podáią/ poſłußnemi roſkázuią bydź/ y nabárźicy wychwáláią. a 2. Abowiem Bog ſam ieſt Monárchą/ y iednowładzcą/ nieba y źiemie. 3. Chryſtus Pan iedyny/ y włáſny/ głową/ pánem/ krolem / y iednowładzcą ieſt powßechnego Kośćiołá ſwego/ ktory po nim ſámym y iedynym głową prawdźiwie ieſt názwány iednowładztwem. Abowiem y iednowładztwo by nie było/ gdyby dwoie ábo troie iednym rázem záraz y iednoſtayne miáło Monárchy y głowy ſobie poſtánowione. 4. Tákowy był Adam/ Noách/ potym Cháldeiſka/ Perſka / Aſſyryiſka / Rzymſka Rzeczpoſp: ieſt tedy naſtárßa. 5. Jeſt bárzo przyległá przyrodzeniu / ábowiem domoſtwo/ y ſprzet domowy pod iednym pánem/ iednym ſtárßym/ y Oycem rządzone bywa : iedno słońce wßytkiego świátá y káżdey rzeczy okrągłey/ śrzedni ieden punkt/ ábo Centr : káżdy z oſobná / iedną głową ieſt przyozdobiony/ iednym ſercem władáiący : á żoráwie/ y pßczoły/ pod iednym krolem/ ábo mátką rząd ſwoy máią y wiodą. 6. Jeſt miedzy wßytkiemi napożytecznieyße. 7. Jeſt naſpokoynieyße. 8. Naspráwiedliwße/ y słußnieyße. 9. Jeſt namocnieyße/ y możnieyße : ábowiem ziednoczone. 10. Mnieyße niezgody/ y nienawiśći / zwády y zámießánia. 11. Piéknie vmie pánowáć/ ktory ſam : y długo pánuie. 12. Ná iednego roſkazánie/ rychley poſłußnemi ſą/ y piéknieyßa vsługá. Má lepße ſtáránie/ y pieczołowánie o Rzeczypoſpolitey iáko o ſwey włáſney non vt breui deſerendam. 14. Te mądrych ludźi świádectwá wychwáláią. 15. Od wßytkich poſpolićie obierány bywa vel ad eius ſimilitudinem reliquæ inſtituuntur. Przykłády opußczáiąc/ to tylko przydawam : optimarum Reipub: formarum, naylepße ieſt iednowładztwo / ktore pobożnymi/ y cnotliwymi/ á słußnemi práwy okreßone y ogrodzone ieſt/ á ktory ſię ßczyći/ y tego vżywa/ przyrownywa ſię ábowiem bárzo ſpoſobnie & conſpicue accedit ad patriam poteſtatem. b

a Deu. 17. 1. Reg. 9. 17. Matt. 27. Rom. 3. Tim. 13. 1. Petr. 2.

b Ariſt. 3. Pol. ca. 7. Cic. 3. de legi. Plu. de domi. vnius.

ROZDZIAL XX.

PRzytoczywßy tákie rzeczy/ o Jednowładztwie/ przyczyny ktoreby y tákie mogły bydź dáne : Dla czego krole ſą poſtánowieni/ vważaymy teraz.

DWie przyczynie są/ dla ktorych iáko bacżę zwierzchność Krolewska iest vstáwiona. Pierwßa. Aby spráwiedliwość od nich záchowána byłá/ czymby byłá zátrzymána/ ludzka przyiaźń: Bo coby zá żywot był/ ludźi ná świećie mießkáiących/ gdyby możnieyßy podłe/ y mnieyße ćisnęli/ á przez moc podbijáli/ sobie ie do swego posłußeństwá/ nie máiąc baczenia/ áni ná żadną zwierzchność/ áni ná práwo. Druga. Aby obywátelom páństwá swego ßczęśliwośći/ y spokoynego żyćia/ od nieprzyiaćioł postronnych/ obrońcámi byli. Abowiem potrzebá żyćia spolnego ludźie miedzy sobą zgromádźiłá/ á iákoby przyrodzonym nieiákim towárzystwem w iedność złączyłá. Gdyż tych rzeczy quæ hominum vita desiderat sine aliis parare, & consequi nullo modo possemus. Przeto istius societatis, sunt duo principia. Ratio & Oratio. Czym od niemych zwierząt dáleko rożni iesteśmy/ wßákoż onym przyrodzenie mátká wßytkiego stworzenia/ dáłá práwą żywotowi/ dostátecznieyßą/ y ozdobę ßlachetnieyßą/ człowiekowi záśie rozum/ ktory rzeczy potrzebnym ku żyćiu vczćiwemu wynayduie/ zátym wynalezione są niezliczone náuki/ ktoremi ták są vtwierdzone żywoty ludzkie/ iż wielka rożność iest w żyćiu/ y spráwách ich z bestyámi/ sámá tedy wymowá/ ktora iest wykłádáczem rozumu w náukách/ y spráwách/ nie tylko tym nas iednoczy/ ále wiele inßych pożytkow żywoty ludzkie spáia. A choćby też żadna nas potrzebá/ do społecznośći/ nie ćiągnęłá/ tedybyśmy przyrodzeniem nie vßli tego stáránia/ od ktorego do złączenia/ iest w nas tákowa chęć. Abyśmy ßukáli towárzyßow żywotem náßym. Napierwße tedy iest złączenia prágnienie/ męża z niewiástą co iest ieden dom w ktorym są wßytkie rzeczy społeczne/ ztąd też iest przenieśienie do drugiego domu: Bo bráćia/ śiostry/ powinnowáći inßy/ gdy sie ożeniáią/ nie mogą sie zmieśćić w domu iednym/ roziść sie muszą w drugie domy. A ták z iednego domu/ vrosły wioski tanquam propinquorum coloniæ: Potym ze wśi/ poßły y rozmnożyły sie miástá/ ktore są obwárowáne mury/ y nádáne práwy/ rożnemi náukámi/ rzemiosł rożnych osádzone; humanum conuictum gratiorem & tutiorem efficientes.

A Przeto ieśliby nie były od iednego rządzone tákie zgromádzenie/ seruari hominum conspiratio non possit. Abowiem tákowa chęć pánowánia/ żeby wßyscy roskázowáć chćieli/ á żaden w posłußeństwie/ v drugiego być nie chćiał/ iest też tákowa chęć/ rzeczy káżdey w ludźiech/ żeby łatwie zgwałćiłá práwá humanæ societatis, á iáko in nauigatione & tempestate ad peritum aliquem nauclerum & gubernatorem confugimus, ták też mamy się vćiekáć/ á z pilnośćią ßukáć dobrze vczonego/ y

go/ y

go/ y ſpráwnego rządźićielá páńſtwu iáko y miáſtu/ ktoryby Rzeczpoſpolitą æquo iure adminiſtraret. Bo iáko nam powiedźiał Ekleſiáſtes/ toby nas pewnie nie minęło/ Vbi non eſt gubernator, diſſipabitur populus. A iáko baczym iż członki náße v ćiáłá/ rożne máią moc ſwą z oſobná á ćiáło ſámo bywa ſpráwowáne/ iákąś mocą więtßą/ ktore ieſt ſprawcą wßytkich zmyſłow: ták żeć też ieſt wiele członkow miáſtá/ y mießczan rożnych domow/ ktore iedná zwierzchność rządźi/ iednym rozumem. Náwet y inße rzeczy wßytkie/ ktore ſą w iákim porządku/ do głowy ſie śćiągáć máią/ á głowá iáko Krol wßytkiey rádźie/ y wßytkim roſkázowáć ma: co możem obaczyć ná niektorych niemych źwierzętách/ zwłaßczá poſpolity przykład vkaże ná pßczołách/ ktore nam vkázuią imaginem quandam Reip: Cożten świát? ktorego częśći dźiwną ſpráwą złączone ſą/ ieśliby nie był rządzon/ á ſpráwowan à cœleſti numine vpadby záiſte. Aleć podobno y ludźie pierwey qui paſſim more beſtiarum in agris vagabantur, & victu ferino ſibi vitam propagabant, ſkoro iedno tákich mężow náleźli virtute & conſilio inſignes, ktorzyby ie błędne ná iedno mieyſce zgromádźili ex feris ac imannibus mites ac manſuetos reddidiſſent bez pochyby ći wßyſcy tákiego nád ſobą przełożyli/ ktoryby nie tylko był pożyteczny ále cum iuſtitia coniunctam haberet prudentiam. Dla tego roſtropność/ ktora nie ma złączenia/ z dobroćią/ ábo ßczerośćią/ chytrośćią názywána bywa: á ſpráwiedliwość/ przez mądrośći/ máło może bydź pożyteczna. Przetoż tedy ći ludźie ktorzy nád ſobą niechćieli mieć zwierzchnośći wiele/ podáli ſie iednemu roſkazániu/ ktoremu nawięcey vfáli nád inße/ ob intelligentiæ ac bonitatis opinionem áby on w dobrey ſpráwie lud rządźił. A nie tylko v mężow (iáko mowi Herodotus) ále y v wßytkich ludźi dla dobrey ſpráwy obráni/ y poſtánowieni ſą krolowie. Ani przedtym kroleſtwo/ (iáko to nam rerum ſcriptores prodiderunt) ná ſyny krolewſkie przychodźiło: ále nalepßemu z nich do ßáfunku podáne było/ o ktorym nalepiey rozumieli R.P. fundamenta, concordiam, inquam & iuſtitiam ſanctè ſapienterque conſeruaturum. A iáko ſpráwiedliwość/ do záchowánia zgromádzenia ludzkiego/ ktorzy iednego práwá vżywáią/ per ſeipſa plurimum valet: ták też principatus libido ktora (humanas leges diuinaſque contemnit, vmyſły ßláchecki[e]/ miedzy ktoremi/ iáko miedzy żywoty zwykłá ſie mnożyć nienawiść y ſpor/ do rozmnożenia ſławy/ y możnośći przeßkadza. Potrzebá tedy krolá mężnego/ ktoryby mężnie od nieprzyiaćioł bronił Rzeczpoſpolitą/ onę/ ktora ieſt pod mocą iego. Bo káżdemu człowiekowi lex naturæ iubet & ius gentium præſcribit: vt qui ſe tueri non poſſit alteri commendet, Y onych dawnych czá-

ſow/

ſtow/ káżdemu miáſtu był oſobny krol: potym inſzych miaſt w przyległym páńſtwie doſtawſzy wielom/ roſkázowáć poczęli. indeque regiones à Regibus vocatæ ſunt: ktore Rzymiánie prowincyámi názwáli. A dla tego tedy krol iuſtitia & fortitudine, cæteris præſtare debet vt æquitate ciues inter ſe conciliet, R.P. od nieprzyiaćioł vt vi & armis tueatur. A ták iuż może zrozumieć dla czego ieſt obrány krol/ y czego mu naypilniey potrzebá iż nie tylko ma być armis decoratus, ſed etiam legibus oportet eum eſſe armatum: vt vtrumque tempus, bellorum, ac pacis, rectè poſſit gubernare: á wſzákoż. Melius eſt regnum Regi à Rege optimo, quàm lege optima. *Politicorum 3.*

ROZDZIAL XXI.

O zacnośći doſtoieńſtwie krolewſkiey.

DLa ktorych przyczyn/ imię Krolewſkie zda ſię nam być wielkie/ á práwie świete: dignitas verò eius & mageſtas ampliſſima eſt. Dla tego iż oni broniąc ſocietatis hominum diuinam prouidentiam imitantur, cuius proprium eſt regere & moderari vniuerſa. Godni tedy tego od nas vt dandis conſeruandiſque vitæ commodis, naywyżſzego onego ſprawce áby byli zwáni Vicarii & miniſtri, quin etiam terreſtres quidam Dii vocentur, ktorym piſmá świete zákázuio nam/ quidquam detrahere. Przetoż ná to mieymy baczenie/ choć widzimy w wielu rzeczách/ iż ſą ludźie iedni nád drugie/ ále krol/ dignitate & honore, non humano ſed diuino wſzytkich przechodźi. A nie dźiw/ bo ieden medrzec Pogáńſki powiáda. Regens naturaliter dignius eſt recto. Jakoż y Wergilius/ ktory Rzymiány zowie być Pány wſzytkiego świátá/ gentemque togatam, ktoremi przymiotámi/ chce áby byli przyozdobieni.

Tu regere (monet) imperio populos Romane
memento.

A ták ieśli więtſza zacność iego/ czyiąż ſzerſza możność? præſtantior virtus? Záprawdę krolewſka będźie maxima & eximia, quæ non vniuſmodo incolumitatem ſed vniuerſam ciuium vtilitatem ſalutemque conſeruat. Porus Jndyiſki Krol gdy był pytan od Alexándrá/ iákoby go też v śiebie rozumiał: Regiè, reſpondit. Tym iednym ſłowem zámknął w ſobie rzeczy krolowi należące/ nam non eſt vlla tanta authoritas & poteſtas, quam Regia mageſtas ſuo ſinu non complectatur. Jako v inſzych narodow/ w

iákiey

iákiey wadze bydź imię Krolewskie v Indow zwłaszczá / á Persow quibus erat moris non secus ac diuinum quidam Simulachrum. Regem venerari, zdał się ten sobie tám zá wielce szczęśliwego / á práwie iáko zá święty znák to sobie poczytał gdy mu się przydáło Krolá widźieć. Alexánder wielki to imię sobie miał iáko zá święte. Wiele innych Xiążąt / y Monárchow / ktorzy się o to imię stáráli. Sed & Poëtæ celebrant Iouem ipsum, non aliò magis nomine quam hoc: quoniam Rege nihil potest esse inter mortales immortalesque præstantius.

ROZDZIAL XXII.

O vrzędźie Krolewskim.

TEN tedy ktory iest spráwcą Bożym / in principatu: eius munificentiam & bonitatem in administratione rerum studiosè, & diligenter emuletur: non ad libidinem, & auaritiam potestatem transmittendo, ále ad iustitiam & æquitatem: Ktora nas dáleko czyni podobnieysze Bogu / á niż páństwo násze. A przeto ná tym mieyscu iáko się zdá / Krolá nie pánem / ále tylko spráwcą Rzeczypospolitey zwáć muśiemy. Ktorego vrząd ten iest / Salutem ciuium & fælicitatem tueri: quæ sita est vsu virtutis, & in rerum vitæ necessariarum oportunitate & copia. Lecz áni dla inszey przyczyny / zdádzą mi się ludźie bydź zgromádzeni z grubego żywotá: ieno vt æquo iure vtentes, bene beateque viuerent: á żyć cnotliwie / nic inszego nie iest iedno / cum vitæ ratio communi quadam honestate & iustitia conformatur. A ktore Krolestwo od cnoty iáko z drogi prostey z stępuie / tedy záraz vpada w złe obyczáie / á spráwiedliwość z siebie wyrzuca / ktora iest firmamentum societatis humanæ. Przetoż to pierwey ná dobrym baczeniu mieli ći ktorzy miástá zákłádáli. Czego też Plato w Policyey swey nie zániechał / mowiąc: o Rzeczypospolitey. Toż y Diogenes / y Zeno pisáli. O tym się ná ostátek wszyscy o Krole piszący stáráli: áby w vczćiwośći y spráwiedliwośći ciuilem vitam instituerent, ktora szczęśliwość / ieśliby nie byłá / z cnoty / á z obopolney miłośći zátrzymána: w krolestwie omnino nulla esset. A ták Krolowi káżdemu / nihil esse debet antiquius, quam inter ciues animorum conspirationem conflare: á tákową chęćią / y pilnośćią illos inter se deuincere: áby forma R. P. ex partibus ciuitatis

inter ſe ritè commiſſis pulchra & virilis conſurgat. A iáko głoſy iákie zgodne ex concentu vario, wdźięczną / á miłą Symphonią wydáią ták⸗że też ſtáráć ſie o to potrzebá / áby R. P. ex diſſimilium actionum, ſed inter ſe virtute conuenientium, æquali conſpiratione, animo iucunda & ſuauiſſima oriatur. Ktożby ſie tedy ſpráwom onym zacnym / Krolá Rzymſkie⸗go Numy nie podziwował? ktory áby niezgodę z miáſtá ſwego wyr⸗wał / o to ſie ſtárał z pilnośćią: alii Sabini, alii Talii, alii Romani dicerentur. Ale y Solonowá doſyć v ſwych ludźi wźięta / oná zacna vſtáwá ieſt: ktora przełożonym zakázuie / & honoribus priuat tákowego qui in ſeditione alterius partis non eſſet vtpote quem nulla de Reipub: ſalute cura videretur attingere. Dla czego tenże Solon / gdy był pytan / ktoreby kro⸗leſtwo naylepſze bydź rozumiał? in quo reddit nulla iniuria affecti, non minus quoniam affecti eos vlciſcuntur, qui intulerunt. Bez wątpienia ten mąż zacny / chćiał lud wſzyſtek ſpoſobić / nie ináczey iedno iáko członki ćiáłá iednego / æquè omnia incommoda ſentire, & aduerſis rebus pariter angi. Y Likurgus / dlatego naywiecey prácował / vt omnes partes æqualitatem ſeruarent: ktorą Plato w kśięgách ſwych w Policy⸗ey záleca / vt ita ciuilem concordiam animorum conſpirationem foue⸗rent. Tenże Plato / bácznie krolá nápomina / áby kiedy ktorey częśći kroleſtwá ſwego broni / drugich żeby nieopuſzczał: ále áby w tym ná⸗śládował naywyżſzego Bogá / qui ſimiliter omnibus exorandum ſe præbet. Ani też ten ktory wielu Páńſtwom roſkázuie / ma iedno wiecey / niż drugie miłowáć / ne beneuolentiam vnius in ſe concitando exuſciter aliorum odia. Przez co nie iáko oćiec / ále iáko przykry oyczym by ſie im pokázał. Náwet y tego / Krol ma życzyć miáſtom præter vſum virtutis ad vitæ commoditatem, & iucunditatem vbertatem agrorum, & hominum, àéris, Vrbiſque ſalubritatem, copiam rerum neceſſariarum & affluentiam, otium atque ſecuritatem. Miaſt też budowánie oche⸗doſtwem / y ſzláchetnośćią ma bydź / coby wielmożność krolewſką oka⸗záło: ále ne ſumptibus ciuitatem exhauriat Y to też káżdy krol / ma mieć / y wiedźieć / że to iego też vrząd ieſt / Kroleſtwo iáko właſną krew ſwą / paterna charitate miłowáć: á lud iáko właſny potomek ſwoy colere ac honorare: á nie ináczey z przećiwnego ſzcześcia ich żal odnośić / iáko ſie z fortunnego ćieſzyć. Et hoc eſt gerere perſonam patris hoc eſt de Repub: bene mereri. Tákowe krole zwáli Rzymiánie parentes patriæ. Z tey przyczyny Cyrus od Perſow był názwány Oycem. Ale też nie nagorzey krole ſwe Homerus & Homerum ſecutus Plato / imieniem Paſterzow ná⸗zywa / iáko przedtym Bogi páſterzmi bydź názywano. Moyżeſz ták⸗

że /

że/ Iákob/ Saul/ Dawid/ y inßy pásterzámi byli. Y sam Zbáwićiel náß Pan Iezus Chrystus se suo ore pastorem vocat oues suas cognoscentem, & illis notum. Abowiem iáko pásterzowi / ták też y krolowi przystoi gregem suum pascere & non vorare, á wßystkiego krolestwá / vtilitati & dignitati magis quàm suæ voluntati commodisqúe consulere. Poniewasz pożytek ludu / á pożytki iego / są nie ináczey iáko z fortunnego powodzenia / bydłá bogáctwá pásterzom / á Synowska zacność / y zdrowie / iest ozdobą Oycowską / y vćiechą / iákasz tedy praca temu przypada/ktoremu sámemu czuć o ták wielkim zgromádzeniu potrzebá: Dobrze to Seneká wykłáda pißąc do Polibiußá / o Cesárzu / omnium domos illius vigillia defendit, omnium otium illius labor, Omnium delicias, illius industria omnium vocationem illius occupatio. Dla tego Cesarz oddał śie był wßystkiemu świátu ná posługi / ktoremu czásu swego pánował / nie ináczey iedno iáko biegi niebieskie / qui suos cursus irrequietos semper habent: nigdy mu śie nie godźiło / áni odpocząć / áni swego nic spráwowáć: Dla tego Plato krolestwo twierdźi bydź rzecz świętą / iż pospolitego pożytku / y cáłośći broni. A iáko Bogá rzeczy wßystkie z tey miáry / że iest dobro naywyżße potrzebuią: ták też pracey Krolewskiey wßyscy vżywáią / ktory wßystko nie dla śiebie czyni / ále dla pożytku ludu swego / obecny iest wßystkim / przychylny / y łáskáwy / w potrzebach / iákoby oćiec czeládny in dubiis rebus Consul, in aduersis Imperator, poddánych swych niesnaski zgadza / potrzebuiącym pomaga nie vfáiące potwierdza / vdręczone wzmaga / strácone ochłádza: ták bárdzo / vt in vnâ Regis æquitate, & prudentia totius ciuitatis, salus ac fælicitas posita sit. A wßákoż godźi mu śie / zá prace iego mieć zapłáte / z ktoreyby poczćiwie / y znácznie żył. Nemo enim (inquit Apostolus) militat suis stipendiis przetoż godźien podatkow / minister enim Dei est in hoc ipsi seruiens. Pan IESVS CHRYSTVS, kiedy był pytan od Licymiernikow / ieśli śie godźi czynß dáć Cesárzowi / gdy obaczył pieniądz / á vyrzał ná niem wyobráżenie Cesárskie, reddite (inquit) quæ sunt Cæsaris Cæsari. Ale tákim sposobem máią / bydź wybieráne te podatki / áby tylko se & suos conseruare possit pro rerum necessitate & opibus subditorum: non quæ ad ludos & scænas: ad spectacula & pompas, ad commessationem & crapulam, ad corporis voluptates, & alia profundat, ále ktoremiby vpádłe nápráwiał / instaurata muniat munita exornet, ále to odmienność / czásow z sobą przynośi. Bo ieśliby kiedy ćiężßa potrzebá przyßłá / ná Rzeczpospolitą / iáko gdyby kiedy woynę z iákim możnym nieprzyiaćielem podnieść / (belli enim vtscite Lacædemonius

monius quidam dixit non est immensum pabulum & rerum agendarum nerui, pecuniæ sunt) tedy máią bydź wietße podatki / ále przećie nie máią bydź tákie / ktoreby nie mogły bydź znośne : sed quæ ipsimet ciues aperte intelligant, in communem vtilitatem omninò esse conferenda. A ták we wßystkim ma mieć krol wzgląd ná potrzebe Rzeczypospolitey : w Rzymie zá Liuiußá rádnego páná / kiedy był z vbożał skarb pospolity gdy niechćieli ludźie dáć żadnego podatku / rospowiedźiał im o wielkich niebespiecznośćiách miástá / zá czym ie przywiodł do tego / że ták wielką wielkość ná nieśli złotá y śrebrá dobrowolnie : quantum nouis tributis, & vectigalibus nunquam omninò congessit, Antonius Cæsar, nunquam tributum vllum exigi, absque senatu populiqúe Romani consensu, nec absque eorum authoritate insumi voluit. Y częstokroć wielkie rosterki y tłumy w mieśćiech sie wßczynáły dlá nowych vstaw / y podatkow / zkąd byłá Rzeczpospolita / nedznie vćiśniona. A ták ma bydź Krol mierny w wybieraniu pieniedzy / á opátrzny w chowániu / ad omnem vicissitudinem, & casum fortunę. O świetyß ono list Tyberyusá Cesárzá / do Stárostw swych nápisány : ktorzy gdy mu rádźili / áby podniosł / ná swe poddáne niezwykły trybut / ták odpisał im boni pastoris esse pecus tondere, non deglubere : tákże też pożytkow krolestwá bronić / nie nißczyć / boni principis erit.

ROZDZIAL XXIII.

IAko sie ma stáráć / áby prawdźiwą wiáre Chrześćiáńską powßechną krzewił / á iey sie trzymał.

BYŁ ten zwyczay świątobliwy / y stárodawny v Rzymian / iż iá ten czás kiedy wßystkiemu świátu pánowáć chćieli / záraz o rozmnożenie chwały bálwánow swych (ktore zá Bogi sobie miewáli) wielkie stáránie podeymowáli : przetoż in maiorem suæ ipsorum religionis venerationem, przez Biskupy swe / ludźie wielkiego záwołánia / y przez inße kápłány porządkiem záwße disponebant, festos dies, oracula Sibillinorum librorum inspectiones, diuinationes auguria, portenta, precationes, gratiarum actiones, máiąc rozmáite czásy ku ofiárom iáko o tym Váleryus Máximus ßerzey świádczy. Ale ieśliż Pogánie vanæ superstitionis, vsque adeo fuerunt obseruantes. Záprawdę przystoynieyßa

nieysza dáleko rzecz iest áby tákże y Krolowie Chrześćiánscy prawdziwą chwałę Bożą: ktorey sam Pan Chrystus początkiem iest / nie tylko w páństwách swoich záchowáli / ále y według możności rozmnażáli. Bowiem ieśli Krol quoddam veluti Simulachrum Dei videri vult: falsos cultus euertat, solius veri Dei, veram religionem authoritate sua introducens. Niechay wie o tym że go nie tylko ná to Pan Bog przełożył / áby ludziom pánuiąc / świátem się tylko báwić miał: ále áby też Duchownych rzeczy nie zániedbywał: ne nimium terenna curando, cœlestiaque negligendo; divinam in se prouocet indignationem. Abowiem ieśli się tego strzegli pogánie / áby kiedy przećiwko sobie Bogow swoich (vel ob contemptam religionem, vel ob ritè peracta sacrificia) nie rozgniewáli / iáko dáleko Krolowi Chrześćiánskiemu przystoi się o to stáráć / áby tego przećiwko sobie nie obruszył / ktorego & potentiorem appellat, & Imperii sui seruatorem (vti reuera est) arbitratur. A ták káżdy ma przed oczymá mieć / przykład on święty / Sámsoná Sędziego: áby tym pilniey obaczał / iáko Pan Bog on lud Zydowski dawszy dla Báłwochwálstwá w ręce nieprzyiaćielskie / raczył go zás przez tegoż mężá świętego / z oney wielkiey niewoley wyrwáć / vt libri Iudicum testantur: piękna á przystoyna by to rzecz byłá krolom / áby byli Iozáphátowi onemu we wszytkim podobni: o ktorym ták nápisano. Ze był Pan Bog z nim / przeto nigdy niechćiał zstąpić z drogi Dawidá Oycá swego / áni skłaniał serca swego ku Báláámowi: ále według przykazánia Bożego żył: non iuxta opera Israelis. Dla teyże przyczyny roskazał Krolowi in Deuthoronomio vt & penes se habeat legem suam, & huic legendæ studio non intermisso incumbat: quo discat timere Dominum Deum suum, eiusque statuta seruare: & ne extollat cor suum super fratres suos, neque recedat à præcepto, neque ad dexteram, neque ad sinistram vt proroget dies in regno suo, & ipse & filii sui in medio Israelis. Przeto nie dosyć ná tym krolowi Zakon Boży rozumieć: ále mu go też / y sámemn / y poddánym iego potrzebá chowáć. Jáko ten czynił Iozáphát. Ktory się o to pilnie záwsze stárał / áby ná káżdy dźień lud iego przez kápłány / y Lewity w przykázániu Bożym wyćwiczony spráwował / y rządził. Tákimże też obyczaiem zaleca nam pismo krolá Iozyaszá: ktory w ośmi lat / wstąpiwszy ná stolec krolewski / trzydźieśći y ieden rok krolował nád Izráelem. Ten tedy fecit rectum in oculis Domini & ambulauit in viis Dauidis patris sui: A gdy iuż był we dwánastym wieku żywotá swego / cæpit mundare Iudam & Hierusalem ab Excelsis & Lucis, & Simulachris, & sculptilibus. Przetoż ná ten czás / skázono przed oblicznośćią iego / wszystkie słupy bał-

 wanow/

wanow / y ołtarze ich ſparſitque illa omnia ſuper ſuperficiem Sepulchrorum illorum qui immolauerant eis, & oſſa ſacerdotum combuſſit ſupra altaria ipſorum: mundauitque ita Iudam & Iſraelem. A gdy mu iuż było lat ośmnaśćie / poſłał z rády ſwey nayprzednieyße ad inſtaurandum domum Domini Dei ſui, ktorzy gdy przyßli do Helchiaſá naywyßego kápłáná / dáli mu śrebrá doſtátek / dla ochedoſtwá domu Bożego á gdy ie od nich odbierał nálazł w Kośćiele kśięgi zakonu / dánego przez rece Moyżeßowe ktore gdy od niego wźieli / á Iozyaßowi krolowi czytáli / zdrápał nátychmiaſt odźienie ſwe / y roſkazał im / áby ßli / y Páná Bogá prośili záń / y zá wßyſtek dom Izráelow: Abowiem wielki był gniew Páńſki / ktory nád nim / y nád ludem iego wiśiał / eo quod non cuſtodierunt patres noſtri verbum Domini: vt facerent iuxta omnia quæ ſcripta ſunt in libro hoc. Przeto (iáko tám dáley w kśiegách tych piße) zgromádźił krol wßyſtkie ſtárße / do śiebie z Zydoſtwá: á wſtepuiąc do domu Bożego / ze wßytkiemi Kápłány / Proroki / y ze wßytkim gminem / ſkazał przed oną túłßczą czytáć one kśiegi: á przyſtąpiwßy śie do Ołtarzá padł ná oblicze ſwe / y przyśiągł przed Pánem Bogiem. Ze miał chodźić zá nim / á ſtrzedz y chowáć z ludem ſwym / ze wßyſtkiego sercá ſwego / y ze wßyſtkiey duße ſwey przykazánia iego. Aleć iuż doſyć o tym / ponieważ pełno mamy wßedźie przykłádow známienitych / o krolách świetych ktore gdyby chćieli vważyć v śiebie krole chrześćiáńſcy: pewna rzecz / żeby nigdy tákich przodkow ſwoich nie náßládowáli ktorzy niekiedy źle świátu pánuiąc / Páná Bogá y iego świetych / á ſtárożytniey wiáry odſtepowáli. Niechayże tedy káżdemu bedźie zá przykład y przed oczyma záwße on krol świety Iozyáß / ktory nie náśláduiąc złych ſpraw onych złośliwych przodkow / Mánáſſeſſá / Acházá y Azáryaßá / ad Sacrarum ſcripturarum auctoritatem ſuos mores, populorumq; ſuorum adminiſtrationes, abiectis præcedentium erroribus attemperauit. A ták káżdy pan / y Krol ma śie o to ſtáráć pilnie / áby wiárá iedná ſtárożytná w kroleſtwie byłá / a przez dobre / á przykłádne Biſkupy / kápłány y káznodźieie / poddánym iego słowo Boże nie vſtepuiąc nic od práwey náuki / Kośćiołá prawdźiwego y ſtárożytnego iednoſtáynego y powßechnego opowiádáne było / á złych religioniſque falſæ miniſtros, blaſphæmos, & ſceleratos dimittat pellat è regnoq; ſuo extirpet.

ROZ-

ROZDZIAL XXIV.

O pokoiu Kroleſtwá.

CO ieſli ták będą ſpráwowáne kroleſtwá / iż nie tylko chwałá Boża iednáka prawdziwego Kośćiołá w nich zákwitnie / ále y gdy nie będą przez moc ludźie przymußeni / vt ſerui ſed ſua ſponte, & voluntate vt liberi: tum Regibus, tanquam parentibus & Paſtoribus obtemperabunt. A nie mnieyßego wßyſcy ſtáránia / y pilnośći in communi vtilitate & felicitate augenda & conſeruanda vno animo & conſpiratione ponent: iedno iáko prácowite pßczoły czynią pilność / áby ſubtelne plaſtry w gromádę ſkłádáły. A ieśli tylko krol ſtudet præeſſe non etiam prodeſſe nec pro ratione, ſed pro libidine ſe gerit: ábo ieśli też poddáni przećiwko mocy iego niewdźięcznie przyimuią / vſtáwomby ſię ſprzećiwiáli: pewnie è diſſenſionibus inteſtinis, maximum totius Reipublicæ naufragium emerget. W tym ſłucháiąc słow Páńſkich tego świádectwá vżyć możemy / ktory powiedźiał. Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur. Abowiem iáko członki v ćiáłá vigent, ob eam quam conſeruant conuenientiam, ták też miedzy krolem / á miedzy ludem iego charitate ſublata Reipub: ſtatus labefactatur: chybáby był vmiárkowany y zgodzony / tedy zátym dobre mienie Kroleſtwu iákoby nie iákie zdrowie ćiáłá przynieśie / gdy tedy iuż w zgodźie / & beneuolentia tranquillitas regni & fælicitas fundata będzie: o tym naypilniey myślić ma / áby ludźie wyćwiczeni w dobrych obyczáiách / y w práwách porządnie w pokoiu żyli. Abowiem pokoy ták długo trwáć będźie / iáko długo práwá / y mądrych ludźi vſtáwy będą záchowáne / gdy wßyſcy powinnośći ſwe czynić będą / zapłátę złym / y dobrym według zaſług ich náznáczywßy. Bo ná tych dwu rzeczách. Solon on mędrzec chćiał mieć ſwoię Rzeczpoſpolitą. Iż iáko ſpokoyne kroleſtwo bywa poruſzone / dla poſtronnych walk: ták też bywa ſkáżone wnętrznemi: Przeto ſię wielki ſpor miedzy ludźmi wßczyna / y niezgodá (ktorą zowiemy domeſticum bellum) ábo ex illatis à potentioribus iniuriis: ábo ex iniqua magiſtratuum & honorum diſtributione: ábo też z niedoſtátku rzeczy potrzebnych do żyćia. Ale tedy wßyſtkiemu præualet auctoritas Regia ktora ſedycyą wßelką miedzy poddánymi vſkromia. Iáko niegdy vczynił on Agryppá / qui diſſidentem à Senatu populum Romanum in vrbem & concordiam reduxit. O iákowey to mądrośći & ciuilis diſciplinæ krolowi potrzebá / áby vmiał

zátiegá-

zábiegáiąc zgodźie / zámknąć drogi contentionum, atque seditionum radices extirpare: ktore naprzod ćiche á potym iáwnie vkazuią sie: záprawdę że to iest/ nayzacnieysza spráwá krolewska: Abowiem omnium malorum grauissima est seditio, serpens & latens pestis: Ktora śiedząc w vmysłách ludzkich/ zgodne myśli rosprásza/ y rosparza/ á káżdą społeczność żywotá / y towárzystwá gládźi.

ROZDZIAL XXV.

O ćwiczeniu Krolewskim.

CWiczenie Krolewskie / bydź ma tákie / ktoreby záwsze do cnoty/ y spráwiedliwośći ćiągnęło. Ale ktoż nie baczy/ ieśli sobie wspomni / one niepożyteczne/ á prożne niektorych Krolow studia? ktory żadnego owocu dobrego / áni sławy nieprzynośiły. Przywiodę ná pámięć Krole Pártskie/ ktorzy w ostrzeniu strzał / nie tylko roskosz swą kládli / ále sie też y z tego chelpili. Attalus Philomáter rzeczony/ wszystko stáránie swe w zbieraniu ziół iádowitych pokłádał. Æsopus krol Mácedoński lichtarze y świeczki robił / drudzy zaśię málowániem / drudzy muzyką / drudzy Komedyą y Trágedyámi / scenicaq; arte sie zábawiáli, Przeto sie też z Domicyaná náśmiewano / ktory cáły dźień z łaską żelázną włożnicy swey muchy gonił. A Sárdánápálus sá wzgárdzono / ktory miedzy miewiástámi kądźiel przągł. Ale niepodobnaby też to rzecz/ y nieznośna byłá / áby Krol po ćiężkich prácách ochłodźić vmysłu swego nie miał lżeyszemi y roskośnieyszemi zabáwámi / y spráwámi / iedno vt non languescat ignauia sed vt redeat ex remissione ad labores alacrior. Augustus Cesarz / po południu piłę rad grawał. Chwalą niektorzy w Królách śpiewánie / śmiechy / y tresne powieśći / ále Wirgiliusz Picusá syná Sáturnowego wychwala z myślistwá / y ćwiczenia około koni ták mowiąc.

Picus equum domitor debellatorq́; ferarum &c.

Ale tákowe ćwiczenie / Cyrus krol Perski nád insze miłował: ktoreby śiły w ćiele mocniło / y coby do náuki woienny było pożyteczno. Abowiem wystrzegáć sie chćiał proznowánia / ktore ma z sobą zániedbywánie / potrzebnych rzeczy / á záwżdy boiażń / y w wielkiey beśpiecznośći iákąś diffidencyą rodźi: O czym pisze on Poetá.

Otium

Otium Reges prius & beatas,
Perdidit vrbes &c.

Ani też bywa pospolićie prawdźiwe odpoczynienie w proznowániu / ále w zwyczáiu cnoty / y pracey: A iáko niedbáły oracz / ták krol proznuiąc & sibi & aliis est inutilis. Ma bowiem też máło sypiáć / áby mu sen nie pánowal: ále ktoryby (iáko zwykł był máwiáć Agesilaus) negotiis gerendis deseruiat. Nuż tedy Agámemnon / y Eneász / ktorego nawiernieyszy záwżdy Achates násládował / iákoby nie iáka praca kiedy inszy odpoczywáli / oni cáłą noc czuli / stáráiąc sie o zdrowiu / y o pokoiu swoich. Vćierpienie też gorącá y źimná / nie tylko chwalą w krolu / ále mu też záwżdy potrzebne bydź powiádáią / nie ináczey iedno iáko wstrzemięźliwość od picia y iedzenia. Nullum est enim Bacho & Veneri cum Pallade Musisque commercium. Y pijáństwo ktore Philipowi Oycu / Alexándrowi synowi / Antyochowi / Mitrydatessowi / Dyonizeusowi pánowáło / hániebną sromotę tym wszystkim v ludźi czyniło. Abowiem in vna eademque sede cum Magestate morari & consistere non potest. Te tedy osobliwe rzeczy są / ktore chcći krolewskiey do dobrego sie máiącey przeszkádzáią. Ale ábysmy też to wszystko zgromadźili / w czym Krol stáránie y ćwiczenie pokłádáć ma / ztąd naprzod poczniemy co mu in Deuthoronomio roskázuią. Naprzod. Aby sie vczył Zakonu świętego od Kápłáná / od ktorego exemplar voluminis legis accipiat illudque legat. Przykazánia Páńskiego áby strzegł / y do pobożnego żyćia lud swoy przywiodł. Druga. Czytać y vmieć moralem Philosophiam quæ vitiorum est expultrix vitæ magistra. Trzećia. Poznánia prawá pospolitego niechay nie zániedbywa: ktorymby rozumiał quid vnicuique tribuendum sit. Ale y Naturalis Philosophia z wielu błędow vmysł wyzwala / y oczyśćia. Náostátek. Ćwiczenie y czytanie w Historiey ktore są vitæ humanæ speculum & exemplar przez ktore ludźie zacne przyimuiemy / iáko do gospody / á biorąc ie sobie ná przykład illorum quasi vtimur familiaritate & congressibus. Scypio / ktoremu nazwisko byłá dáłá Afryká / stupámi własnych przodkow swych / nie pomáłu sie powiedźiał bydź poruszonym do cnoty. Lecz dáleko więcey Historye pobudzáią: ktore nie są Simulachra corporum sed imagines animorum? Przetoż y Krolom nie tylko pożyteczne / ále y rozkoszne iest czytánie Poetow: ktorzy nam w swych Kśięgách / iákoby ná tablicách máluią spráwy mężow zacnych / przeto Homerusá Alexánder záwżdy miał w ręku / á

E Wirgi-

Wirgiliuſzá Auguſtus dziwnie milowal. Piſmá też o rządzeniu Kroleſtwá / y o ſpráwie woienney / iáko ſą pożyteczne / tom przed tym powiedział / wſzákoż iáko wiele czytáć / ták wiele ſłucháć / widzieć / y czynić ma ten ktory chce parare prudentiam, ktora należy in actione experientiæ, & memoriæ alumna. Tymi náráczey rzeczámi bywa zgotowána: iáko mowi o mądrym Vliſſeſie prudentiſſime Homerus (vtar autem verbis Horatii) Qui mores multorum hominum vidit & vrbes. Ale też bez pochyby potrzebna krolowi / wſzyſtkim rzeczom iákoby nie iákie condimentum & ornamentum eloquentia: ktora w vmysłech ludzkich ták bárzo pánuie / że nákłániáiących wiedzie ie kedy chce / y ſkąd chce odwodzi: ábowiem nie záwżdy mocy ábo groźby ma vżywáć / ale ráczey ratione & ſuauiſione. Ponieważ że káżdey rzeczy do roſkázowánia / lepſzey y zacnieyſzey nie widziemy / nád copioſam loquentem ſapientiam: ktorey też y wielcy meżowie do ſpráwowánia rzeczy vżywáli. Pátrzay iáko Homerowe Kiążetá Eloquentiſſimi concione verſantur: A nie tylko ſie Marſem / ále y náukámi báwią / ktore nieśmiertelnośći ſławę wieczną krolom zá ſobą nioſą. Ale też to nie ſłuſznoby było / áby Krol we wſzytkich náukách záwſze miał bydź exercitatus, ále też / ile mu czáſu zeydzie / nic nie vymuiąc od ſpraw Rzeczypoſpolitey tymi ná ten czás niechay myśl ſwą báwi / áby optima vitæ præcepta & exempla (iáko pſzczołá) ex omnibus delibet: ktoremiby był do dobrego żyćia y do dobrego poſtánowienia Rzeczypoſpolitey wyćwiczon: Bowiem wſzyſtkę pracą ſwą y ćwiczenie powinien oddáć R. P. ſtudiorum autem finis non in quadam inani rerum contemplatione ponendus, ſed ad actionem (vt docet Plato) referendus erit.

ROZDZIAL XXVII.

Jáki krol ieſt / tácy y poddáni máią bydź.

KROlá ktorego ná ten czás chce inſtituere niechciałbym áby go kto in aliquo vel auaritiæ vel libidinis crimine nálazł. Abowiem iákaby to ſromotá byłá ták ſzkárádnie temu vpáść / przed wſzyſtkiemi / od ktorego poddáni iego wſzyſcy / omnis iuſtitiæ, temperantiæ, pudoris, continentiæ petunt exempla. Y miałżeby ſie tego wſtydáć qui aliis pudori eſſe debet. Bowiem ná iego obyczáie y żywot ktory wiedzie / wſzyſcy pátrzáyący czáſem zá iego pobożnym żyćiem / bárzo

predko

prędko záſtárzáłe w złośćiách ſpráwy ſwe ludźie zwykli odmieniáć. Y
częſtokroć widźiemy / że co przełożeni czynią / toż y poddánym ich nátychmiáſt
podobáć ſie muśi. Záprawdę tákowa moc ieſt Krolewſkiey
zacnośći / w ludzkich vſtách (iáko o tym dobrze mowi Plato) że quales
in Republica principes ſint, tales ſolent eſſe reliqui ciues: Abowiem /
ktore honore, gloria, dignitate amplificatos vident : Ich ſie obyczáiow
dźierżą / á iákoby te ná ſobie máłuią / áni chcąc innego náśládowáć /
iedno to coby ſie ich przełożonym podobáło. Iáko o tym mowi Ecclesiáſtes
qualis Rector eſt ciuitatis tales habitantes in ea. Káżdy tedy może
obaczyć / co z ſobą noſzą mores krolewſkie / ábo regentum ktorzy ſámi
corrumpere & corrigere ciuitates poſſunt. Ani to tylko złe ieſt co oni wyſtępuią
/ ále też y drugie pſuią / iáko też kiedy co dobrego vczynią / tedy
zwyczáiu złego / w poſpolitym gminie popráwuią. Wſzákoż cnoty
ſwe y wyſtępki / quæ animo conceperunt in ciuitatem infundentes: więcey
przećię ſzkodzą ſwemi wyſtępkámi / niż ſą pożyteczni przykłády dobremi.
Ani też to może bydź / áby oni / ktorzy ſą in oculis omnium ſzkárádość
grzechu iákiego / zmyślániem pokuty zákryli. Abowiem ludźie
ná krolá iákoby ná iákie mieyſce wynioſłe / y ná wſzyſtkim ſłońcu będące
/ oczy obrácáiąc omnia curioſe, diligenter inquirunt, quid agat, quid
dicat, quemadmodum viuat & in illius animum quaſi per rimulas inſpiciunt.
A co więcey / y ſáme śćiány pałácu iego / iákoby mowić / y wſzyſtkie
ſpráwy / obyczáie krolewſkie wydáwáć / táiemnice opowiedáć / á
iáwnie roznośić ſie zdádzą: iż áni żadne rzeczenie / áni vczynienie ich
długo ſie táić niemoże. A zá tym wſzyſcy namnieyſzy w nim wyſtępek
obaczywáią / y rozbieráią. Symonowi Ateniẽſkiemu pr,ańſtwo / Scipionowi
/ oſpáłość Rzymiánie wyrzucáli: Y Pompeius iż ſie pálcem
w głowę drápał / ab inuidis mordebatur: przetoż ieśli wſzyſtkie znáki
wyſtępkow elui non poſſunt ále verrucæ prominentes in facie y ſzkárádne
inſze zmázy / tákie ktoremi pátrzáiący wzrok / bárźiey ſie obrażą / niechay
będą obmyte. Wſzákoż ći ktorzy chcą ſłużyć dobrze Rzeczypoſpolitey
nunquam popularem auram aucupantur: ále ták obyczáie ſwe / żywot
ſwoy vmiárkowáć / áby ſtąd żadney chwały ábo chluby nie odźierżeli:
ále żeby inſze do cnoty przywodźili. A ták ná ten czás / niechay ſie pożytecznymi
ſwym poddánym krolowie / ábo regentowie / bydź rozumieią:
kiedy po nich iuſtitiam, fortitudinem, continentiam, publice
coli & exerceri cognouerunt.

ROZDZIAL XXVIII.

O obyczáiách Krolewskich / y iákich ma bydź

IŻ powiádamy że nam Krolá potrzebá bene moratum: co znáczą obyczáie / mamy to teraz wyłożyć. Obyczáie zowią przyrodzone żądze vmysłu / ktore choćiaż z śiebie (quoniam voluntariæ non sunt) chwały y gáńby nie máią: wszákoż niektore z nich vi sua laudantur & reprehenduntur cum habeant aliquam virtutis aut vicii significationem. Te tedy affectiones animi sposob swego żywotá / ták barzo wyrażáią: że tákowy bywá cuiusque vitæ modus, vt illius affectus est animus. Przeto chcemy mieć obyczáie krolewskie ob reuerentiam poważne sed facilitate conditos: ktoremiby humana studia complectantur ac teneant. Bowiem oprocz ludzkośći powagá / ábo státek acerbitatem imitatur: á ludzkość kromia powagi parit contemptum. A iáko on Kleomenes Lácedemoński krol dicente quodam bonum Regem omnino mitem & comem esse debere: odpowiedźiał dum in contemptum non veniat. Przetoż te dwie rzeczy Krolowi poddáni iego powinni oddáwáć / cześć / á miłość. Bo gdy ták zacną osobe ná sobie z Boskiego przeyrzenia nośi / habet venerationem iustam. A iż iest podobny przyrodzeniem tym nád ktoremi ma zwierzchność / iż iest też poddány Bogu: bez wątpieniá mansuetudinem humilitatem facilitatem & benignitatem ma mieć / áni sie ták podnośić / vt humanum fastigium excedat: áni vniżáć / vt despiciatur. Przetoż żadna rzecz predzey pychy nieprzynośi iáko szaleństwo / z ktorey sie rodzi arrogantia, potym ex arrogantia odium: nád ktore nie może bydź człowiekowi / á zwłaszczá Krolowi nic brzydliwszego. A też poddáni skromnicy czásem niewolą ćierpią / sub mansueto principe & humano. Wszákoż iabym rzekł / że to iest ráczey wolność á nie seruitus dobremu Pánu / obedire & parere eius voluntati: Zli záśie przełożeni / iáko sie zdá imitantur malos pictores: ktorzy ná ten czás nie máią Colossos artificiosè fieri kiedy ie máluią / z wyniosłemi goleniámi / z rozszerzonymi wárgami: ták też Tyrannowie / non vitæ institutis: ále spuśćiwszy brwi / oczymá krzywemi / przykrym poglądániem / srogim głosem / groźnymi słowy / y sprosnymi obyczáymi reuerentiam captant: á wewnątrz w nich iest / animus male informatus, & falsis opinionibus deceptus: vitiisque corruptus. nie wiedząc nic o cnoćie / vera dignitate nudati ad simulationem descendunt. Ale dáleko ináczey obseruantiam petunt dobrzy

krolowie

krolowie: do ktorym pánuią morigeros & obsequentes reddunt, mode=
ratione animi & constantia: áni są boiáźliwi ob suam grauitatem, áni mo=
lesti, ob excellentiam ingenii & virtutum, przetoż ludzkość y wdźię=
czność (iáko mowi Wáleryuß) penetrat ingenia barbarorum. Abowiem
ad facilitatem potiùs, quam ad asperitatem morum nati sumus. Nie hoy=
ność/ nie pychá/ do miłośći nas ćiągną (infida enim est omnis corru=
ptella) ále mowá łágodna/ ćichá/ facilitas morum, fides & integritas:
tákowymi zaprawdę/ y tym podobnymi rzeczámi/ iákoby złotymi łań=
cuchámi/ łáćniuchno sie damy powiązáć. Słußnie Cyrusowá y Ar=
táxerxowá mátká powiedźiáłá/ że krolewskie słowá máią bydź bissina,
to iest suauia, ac iucunda, áby sie ták offerat vltrò venientibus, fugiat in=
compellando difficultatem: asperitatem in congressu: sit benignus in audi=
endo, petentibus comiter humaneque respondeat atque omni timore de=
presso, summa facilitate loqui sit, & audire paratus. Bowiem ktory do
śiebie trudny przystęp miewa: non magnanimum se Regem non optimum
gubernatorem declarat: sed deridentis alios aut contemnentis affert iudicia:
Philip Krol poddánym swym był bárzo miły/ ob facilitatem morum:
Bowiem wßytkich ktorzy do niego przychodźili/ łáskáwie przyimował.
Ale Demetryus nienawiśny/ ktoremu iedná bábá gdy iey vsłucháć nie=
chćiał/ ták powiedźiáłá: ponieważeś ták trudny/ nierządźże iuż więcey
námi. O iáko wielmożny Tytus Wespezyan/ ktorego kochánkiem lu=
dzkim nazwano było/ mawiał: Non oportet quenquam à Rege mœstum
discedere. Nuż tedy niechay Krol/ ábo zwierzchność wśćiąga gniew u
swego/ ktory mentem è sua sede disturbat á iáko powiádáią/ że mátká v
pßczoł żądłá nie miewa/ ták też Regem furoris expertem esse oportet,
ktory gdy komu pánuie/ rádźiłbym mu sie oney náuki Philozophá A=
thenedorá dáney Augustowi Cesárzowi trzymáć: ktory roskazał áby w
ten czás gdy sie gniewa/ nic nie mowił/ áni czynił/ ážby obiecá=
dło pierwey przeczytał/ áby sie tego nie dopuśćił/ czegoby potym żá=
łowáć miał. Nienawiść y obmowki z ćierpiec. Nulli vnquam obfuit.
Przetoż y krolowi poddánych swych priuatas vindictas recipere in se dla
záchowánia spráwiedliwośći decet. Jákie perpessio iniuriarum zaleca
nam Cæsarem: Abowiem nihil est magis humanum quàm odia remittere
& simultates deponere, á w pomśćie z przyrodzenia bydź łáskáwym. A
ták káždemu krolowi przynależy/ nie dawáć wiáry nigdy adulatoribus,
áni ich do śiebie przypußczáć: ábowiem ći wßytkie nieprzyiáźni bedą do
niego nośić: á ztądby był od ludźi wzgárdzony. Bo ći (iáko mowi świę=
ćiey Augustyn) laudem suam tanqnam oleum venditant stultis: dla tego

y Agieſilaus Lácedemoñſki krol pochlebcow / nieinácżey iáko meżoboycow roſkazał ſie ſtrzedz. A dźiwna to rzecż ieſt / że temu / ktory ieſt ſtupidus miło cżáſem / że go przed nim ſámym zá mądrego á cżyſtego meżá vdawáią: & ex Terſite Achilem faciunt. Dobrzeby ták z tymi poczynáć / iáko niekiedy Alexánder wielki z Aryſtobulußem Hiſtorikiem poczynał: ktoremu gdy kśiegi de rebus ab eo geſtis pocżął cżytáć / wyrwawßy mu ie z reku / w rzeke Hidáſpem wrzućił / á obroćiwßy ſie do niego ták rzekł / godnieyßybyś ty zły cżłowiecże tego / á niż twe kśiegi / w ktorycheś chcąc mi pochlebić o mnie ták wiele ná plotł / cżemu żaden cżłowiek nigdy wiáry nie da / Przetoż y Diogenes orationem blandam, non ex animo proficiſcentem, ſed ad gratiam compoſitam názywał / melleum laqueum quo blandè amplectens hominem iugulet. A nie dźiw (bo iáko Antiſtenes mowi) Melius eſt incidere in coruos quàm in paraſitos. Te tedy ſą rzecży / ktoremi ſie animi affectiones quas natura ipſa commendat do ludźi podáią. Przetoż Krolowi nigdy ſie nie godźi fraudem facere, dolos moliri, & fallaciis delectari, áni mu też przyſtoi bydź inuidum, obtrectatorem, inuerecundum, & impudentem, á co wiecey iſtis ablactantibus impoſtoribus ſtipatum: ktorzy to blandiciis & aſſentationibus, perniciem Regum ac Regnorum ſecum ferunt, Druga że pochlebcy hac occaſione freti deferunt & calumniantur bonos præſertim cum ipſorum opibus inhiant. 3. Principes ex leui cauſa in ſubditos poſſunt concitare & plebem armare contra principem. 4. Piße Atheneus Hiſtorik ieden Libro 6. cap. 6. omnes qui fuerunt in Cypro Tyrannos delatorum eiuſmodi genus vtile exiſtimaſſe, vnde ſub Tyberio adulatores muneribus & honoribus affecti, non enim regium ſed Tyrannicum videbatur. 5. Quia delatores abuſi principis vel patientia vel ſtulta credulitate ad coniurationes vel proditiones facile labuntur, nullus enim adulator in amicitia perſtat. 6. Quia ſuſpitionem principi iniicit quod ipſe ſit ſuſpicans.

ROZDZIAL XXIX:

O cnotách Krolewſkich / y przymiotách iego.

TE tedy o ktorycheſmy mowili / żądze vmyſłu ieśli rozumem bedą ſpráwowáne / á k temu ſtátecżne bedą ſáme / przez ſie dobre / á co wiecey / nomina virtutum ſortientur, z ktorych honeſtæ voluntates, y wßelkie inße dobre ſpráwy pochodzą. Przetoż Philozophowie/

phowie/

phowie/ o tym dosyć nápisáli/ oczym też y niżey będźiemy mieć: my tu tylko dotkniemy te ktore Krolowi naywiecey bydź rozumiemy. Pierwsza tedy tá iest. Pietas & Religio; wszystkich cnot/ y Krolestwá fundáment Pánu Bogu y ludźiom bárzo miła. Albowiem ktory czystym á nie obłudnym sercem Páná Bogá chwali/ ten sie z nim niektorą táiemną świątobliwośćią iednoczy. A ludźie widząc nabożnego/ rozumieią go bydź Pánu Bogu miłego: nec suspicantur aduersi quicquam illi posse contingere quem cœleste numen tuetur & protegit. Dlategoż y Alexánder superstycyą zwykł był chwalić: iż łatwie przez nie in animos hominum illabi rozumiał. A też nieinákszem sposobem ći co ludźiom práwá pierwey vstawiáli/ ludźie in vnam societatem conuocauerunt, illisque leges imposuerunt, iedno cultu & religione Deorum. Ale też ma każdy Krol strzedz tego/ áby nie dopuszczał obłudnych y rożnych religiy: ktore w Krolestwie wielkie zámieszánie czynią: diuersisque curis hominum animos & Rempublicam dissipant: ále żeby byłá iedná wiárá świetá y prawdźiwa ktorey broni y záchowywa Kośćioł Chrześćiáński/ ktora iest naiáśnieysza nád ogień. A ták náśládowáć ma Dawidá ktory nam pokazał w sobie. Regium religionis exemplum, vt prouideat Dominum Deum in conspectu suo semper: á żadną rzeczą inszą/ áby nie był poruszony. A máiąc ná baczeniu vstáwicznie imie Boże/ nec hostes, nec castra, nec acies, nec mortem, nec ipsa denique inferna pertimescat: Ná bespiecznym mieyscu/ ten iest záiste/ ktory w obronie Bożą zá swym Nabożeństwem przypadł. A ták ná ten czás niech będźie dosyć o bogomyślności. Druga cnotá Krolewska ma bydź. Prudentia dux & princeps omnium virtutum, ktora nic inszego nie iest/ iedno prosta drogá w spráwowániu wszelkich rzeczy: versatur enim in bonis deligendis, reiciendisq; contrariis: skąd Ciceronowi rzeczona iest z opátrzenia mądrość quasi á prouidendo prudentia. Tá roskázuie: áby sie nieporządnie nic niespráwáło/ ábowiem krnąbrności (ktora peruertit iudicium) comes est pœnitentia. A gdy sie dobrze námyślisz roskázuie ábyśmy z tym nie mieszkáli/ ábowiem ten ktory oblatam occasionem dum licet non accipit gdy będźie chćiał idoneam oportunitatem non habebit á to ćiest (vt dicitur) lente festinare: Przetoż prudencyey dostáiemy ingenii solertia & Doctrina vario negotiorum vsu, & multis rerum experientiis. Jánusá Krolá Włoskiego Poetowie dla mądrośći bifrontem máluią. Bo krol iáko Homerus mowi/ ná przyszłe y przeszłe rzeczy ma sie oglądáć: Abowiem ten qui præteritis futura connectit is rectè præsentia administrat. Dla tego Pitágoras wspominał/ áby káżdy o dwoch osobliwie czásiech ránnym/ y wieczornym

miał stá-

miał stáránie. Przetoż dwie są rzeczy / ktore są przećiwne tey cnoćie v-por / y niewierność: bowiem te / z nią ták walczą / iáko Pállás z Marsem y z Venerą / quoniam furor mentem erroribus implicat. Venus animi vires debilitat. Trzećia cnotá iest męstwo / ktore wielgomyślność / powagá / y ćierpliwość zdobi. A toć to iest oná Wulkanowá zbroiá: w ktorey będąc Achiles / y Eneász nieprzyiaćioły swe / á my wszelákie nieszczęśćia / náiázdy / zwyćiężamy. Bowiem Krolewski żywot / ktory iáko ná gorze szerokiey iest postánowiony / multis fortunæ telis propositam cernimus: ktory ieśli śię leka zá nić zgołá niestoi. A wysoki y możny vmysł / áni śię w szczęśliwych podnośi / áni w przećiwnych frásuie: przeto káżdy krol / ma śię zástáwiáć zá spráwiedliwą rzecz: náostátek / y zdrowie położyć / kiedy tego potrzebá nieśie / nie tylko dla śiebie / ále też y dla swych nie ma zbrániáć / iáko ś. Wacław Krol Czeski / y inszych wiele / bowiem w tym naywiętszą sławę męstwá bydź powiádaią: wszákoż śię nie trzebá większey rzeczy ważyć nád te / ktoreyby mogł zdoláć. Cierpliwość záśie ninieyszych rzeczy fouet animi robur: áby ábo nie był / vćiśniony wielkośćią spraw / ábo vstáwicznośćią przełomion. Czwarta cnotá miernosć iest. Prudentiæ custos, pudoris comes, libidinum inimica, voluptatum moderatio; tą sámi śiebie zwyćiężamy tą chćiwośćią rozumowi miárkuiąc oddawamy. Coż tedy iest turpius nád niemiernego Krolá ábo Páná / zá-prawdę niemierność to gwałci / co ludźiom nawięcey charum & sanctum est. Troiáńska bitwá / ktora od Poetow áż po ten czás iest sławna / y Greckie szkodliwe rosterki / żali nie sámá libido disseminabat? Ani żaden iest ták niewstydliwy / ktoryby od tego śmiał żądáć rzeczy niesłuszney / ktorego miernego & ab omni se libidine continentem agnoscit. Przeto Krol ktory chce bydź miernym exerceat seipsum in laboribus: ne ab honesto. quibuscunque stimulis voluptatum abducatur: Ma też mieć státek y stáłość / ták w mowie / iáko y w spráwách / by snádź do iákiey wzgárdy / sromoty / v poddánych nie przyszedł.

ROZDZIAL XXX.

IEst ieszcze nád to dosyć innych sposobow ábo przyczyn do zátrzymawánia y záchowánia iedynowładztwá / częśćią Generálne / o ktorych potym / częśćią Specyálne / ktore nie do wszystkich

kształtow

kßtałtow bywáią przyſpoſobione / z ktorych inßе Krolowi należą y ſłużą / bądź zrodzonemu ábo dziedzicznemu bądź obránemu / inßе ſámym poddánym.

NApirzod wſtępuiąc ná Páńſtwo / pierśiámi mátki ſwey (ieśli może bydź bez przeßkody iákiey) nie mámek ßkodliwych máią bydź wychowáni y odchowáni: w pijáią w ſię bowiem cnoty pod czás / & vitia cum ipſo lacte materno. 2. Máią bydź wyćwiczeni w boiáźni Páńſkiey / qui eſt initium omnis Sapientiæ. 3. Máią bydź przełożeni im ludźie dobrzy vczćiwi y vczeni / ktorzy ich mądrośći & Politica prudentia wiernie doctrina & vita inſtruant. 4. A contagione aularum Gyneceorumque, napilniey y nabárźiey ma bydź oddalony y odłączony. Pięte. Rad / Electiones, Sądow / Praw / Vſtaw Kroleſtwá / ſłucháć y vczyć ſię ma. 6. W naukách / ßtukách / w ßermowániu / y w inßych ktore do pokoiu y woyny należą / ma bydź wyćwiczony y ſpoſobiony. 7. Kroleſtwá / Páńſtwá / Miáſtá / Monicye rozmáitych ludźi y Kśiążąt obyczáiow doświádczáć iemu y obieżdżáć bárzo rzecz ieſt przyſtoyna y potrzebna. 8. W obieraniu y przy obieraniu záś Páná y Krolá / wzywániem imienia Páńſkiego pietate, vnitate prudentia, communi bono, conueniatur, tractetur, on bowiem Krole podáie / y vſtáwia y okázuie. 9. W lećiech podeßły nie ma bydź obierány dla żądz y affectuum violentiam popedliwośći / prudentiæ abſentiam, contemptus facilitatem. 10. Ma bydź możny w bogáctwách / zácny w fámiliey / dobrze przychylny kroleſtwu / narodowi / y práwu. 11. Ma bydź animo & corpore bellator. 12. Obránemu nie názbyt wielka moc / władzá / ále pewnymi vſtáwy y práwy ográniczoná y okrzeßona ma bydź dána. 13. Jáwnie ma bydź ogłoſony y obwołány / przyśięgę odpráwić y oddáć / ſłucháć / odebráć. 14. Potym / rádá dobra / poważna / mądra / ma mu bydź przydána / áby práwá / officia, iudicia, aliaſque conſuetudines cognoſcat. według nich ſię ſam ſpráwowáł y żył: á drugich do tego wiodł. 15. Nie wietßey ábo mnieyßey ſobie ma przywłaßczáć władzy ábo mocy / á niżeli iego przodkowie záżywáli / ábo mu dána ieſt. 16. Jeśli ſummam ſuam poteſtatem ſtricte ſeruat, nec iura maieſtatis aliis ſociis permittat pro libitu iákowe ſą. 1. Seymy ſkłádáć / y Seymiki / ábo ziázdy poſpolite vchwaláć. 2. Oſtátni dekret y ſentencyą ſobie záchowáć. 3. Woyne vchwalić y podnieść / ábo przymierza ſtánowić. 4. Winnego oſądźić / ábo wolnym vczynić. 5. Mynice bić y kuć. 6. de Regio titulo nikomu nie pozwaláć. 7. Vrzędy ábo dignitárſtwá rozdawáć.

ROZDZIAL XXXI.

O rozdawániu Vrzedow y Dignitarſtw.

GDyż tedy to nieśie żywot ludzki/ iż wßytkim rzeczom żaden
dołáć nie może propter rerum varietatem & multitudinem, po-
trzebá nam tu inßych pomocy y rátunku ßukáć: ktorymbyſmy
wierze á cnoćie vfáli. Owßeki y Pan Bog wßechmogący choć może/ á
wżdy nie wßytkie rzeczy ſam przez ſie czyni: ále przyrodzeniem iáko in-
ſtrumentem/ & rerum cauſis tanquam pediſequis ad conſeruandum vniuer-
ſitatis ordinem vtitur. Zlatego Moyżeßowi rzeczono/ prouide viros po-
tentes & timentes Deum: in quibus ſit veritas, & qui oderint auaritiam, aut
quos virtutis ſtudioſos & vſu rerum peritos agnoueris. A ták Krol káżdy
ma wielkie ſtáránie y pilność czynić/ w poznániu y w obierániu ludźi
dobrych y mądrych bez bráku: ktorzyby publicis honoribus digni ſint & vi-
deantur. A naprzod nie ma przedawáć żaden Krol przełożeńſtwá: ne quæ-
ſtui Reſp. ſit, bo ten ktory kupił vrząd ius pretio, non æquitate definit, á
też przymußa wiec/ ktory przedawa záwżdy wielkie wyſtepki kupuiące-
go: czym ſie on Seuerus Septimius, záwße brzydźił/ mowiąc: ego non pa-
tiar mercatores poteſtatum, quos ſi patiar damnare non poſſum, erubeſco
eum punire enim hominem qui emit & vendit. Druga/ ważnieyße iuż bo-
gáctwá ma ten á niżli cnotę. 3. Przynośi y w nàßą wzgárdę vrzędu.
4. Lex Auguſti decreuit, vt qui largitionibus factis magiſtratum aliquem
ambiiſſet per quinquennium ab iis arceretur: áni też ma dawáć zá zaſługi/
bo to ieſt podobne przedániu: táki káżdy do ſwego pożytku adminiſtratio-
nem rerum transfert, qui præmio ſibi deberi magiſtratum intelligit. Ani
też ſwemu powinnemu niegodnemu/ bo táki rad hárdźieie. Ani też do
ſwey rády/ niech nie bierze timidos, ábo humiles, ktorychby ſobie ludźie
nie mieli zacz: by ſnádź tácy aut potentiæ alicuius metu iniuſti; aut ex ani-
mi imbecillitate inſolentes non euadant, ſkąd to ieſt rzeczono. Aſperius ni-
hil eſt humili, cum ſurgit in altum. Ani też ma dawáć niedoſtátecznym/
áby ich do tego niedoſtátek nie przymuśił: żeby rácżey nedzy ſwey á niżli
Rzeczypoſp. ſłużyli/ y w łákomſtwo peſtem R. P. pernicioſiſſimam nie
wpádli. Ale podobno rzeczeß? ieśli bogátym Krol vrzędy rozda/ in aliis
pecuniarum ſitim, & gloriæ cupiditatem excitabit. Ja mowię co nalepße
záwżdy wybieráć: ex duobus malis, id quod minimum eſt eligendum, á rá-
dzę/ áby záwże/ bogátße vbożßym ná vrzędźie przekłádáć/ dla tego/ iż ma-

gis

gis abſunt à ſtudio pecuniarum, czym vrzędy ſwe vczćiwiey odpráwowáć mogą. Y Attenczykowie/ lege Solonis cenſum ſpectarunt, iáko y Rzymiánie/ y Auguſt Ceſarz żadnego do Senatu y rády nie przypuśćił/ niſi qui vities ſeſtertiorum in cenſum retuliſſet, á ktorym záś / opes ad cenſum defuiſſent, on ſam ſuppleuit. Rácye podał te. 1. Ne tenuitas & inopia Senatoriam dignitatem labefactâret. 2. Ne cæteri ſuis opibus ellati illos contemnerent. 3. Ne munera præſertim à legatis exterris acciperent. W Kálcedoniey chwalono one vſtáwe: ne indigentes magiſtratum gererent, verum ſi boni ciues eſſent eorum ægeſtati publicè ſubueniretur. A wſzákoż tákie/ niechay zá dobre ma / ktoreby ſobie do rády brał/ y ktorzy ná mále przeſtawáiąc/ chćiwośćią by ſię tákomą zbrzydźieli. Jákowe przedtym powiádáią bydź. Kuryuszá/ Fábrycyuszá/ Phocyaná / tákże też vżywáiąc. Platonowego przykazánia / nie daway tym Przełożeńſtwá; ktorzy ćię o nie proſzą/ ábo zábiegáią: ieno nolentibus, ac ſæpe recuſantibus. Przetoż ten ieſt wielkiey mądrośći znák/ poznáć do czego ſię ma czyie przyrodzenie: á ták niechay non agreſtes & duros homines, ſed ciuiles & humanos do Senatu ſwego bierze: ſapientes iuſtos, niechay nád Prowincyámi Gubernatory czyni: fortes & prudentes, Hetmány/ diligentes; & induſtros, Podſkárbie / omni auaritiæ & libidinis ſuſpitione carentes Sędźie/ conſtantes, & ingenii: minimè varios Stároſty y woyſkie/ bo coby to było/ rádźić de Religione cum irreligioſo, de iuſtitia cum iniuſto, de bello cum meticuloſo: de permutatione cum mercatore, de gratulatione cum inuido? de humanitate cum immani, ktorych tego wſzytkiego nie nieśie przyrodzenie. W tym dobrze vpomináią ludźie mądrzy: áby rożni/ rożne vrzędy ſpráwowáli: áby nie mieli myśli ná wiele rzeczy rozdźielonych: á ták by non ſufficerent muneribus: Sokrátes y Plato / nie każą vrzędow odmieniáć quoniam rerum magiſtra eſt experientia: ábo też dla tego/ quia ieiunæ muſcæ acrius ſugunt quam Saturæ. 2. Quia mutatio Senatus ſplendorem obſcurat. 3. Impericulum coniicit dum arcana à remotis promulgantur. 4. Rerum præteritarum ignaris ſumma gubernacula committuntur. ále by też to podobno kto chćiał wiedźieć/ ieśli przełożeńſtwo lepiey dawáć ludźiom poſtronnym niżli ſwoim. Owſzem ieśliby ſwoich miłośći/ wierze/ ſtátecznośći/ vitæ integritate & prudentia krol nie wątpił: ich ſpráwy y nauki / rádźiłbym mu záwżdy vżywáć / niż cudzoźiemſkich/ áby ták nie dał nienawiśći/ & offenſionis anſam ciuibus , gdyby ſię wiecey zdał wierzyć Cudzoźiemcom niżli ſwym. 2. Abowiem obawiáć ſię trzebá ne exteri & aligenæ, redditus extra regnum, ſæpè ad ſubſidia aliorum efferant, & extradant iis, qui Regna bello molliuntur, tum

quod populo ingratiores de proditione magis ſuſpecti & neglectis dome-
ſticis ſuos promouere videantur & ſæpenumero ſatagunt. 2. Bowiem ze-
brawßy bogáctwá deſiderio patriæ tacti, munere decedunt antequam ſit
opportunum, nec retineri poſſunt, niſi ſtipendiis & poteſtate aucta: A ieśli
lepßa ſię im kondicya tráfi/ opuśćiwßy pierwßego Páná/ do drugiegſie
vdáią: hunc quoq; relicturi, ſi res dubiæ & periculoſę interueniant. 3. Prze-
toż Bodinus lib. 3. cap. 9. y Arniſæus in Pol. cap. 15. y innych śiłá wychwa-
láią Polakow przedśięwźięćia/ quod neminem in Senatum aut conſultatio-
nem publicam admittant peregrinum. Wiec y v Rzymian tákowy zwy-
czay był záchowány piſzą: Scribentowie á naprzod Liuius lib. 23. mo-
wi. Romani veteres non modo peregrinos, ſed ne ſocios quidem ipſos
in Senatum admittebant, ac bellum quam pacem eam maluere, in qua pere-
grinum Senatorem & Coſſ. Romæ eſſent viſuri. Abowiem napewnieyßa
to rzecz ieſt/ ilekroć od Monárchow w rządzeniu Rzeczypoſ. y w rządźie
przeſádzeni bywáią Obywátele Cudzoźiemcámi/ wielkie niezgody/nie-
nawiśći/ y woyny zátym idą y bywáły. Co pieknie vkázuie nam opiſuiąc
Antymách: Lib. 2. Theor. 2. w ktorym mieyſce kłádźie/ on doſyć żáło-
ſny przykład/ ktory ſie przydał tribus lanigenis (quod etiam in Prouerbi-
um abiit) Veſperæ Siculæ gdy zwłaßczá w máłym czáśie wßyſcy áż do ie-
dnego Fráncuzowie w Sicyliey zámordowáni byli/ dla tey miedzy in-
nemi przyczynámi/ że Kánclerſtwo dał Krol Sicyliyſkie Fráncuzowi
iednemu. Przyczyny krotkie/ná to przydam ex Iuſti Lipſii nobilis ad Cap.
4. lib. 3. Poli. 1. Quia indigenæ haud facile concoquunt in ſua Rep. plus
aliquid credi aut tribui alienis: inde liuor quæſtus & auerſio quædam ani-
morum. 2. Quia raro illi morum ingeniorum & totius Reip. periti: ad
conſilium autem de Repb. dandum caput eſt noſſe Rempub. 3. Quia vt
maximè iis peritia inſit vix affectus aut fides. 4. Quia vſu compertum eſt
conſilia externa ſemper ferè eſſe infauſta. Ale iuż teraz poniechawßy te-
go dla przedłużenia/zda mi ſie żebym podobno nie nagorzey tę rzecz terá-
źnieyßą zámknął/ Platonowymi słowy: ktorych ták vżywa w ſwey Po-
licyey/ o prouinciæ Reſquepub. infælices, in quibus Archilophetes Giges,
& Glauci conſultorum funguntur officio, potrzebá tedy Krolowi rády/ y
choćiayby podczás byłá tákowa/ principis ſolertia, vt ſeipſo meliorem ac
prudentiorem, quem conſulere poſſit habeat neminem, wßakoż iednák bez
Senatorá y Rády nigdy nie może bydź/ zły bowiem bez Rády y Senatu
poſtepek ábowiem poddáni/ gdy bez Rády ábo nád Rádę y vſtáwy Se-
natu dekretá bydź vpátruią y znáią/tedy lekce poważáią/ y zá nic nie má-
ią/ ábo timidè ac moliter magiſtratuum iuſſa exequuntur, co záraz ztąd po-

chodźi/

chodźi/ że Princeps suspitionem superbiæ, niedbálstwá/ priuati arbitrii iniicit, záczym praw/ vstaw/ y Rády wzgárdá/ y Sedicye rozmáite nástępuią: świádczy przykład Królá Hieroná z Sycyliey/ który gdy impotenter dominaretur, á Senatu y Rad swych przynamniey niechćiał vżywáć/ zábity iest/ świádczy przykład Iuliuszá Cesárzá/ który nie tylko in Consulatu sed & dictatura, nigdy do rády sie swey niestkánial/ skąd wielkie nienawiśći odniosł/ náostátek/ y sámą hániebna śmierć/ świádczy przykład Romuluszá/ y Tárquiniuszá pysznego/ którzy częśćią zámordowáni/ częśćią z Páństwá wyrzuceni są/ świádczy náostátek świeży przykład tákże/ Królá Fráncuskiego Ludowiká XI. który/ gdy sam cum sua pernitie, wszytkim chćiał rządźić/ á koniec y skutek nieszczęśliwy iuż baczył. Károlusá Syná swego ták roskazał ćwiczyć/ y chćiał mieć/ vt literas nesciret, tylko te sáme słowá/ áby wiedźiał y znał: vt alienis consiliis potius quam suis sapere, ac res gerere consuesceret. Náostátek y oto sie Princeps ma stáráć pilno/ áby tákich też w swey Rádźie nie miewał/ iáki był Aman zázdrośćiwy v Królá Aswerusá/ przećiwko Márdocheuszowi: ábo iákie miał Roboám Król syn Sálomonow: który in eius perniciem approbarunt insolentiam iuuenum stulta consilia. A iáko mowi Ecclesiastes: ne consultes cum eo cui suspectus es, nec inuidentibus tibi consilium aperias: ále frequentes virum pium quem noris obseruantem præceptorum Domini Dei sui.

ROZDZIAL XXXII.

Posty wysłáć/ y przyimowáć. Iákich Król sam postow potrzebuie/ y iáki ma mieć wzgląd ná Cudzoziemskie.

Trzy rzeczy ná tym mieyscu obaczymy. Pierwsza. Iákie ma Król vczynić stáránie w obieraniu Postá. Druga. Iákiby miał bydź/ áby ták był w káżdey rzeczy biegły & ingenuis moribu Heroicisque virtutibus ornatus. Trzećia. Iákie v wszytkich Królow ma bydź ná Posty baczenie: którym wszelki pokoy ná wszytkie strony záchowan iest. Gdyż tedy Królowi ábo Principi potrzebá bywa/ około woyny/ ábo około przymierza vel de conuentionibus ac comeatibus. Z przyległemi Pány tráktowáć/ potrzebá mu záiste tákowych ludźi/ którzyby zlećiwszy

kiwszy im tákowe spráwy / á podáwszy im animi sui secreta, miásto
śiebie stał. Bowiem sámemu wyiácháć do cudzey źiemie / dla wielu
przyczyn / áni bespieczno / áni też przystoi: przetoż potrzebá tu maturo
consilio uti: iákoby spráwne / á godne ná to wybierał. Bowiem tákowa
rzecz Regis gloriam ac Prouinciæ conseruationem, prouincialium omnium
salutem zá sobą nieśie. Niechayże tedy tákiego obiera / ktoregoby cnoty
zálecáły: nie máiąc względu / áni ná stárożytność domu iego / áni ná v-
rodę / áni ná posługi długie / bo to wszytko parum habet momenti do tá-
kowey spráwy / ktorą multum habet periculorum; nisi spectata comes ad-
sit virtus. Ale tákowe dwie rzeczy zálecáią: Naprzod wiárá / ktorą ma
Pánu swemu nienáruszoną trzymáć: potym miłość / ktorą y Pánu
y Oyczyźnie / tey ktorey iest Synem / szczerą powinien oddáć. Abowiem
fides bywa posłáńcowi tanquam Anchora. Ktorą vmocniony iuż nullos
aduersantium ventorum flatus extimescit, áni też prosperiore aura moue-
tur. A miłość / to záśie w nim spráwuie: że áni Oyczyzny swey / áni Pá-
ná w ktorym sie kocha / niechce obrážáć / y owszem sie o to stára / áby iego
sławę o wszytkich tym więcey rozmnážał. Mamy tego piękny przykład
w Fábrycyuśie / ktory gdy był posłan od Rzymian do Królá Pirusá / nie
mogł go áni prośbą / áni groźbą / áni też dáry nákierowáć / ná to / áby
był iáką zdrádę przećiw oyczyźnie swey okázał / dobraby też rzecz zápra-
wdę byłá / áby Krol longa rerum experientia sagaces, cautos & circumspe-
ctos, ná ten vrząd obierał: by snádź prostacy / nie dawszy sie podeyść clau-
losis sermonibus, sromotnie / á szkodliwie w iáki lábirynt nie wpádli. Já-
ko sie to było niekiedy przydáło Q. Mutiusowi / ktory będąc posłem z
Rzymu do Kártáinczykow / posłáli mu do wybieránia dwie tablicy / ná
iedney znák pokoiu / ná drugiey niepokoiu wyráziwszy / lecz on chcąc go-
dność swey Oyczyzny záchowáć / ktorą oni chytrze chćieli zelżyć: wźią-
wszy z ręku ich obiedwie / prośił ich áby też sobie wybieráli / tę tylko kto-
ráby sie im podobáłá / iemu zostáwiwszy. Przetoż trzech rzeczy trzebá
Posłowi. Naprzod optimum atque exactissimum iudicium. Potym fa-
cundiam dicendique gratiam. Naostátek inculpatos probatosque mores.
Pospolićie ludźie mowią / że znáć Páná ná słudze: wszakoż nie záwżdy
to sie tráfia. Bo y Krolowie ignaui & imperiti, miewáią / czásem swe
posły strenuos, eruditos, ingenii promptitudine præstantes. Zámykáiąc
przypomnię iáki ma bydź wzgląd ná Cudzoźiemskie posły v Królá / ká-
żdy tedy Krol ma sie o to pilnie stáráć / áby im był pokoy záchowány
wszędźie / y po wszytkim Páństwie iego / choćiażby też oni czásem / y co nie
ku myśli przynośili. Abowiem nie tylko sromotę v wszech ludźiby od-
nieśli /

nieśli/ ieśliby co przećiwko práwu poſpolitemu z nimi poczynáli: áleby też y gniew tego à quo mittuntur nie pomáłu ná ſie poruſzyli: zá coby ſie podobno krzywdy (ktora in illos ex oratoribus redundat) mśćili. Czego też wiele mamy przykłádow/ nie tylko w ſtárym Zakonie/ ále y v Pogan. Amonczykow Krol ſkoro vmárł/ ſyn iego Hámnon po nim ná Króleſtwie dźiedźiczył/ Dawid dowiedźiawſzy ſie o śmierći iego/ poſtał Poſły ſwe do ſyná/ chcąc go w ſmutku iego ćieſzyć. Hámnon zá rádą złych ludźi/ one Poſły ſromotnie vczeſtowawſzy wygnał: czego ſie Dáwid (zebrawſzy Woyſko przećiwko iemu) mśćić nie zániechał. Tákże Rzymiánie ſkoro ſie dowiedźieli/ że Láertes Weentow Krol Poſły ich pobił. Nie tylko lud iego poráźili/ ále y Miáſto z gruntu wywroćiwſzy ſpalili. Nákoniec máią ſie też y Poſłowie o to pilnie ſtáráć y ſtrzedz tego by ſnádź ſwym złym záchowániem Pánow/ ábo ludźi v ktorych bywáią nie gniewáli niechay máią przed oczymá co Perſkie Poſły v Amintá Mácedońſkiego Królá potkáło. Abowiem ſkoro obaczył Krolewſki ſyn Alexánder po nich bezmierne wſzeteczeńſtwo. Prośił ich do śiebie ná bieśiáde á w tym młodźieńcow nadobnych kilkánaśćie w odźienie białogłowſkie przybráwſzy/ kazał gołe miecze pod ſzáty ich zákryć/ oni Poſłowie rozumieiąc ie zá Pánny/ bo ich ták gládkość/ y vrodá vdawáłá/ ſkoro ſie winem nád miárę popili/ rzućili ſie do nich: w tym młodźieńcy wſzytkie iáko bydło pobili. Krol tedy Perſki dowiedźiawſzy ſie wſzytkiego/ co ſie z iego Poſły dźiało/ námniey ſie tym nie obruſzył. Przetoż Poſłowie po potrzebách Pánow ſwych mieſzkáiąc máią vczćiwy y ſpokoyny żywot wieść/ by ſnádź y ſromoty Pánom nie wyrządźili/ y ſámi zelżywośći nie podieli. Náoſtátek niech ſie ſtrzegą/ áby tám gdźie bywáią pochlebſtwá żadnego po ſobie/ nie pokázowáli. Bowiem doſyć ná tym máią/ ieśli to wſzytko quæ ad ſui principis gloriam conſeruandam faciunt fideliter, ſtrenueque procurrant.

ROZDZIAŁ XXXIII.

Y Práwá ſtánowić/ odmieniáć/ y odrzucáć. Abowiem dáleko lepiey/ y dłużey Króleſtwá trwáią/ zá dobremi práwy/ y wolnośćiámi/ á niż zá mocnymi á obronnymi Zamki/ á Miáſty.

Sámá

SAmá rzecż pokázuie/ że nic predzey ſie nie mieni/ áni vpada nád Krolestwá: ktorych Krolowie czestokroć iedni drugim. (iáko ßczeście przynieśie) vſtepuią. Wßákoż to poſpolićie bywa: vel propter inordinatam magiſtratus adminiſtrationem: vel propter effrenem populorum licentiam. Przetoż dobrze tákowym rzeczom/ onego wieku Krolowie y inśi Przełożoni wßelákim poſtánowieniem praw zábiegáli: áby ták ſwawolą one ludu ſwego in officio retinerent. A ták y tego wieku Chrześciáńſkim Pánom inßey rády nie rádźiłbym ßukáć: nád te ktorą on Orátor Iſokrátes w Kśiegách ſwych podáie/ ták mowiąc. Si quæ leges erunt aut conſuetudines ciuitatis parum rectæ: eas tolle ac muta: atq; inprimis da operam vt eas optimas excogites. Quod ſi minus poteris, quæ apud alios benè conſtituta ſunt imitare. Przetoż morbis imminentibus Krolowie niechay z dobrymi práwy záchodzą. Abowiem dáleko obronnieyße Prouinciæ ſwe przed nieprzyiaćielem ſtáwią. Kiedy ie dobrym rządem obwáruie/ á niżeliby Zamki y Miáſtá niedobyte (ktore przećie zá czáſem vpádáią) po wßytkich Páńſtwách/ zákłádáć y budowáć mieli. Bo á coż to zá pożytek/ ſtáráć ſie Miáſtu iákiemu o pokoy/ od poſtronnego nieprzyiaćielá: á w nim alere ciues incompoſitos, ktorzyby tám po ſwey woli nie mieli wzgledu/ áni ná práwo/ áni ná żadne Przełożonych ſwych vſtáwy. Záprawde dla tego ſámego præſtant munitionibus leges; iż oni tylko abarceant mala, á ći záśie ná to bona conferunt. Abowiem lud wßytek/ w nieiákim porownániu obyczáiow dobrych záchowuią/ neque permittunt vnumquemque ſuo viuere modo: y owßem vśiłuią człowieká ad id vitæ genus reuocare, coby było virtuti conforme. Przetoż ná ten czás/ naprzod poczeto piſáć Práwá/ kiedy naturæ lex obſcurari cæpta eſt. Zá czym Pan Bog przez Moyżeßá ſługe ſwego nayświetßy Zakon raczył dáć: ktorymby w nas ono przyrodzenie niepráwośćią świátá tego ſkáżone náprawić mogł. A nie bez przyczyny/ weßło to w przypowieść: bonas leges ex malis moribus procreari. Bo y Rzymiánie widząc/ że ſie iednego czáſu y tych ludźi ktorych/ iuż Pány byli/ bárzo do nierządu miáło. Posłáli natychmiaſt trzech do Græcyey/ Poſtumiußá/ Mánliußá/ y Sulpicyußá/ tám gdźie Solon y Likurgus condebant leges: áby ich práwá do Rzymu przenieśli/ áby ták nie tylko expoſitis armis, ále adhibitis legibus, loca omnia imperio ſuo parentia tutarentur: Przetoż y tych wiekow Krolom potrzebá wybráć przykład ták świątobliwy od Pogan by ſie też/ y ſámi o práwá dobre ſtáráli/ ktoremibyſmy quod æquum eſſet rozeznawáli/ á co iniquum wyrzucáli/ á coby też perpetratum károli. Náoſtátek baczymi to ſámi/ że ſine legibus Krolowie nec iuſtè iudicare, nec be-

ne

nè viuere possent. By snadź (iáko pospolićie bywa) prauis affectibus ducti, sua vitia, virtutum nomine non conuestirent. Wszákże tego niechce o dobrych/ á práwie o Chrześćiáńskich Pániech rozumieć: ieno o tych ktorzy to illecebris voluptatibus volunt sibi ipsis licere quod libeat. Tákowi więc o sobie rádźi mowią nos sumus. Ius & Lex & cum Poeta.

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.

A ták tedy káżdy Krol práwá/ ktorekolwiek sam podawa/ ma ie też chowáć. Abowiem iniustè præcipitur, quod à præcipiente non obseruatur. Iáko Zaleucus Locrensis vczynił: ktorego gdy syn dla cudzołostwá práwem iego był pokonány/ iż iuż miał dlatego oczu postrádáć: ná ten czás Miásto wszytko dla zasług Oycowskich/ chcąc synowi wszytkiego przepomnieć/ prośili áby go z tego wypuścił: on przedśie vstáwom swoim dosyć czyniąc/ wyrwawszy sobie pierwey iedno oko/ synowi drugie kazał wyłupić/ powiádáiąc: że dosyć ná tym mamy/ gdy ieszcze obádwá możemy pátrzyć. Godnaby y to ieszcze rzecz byłá Krolom/ áby on srogi vczynek T. Torquátá Mánlyusza rozbieráli/ y vważáli. Ktory syná swego włásnego/ iż przećiwko roskazániu stoczył bitwę z nieprzyiaćielem/ zdáiąc ná śmierć okrutną ták przed wszytkim Woyskiem mowił/ Synu miły ty nie máiąc względu áni ná osobę Rádźiecką/ ktorą teraz ná sobie noszę/ áni ná Máiestat Oycowski/ nád zákazánie moie ważyłeś się czynić z nieprzyiaćielem: przywiodłeś mię do tego punktu przy ktorym ábo Rzeczposp. ábo krwie swoiey muszę zápomnieć. Sed nos potius nostro delicto plectemur, quàm R.P. tanto suo damno, nostra peccata luat á zátym przydał. I, Lictor deliga ad palum. Strászny záprawdę przykład/ ále młodym ludźiom zdrowy. Przetoż práwá niechay będą krotkie & dilucida: ktoreby osobliwie Páná Bogá y ludźi gniewáć bronili y hámowáli/ á ták bez pochyby modestæ, iustæ, vitæ, duces erunt.

Ani też Krol ábo Pan ma práwá niszczyć/ y psowáć/ dla swego pożytku tákie/ y te/ do ktorych przychodźi. Abowiem widząc to Aristoteles gáni Iuliusza Cesárzá/ ktory dla Páństwá y Krolestwá swego prágnąc/ dobrze się w nim vgruntowáć/ práwá niektore połomał/ słusznie tedy Aristoteles go gáni. 1. Co tobie niechcesz/ áby czyniono/ tego też nie masz drugiemu czynić. 2. Co zá skutki są/ często pokázuią tákowych ludźi złe bydź exitus iáko się máło co wyższey powiedźiáło/ y zátym idący rozdźiał w sobie ma. 3. Honestas, dignitas, magestas semper præponenda est vtili. 4. Vtraca wiárę y kredit v postronnych. 5. Regni principium à periuro non potest habere fælicem processum. 6. Non sunt facienda mala, vt eueniant bona. 7. Fides totius Reipub. est firmamentum,

ROZDZIAL XXXIV.

GInie/ vpada/ wniwecz ſie obraca tákie Jednowładztwo/ gdy przyczyny powiedźiáne y opiſáne giną y vpadáią. Abowiem przećiwnych rzeczy/ przećiwne ſkutki/ y effekty/ Generálne wßákże ieſt/ ieśli Krol tákim nie będźie/ iákowym będźie obrány y miány.

PRzytráfia ſie pod czás 1. nieſtforność y niezgodá w obierániu y przyimowániu Krolá/ iáko gdy z rożnych/ ábo rownych y zgodnych w poczćie/ y w liczbie/ ábo mnieyßych ále możnieyßych/ ábo ná ten czás nie będących: obecznie contumaciora vota & ſuffragia bedą. 2. Gdy ieden z możnieyßych/ ſam ſie ná kroleſtwo podáie y wtrąca/ á ták/ iuż ſie przemienia w Tyráńſtwo. 3. Gdy ſtroná mocą/ zacnośćią/ ſpolna á zgodna/ iedná Krolá chce/ druga niechce/ y nieprzyzwala nań/ á ták rozrywa y nieſtforne bywa & mixtum ziednowładztwá y Oligárchyey/ á ieśli záśie przeważy tá ſtroná nieprzyzwaláiąca/ tedy ſie ſtawa y odmienia Jednowładztwo w Demokrácyą. 4. Gdy możnieyßy ſie w Vrzędy krolewſkie dignitates & Titulos immiſcent, ktorzy ieśli ſą virtuoſi á tedy degenerant in Ariſtocratiam, ále ieśli tylko nobiles ſint á bogáći/ tedy ſie ſtawa Oligárchyą. 5. Gdy Krolem gárdzą/ á nobiles ſe vel bonitate, poteſtate, libertate, Regem æquare dicunt, tákowym krol ma odpowiedźieć iáko niekiedy Leonides iednemu mowiącemu/ oprocz kroleſtwá/ żadną miárą nie maß nic nád nas/ odpowiedźiał. Niſi vobis fuiſſem melior, non eſſem Rex: tákowym ſkromnym słowem á ſentencyą refellit conuitium, á ſwoiego doſtoieńſtwá obronił y ochronił. Abowiem gdźie Krole/ ciuium ſuffragiis obieráni bywáią iuż tym ſámym publiciſque calculis Princeps, ábo Monárchá oſądzony ieſt/ zacnieyßy y lepßy nád inße/ że ná kroleſtwo wźięty y przyięty ieſt. Plut. in Laco 6. Gdy Krol iednego tylko/ (y temu ſámemu/ á nie wielom weſpoł/ Vrzędy/ Dignitárſtwá rozdáie) y w nim przełożonym czyni. 7. Gdy z rázu gwałtownie/ á niepomáłu y lekko/ poddánym vrzędy y dignitárſtwá odeymnie. 8. Gdy poddánym práwá y wolnośći ktoremi ſie ßczycą/ łąmie y pſuie: dignitárſtw & officia merita non confert, ále

ráczey

răczey ich dobrá / máietnośći / ábo iáwnie/ ábo też innemi fortelmi bierze / ábo nieznoſne ćiężary y vſtáwy vchwala / y iemi obćiąża / vt paulatim debilitentur & conſumantur. 9. Gdy Krol nimia vtitur licentia, conuitiis vel plagis contumelioſè tractat ſubditos, iáko Turek / Moſkwá. 10. Kroleſtwo wniwecz obroćić / y znieść naybárziey prágnie / krol nie wſtrzymawáiąc datam fidem, przyśiegą oſobliwą ábo iákimkolwiek ſpoſobem potwierdzoną. Zaden bowiem nie wierzy iedno temu / ktorego wiernym bydź rozumie y mniema. Ideò perditiſſimi eſt hominis & amicitiam diſſoluere & fallere eum, qui læſus non eſſet, niſi crediſſet, b. Ma bowiem bydź tá y nieprzyiaćielowi záchowána c. A ieśliby wiárą / ábo iáką mową / creditem nie ſtałá Rzeczpoſpolita opibus ábo bogáctwy nie będźie ſtałá. d. Ma też bydź wiárá / choćiaż y niezbożnym trzymána. e. Abowiem niezbożnym żadnego mieyſcá beſpiecznego nie máß. Ambroſius.

a Cic. pro Roſcio.
b Auguſt. Epiſt. 205
c Liuius de c. 3. lib. 3.
d Bernac. de Conſi.

ROZDZIAL XXXV.

CO ieśli ták / y tákim ſpoſobem / iákochmy tu wiele z piſmá ludźi mędrych y bácznych á świádomych zebrawßy podáli: Kroleſtwá y Páńſtwá będą rządzone / by namniey w tym wątpić nie trzebá / iż dawne onych Poetow Saturnowe látá wrocą ſie do nas / zá ktorego iáko powiádáią nullum auaritiæ, nullum improbitati locum, inter homines fuiſſe: ále ſámá ßczerość á wiárá miedzy ludźmi / iákoby napięknieyßa Pánná dla zupełnośći świętych obyczáiow mießkáłá: ktore gdy ſie pokazáły / á Miáſtá wßelką złośćią poplugáwili: wyrwawßy ſie od nas / iákoby z błotá do niebá ſkąd byłá wyßłá / wroćiłá ſie. Przetoż ná on czás kiedy káżdy ſuo iure fruebatur, áni ſie ludźie zdrádą / pychą / łákomſtwem nie báwili. Záwße źiemiá obfićie wßelką żyzność bez pracey dawáłá. A nie bez przyczyny / bo ieśliż Páńſka ręká ießcze ná źiemi przemieſzkiwáłá: bez pochyby wßytkich rzeczy hoynie im vżyczáłá. A ztąd vczeni ludźie aurea illa tempora vocauerunt. Ale tu podobno będźie mie kto pytał / iákaby też byłá zá tę pracą Krolowi zapłátá nágotowána. Jedni mowią / że ma podátki / ktore on od poddánych ſwych wyćiąga. Ale mym zdániem hoc præmium tantis laboribus non eſt par. Drudzy záśie iáko Philozophowie mercedem laudis & gloriæ. Wprawdźie magnus eſt gloriæ ſtimulus ad virtutem, á ktoryby Krol ná co inßego miał wzgląd ſit iniquus Tyrannus, iedno że mamy rozumieć non

de

de fucata & ficta gloria : ále de solida & vera, quæ virtutis & honestatis est comes. Wßákoż tá ſławá ießcze nie dosyć czyni/ zá ták wielkie/ á niewymowne prace Krolewſkie : á co więcey/ nie może bydź więczna / y bárzo prędko ginie. Bowiem pendet ex opinionibus hominum. Przetoż Krolowie Chrześćiáńſcy qui se in aliam vitam generatos intelligunt, nie w Páńſtwie/ nie w godnośći / nie w bogáctwách / nie w tey márney ſławie y pompie tego świátá nágrodę zá prace ſwe pokłádáć máią / ále w onym wiekuiſtym błogosłáwieńſtwie / przybytku niebieſkiego. W ktorym z Pánem Bogiem (eius enim in terris Ministri & Vicarii sunt) po dokonániu tego żywotá / sempiterno æuo fruituri przemieſzkiwáć będą. Zapráwdę y oni ſtárego wieku/ Pogáńſcy ludźie baczyli to dobrze / choć iákoby przez ſen ießcze P. Bogá prawdźiwego nie poznawßy że táka/ zapłátá / á nie ináksza miáłá potkáć wßytkie Przełożone. Abowiem ciuitatum rectores in concilio Deorum collocabantur adhuc cum cælestibus res humanas administrantes y powiedźieli że Minos ſyn Xántá Krolá Kreteńſkiego záśiadł w táiemney rádźie z Iowißem Bogiem ich naprzednieyßym. Osobliwie Hesiodus pißąc Rodzay wßytkich Bogow ſwych/ łączy ie z Krolmi & regendarum Vrbium officia illis attribuit. Ale iuż nie báwiąc ſię dłużey / nie zdami ſię ábym mogł lepiey ten pierwßy tráktat o Jednowłádztwie zámknąć / iáko onymi poćießnymi słowy Piotrá świętego Apostołá/ ktoremi ták do Przełożonych mowi. Páśćież iuż tedy mili Krolowie tę trzodę ktorey ſię wam Pan Bog do czáſu zwierzyć raczył vt cum venerit Princeps pastorum, Rex Regum Iesus Christus immarcessibile gloriæ coronam procipiatis.

ROZDZIAL XXXVI.

MOnárchiey z ktoreyieſmy powiedźieli ex *Diametro quasi in omnibus repugnat* y przećiwne ieſt Tyráńſtwo/ ktore ieſt iednego złego/ á nie bácznego meżá / ábo iáwnie / ábo zdrádą przećiw práwu poſpolitemu/ według ſwego vpodobánia/ ku dobremu ſwemu prywatnemu / podśiádłe/ á nie długo trwáiące Páńſtwo.

KRoleſtwá / Bog / y niezbożnym podáie w ręce. a y b Tyran ieſt / tákże Lew ryczący / y Niedźwiedź łáknący / Kśiążę bezbożne / Wodz potrzebuiący / mądrośći wielu tłumiąc / á niſzcząc / przez potwarz. c Sed væ tibi inquit Propheta, qui prædaris nonne & ipſe prædaberis, & qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris, cum conſummaueris deprædationem, deprædaberis, cum fatigatus deſieris contemnere, contemneris. d Tyran ieſt krzywd / y nieſpráwiedliwośći mátką. e Eſt animal maximè noxium inter immitia, inter mitia adulator. (Tenże o towárzyſtwie / y o pochlebſtwie) Tyránná Bogoboynego / y pobożnego náleść bárzo trudno ieſt. f

Is terret plus, ipſe timet ſors iſta Tyrannis.
Conuenit; inuideant claris fortesque trucidant
Muniti gladiis veniant, ſeptique venenis
Ancipites habeant artes, trepidique minantur. g

Trudno wynáleść to / y baczyć áby ktory Tyran miał bydź towárzyſki / ábo ſię ſtárzeć. h Przewyżſza kátá / od ktorego tylko niezbożni / á od tego y niewinni karáni bywáią / y giną. i Hoc tamen habet lucri quod vitam rurſus omnibus debeat. k A ták zwykł był mawiáć Ludowik 12. Krol Fráncuſki: lud poſpolity ábo gmin páſzą Tyránnom bydź / y Zołnierzow Tyrannos autem & milites dæmonum, in Annalibus Franciæ.

a Ierem. 28. & 8. b Augu. lib. 5. de Ciuit. Dei. c Prouer. 28. 15. d Eſai. 33. v. 1. e Plut. de Fort. Alex. f Soph. apud Stob. g Clau. de Iuſt. Prin. h Plato in conu. 7. Sap. i Scob. ſer. 42. k Elian.

ROZDZIAL XXXVII.

O Tyránnie / y okrućieńſtwie iego.

IAko wſzeláką rzecz dobrą / zle y przećiwnie ſobie łácniuchno poznawamy / : ták też widząc cnoty w práwym Krolu / łácno Tyránnową złość obaczymy. Bowiem Krol poſpolitego pożytku y ſzczęśćia broni / & Reipub. ſalutem, ſuis commodis ac vtilitatibus conſulit, á ten Páńſtwo do pożytku ſwego / y do chćiwośći. Pierwſzy: Krol ſtádo ſwe páśie: Tyran pożyra. Krolowi vitæ modus eſt ratio. Tyránnowi libido. Krol paret: Tyran imperat legibus. Krol ieſt ſpráwiedliwy. Tyran nieſpráwiedliwy: Vczćiwość ktora z pożytkiem złączona ieſt / Kroleſtwo záleca. Tyranniden verò turpido flagitioſa, Kroleſtwá cnotą doſtępuią / y cnotą záchowáne bywáią / á owo wydźieráią y gwałtem niezmiernym trzymáią / Kroleſtwá od Krolá / łáſkáwośćią ábo manſuetudine, iákoby tutiſſimo firmiſſimoque prædio tuentur & fouentur. A ono od

Tyránná timore ob crudelitatem satis infido satellite custoditur: ktorá imperiosam názbyt & intemperantem záchowuiąc/ acerbitatem simultatis, & odiorum est plena, y dla wietßey niebeśpiecznośći infinitis propè suspitionibus quassatur. A coż był zá żywot Aristyppußow? quem etiam parietes suspitione periculi territabant, Coż tákże Alexándrá? ktoremu y żoná podeyźrzána byłá: Tákże Dionizyußá/ ktory y włosow swych/ bálwierzom golić dáć nie śmiał/ tákći záwżdy Tyránnom/ omnia sunt suspecta atque sollicita, áby oná powieść prawdźiwa byłá metum allere Tyrannidem. Bo ći ktorzy chcą áby sie ich bano/ potrzebá też/ áby sie y oni báli tych/ ktorzy sie ich boią. Czego my tu mamy iáwny przykład ná Páństwie Moskiewskim/ Tureckim/ y Wołoskim/ Krolestwu Polskiemu przyległym. Jácy tám Pánowie pánuią/ á iáką miłość v poddánych máią: to tám iuż zá złym zwyczáiem poddánych idźie: dla ktorych/ złey á niepobożney spráwy/ Bog áni w nich/ áni w Pánách ich/ porządku żádnego mieć niechce. Jáki żywot wiedli ći Pánowie/ co zá nászey pámięći zeßli. Co opuszczáiąc dla przedłużenia/ wroćmy sie do onych dawnych przykłádow/ ktore nam dowodne pismá vkázuią/ Dionizyus to nam dał znáć/ fulgente illo gladio paratu Democlis crinibus impendente: ktory powiedźiał żywot Tyránnow bydź ßczęśliwy. O czym ták piße Horátius.

Districtus ensis cui super impia
Ceruice pendet, non Siculæ dapes
Dulcem elaborunt saporem:
Non auium, Cytaræque cantus
Somnum reducent.

Ale też ták piße o Tyránie Job świety: Sonitus terroris semper in auribus eius, & cum pax sit ille semper insidias suspicatur. Bo oni nie dawáiąc żadnemu wiáry/ tanquam pauentes & timidæ belluæ. Zadnego społkowánia nie czynią/ áni sie nigdy vspokoią przeco nikogo nie miłuią. Bo iákoż kogo máią miłowáć ći/ ktorzy sie wßytkiey społecznośći chronią? Bowiem muśi to bydź/ áby wßyscy mieli w nienawiśći okrutniká: wßákoż mu bárźiey żaden ßkodźić nie może/ iáko nieprzyiaćiel iego. Bo Tyránnowie tych sie towárzystwem brzydzą/ ktorzy y o vczćiwych rzeczách mądrze rádzą/ y w dobrych śmiele káżdego vpomináią: ne aut moniti rationem ducem & honestatem sequantur: ábo wiec/ żeby dla ich cnoty niezniszczálá ich złość/ ábo też że ich dobroć podeyźrzáną v śiebie

máią/

máią/iż oni populo ea quæ voluerint opinione virtutis facile persuaderent.
Dla tey podobno przyczyny/Nero on okrutny Cesarz Rzymski/ Senekę
dał zábić: tákże Dionizyus był srozszy niż przystało/ przećiwko Platono-
wi. Ale záś może człowiek zły/ dobrego miłowáć : ktorych niezgodne
obyczáie vmysłow nigdy nie łączyli. A ták Tyránnowie/ ktorzy sie iedno
sobie zdádzą bydź vczćiwemi y wolnymi / pospolićie sobie szukáią hár-
dych pochlebcow: zá ktorych rádą y nawodem / vwikławszy sie w zło-
śćiách ná dobre ludźie powstáią. Ale go też nadobnie nam Solon o-
pisał/ powiádáiąc: Tyrannidem locum esse amænum, verum exitum non
habere: quæ Labyrinthi more Tyrannos in mille viarum circuitus & erro-
ris inducit. A tego Tyránná te są owoce/ ktore ex philantia (to iest zby-
tnim w sobie kochániu) y z podeyźrzenia przychodzą / opum direptiones,
rapinæ, ciuium oppressa libertas, grauis seruitus, ciuitatum, legum pertur-
batio, & rerum omnium mutatio : ábo (vt rectius dicam) euersio, vxorum
& liberorum stupra, suorum impunita scelera, aliorum exilia & cædes. Ná-
ostátek Tyránnowie / ludźi mądrych wygániáią: dlatego/ iż oni wie-
dząc ná niezłośći ich / mogliby snádź poddáne ich przećiwko nim wzru-
szyć. Przetoż boiąc sie ciuium concordiam, quasi caput suum semper con-
iurantium potentiores oderunt: aut suis conatibus auersantes, aut domina-
tionem fugientes, & multitudine tributorum, aut morum asperitate, po-
pulum in timore, & obedientia continent. Dla tego pod nimi są Miástá
zniszczone/ spustoszone/ abiectæ, & quasi omni ciuium nobilitate viduatæ?
ktorych ludźie z oney stárodawney wolności/ w ktorey przedtym zá Przo
dkow iego dobrych żyli. teraz pod Tyránnem srogą niewolą ćierpią. A-
le proszę ćię coż zá pożytek z sobą przynośi/ kiedy intemperantia weźmie w
człowiecze káżdym gore. Słusznie záprawdę Tyránny vczeni ludźie ná-
zwáli immanes belluas, humanique generis pestem & faces, iáko Caligulæ
Nerona, Domicyaná/ y wiele inszych/ ktorych przedtym Páństwo Rzym-
skie/ miewáło/ w ktorych tákie było okrućieństwo y srogość/ iżby mogł
z Sálomonem dobrze á bespiecznie mowić. Leo rugiens & vrsus esuri-
ens, Princeps impius super populum pauperem. Są też tácy y niektorzy
qui Regiam dignitatem, simulatione virtutis vmbrare conantur : bo zmy-
ślnie nabożeństwá swe odpráwuią/ áby mniemánie dobre odnosząc dla
státeczności swey/ w wadze v ludźi byli/ hoyność miłuią : nie dla tego/
áby sie w cnoćie kocháć mieli : quàm auaritiæ studio, & sui conseruandi
cura. Przetoż sie pilno strzegą/ ne iniuriæ fiant, ne contumeliæ inferan-
tur, ne iura violentur. Y z káżdey winy namnieyszey srogo karzą / nie ták
to czyniąc dla spráwiedliwośći / iáko vćiskáiąc wolność poddánych

(Albo wiec ieśli sie godźi mowić) áby tą drogą quasi iussu legum in aliorum fortunas inuadant. Nád to podátki wielkie vstawiáiąc / magnam conseruandæ Reipub, curam & diligentiam præseferre nituntur: ále gdy ie wybieráć poczynáią/ iż znośne bydź nie mogą iáwnie sie do ludźi podáią. Przetoż práwnie z ludźmi postepowáć/ á nic z spráwiedliwośći/ áni z miłośierdźia poczynáć: iest to nic inszego iedno iniquitatem & Tyrannidis acerbitatem retinere. Náostátek/ też to iest nie máłe okazánie zmyśloney cnoty/ iż máiąc káżdego sławe podeyźrzáną nikogo nie chwalą: máietnośći poddánych wydźieráią / vires eneruant, conspirationem metuunt: vstáwicznemi pracámi poddáne swe męcząc/ wiecey Cudzoźiemcom/ niżli swym vfáią. Alec dáley nie potrzebá inszego znáku pátrzáć / ktorymbysmy mogły poznáć Tyránny: iedno gdy widźiemy / ieśli ktorzy mocą pánuią. Ná ktore przez Proroká Pan Bog ták nárzeka. Væ vobis pastoribus, qui pascebatis vosmetipsos gregem autem meum non pascebatis: ktorzy áczkolwiek biczámi gniewu Bożego są: wszákoż Pan Bog czásu swego / zlitowawszy sie nád ludem swym / capita superborum confringet. Ani to może bydź/ áby ten mogł bydź długo we zdrowiu fortunnym chowan / in cuius perniciem omnium animi concitati sunt. Non est enim bonus regni custos timor. A iáko mowi / Ennius quem metuunt oderunt, quem quisque odit perisse cupit. Ani iest insze ieszcze zeszćie Tyránnow/ iedno szkárádá/ śmierć/ ábo od swych/ ábo wszdy/ comprobato omnium consensu, ktore wszyscy poddáni ich y wszyscy inszy narodowie/ tanquam pestiferum genus & in humanum ex hominum communitate, & ex humanæ naturæ finibus expellendos exterminandosque proclamant. Alexánder ktoregom nie dawno wspominał od żony Theby zábit: in Phalarim toga Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Przetoż tácy wszyscy okrutniey ieśli ludzkiey niesławy/ ieśli swych nienawiśći / ieśli żywotow swych złe przygody lekce poważáią: niechay wżdy pámietáią ná one słowá / ktore w kśiegách Mądrośći nápisáne są: quia non secundum voluntatem Dei ambulastis, horrende & citò apparebit: exiguo enim conceditur vita, potentes autem potenter tormenta patientur.

ROZDZIAL XXXVIII.

GDyż tedy Tyran iest ábo Lew okrutny/ álbo liszká chytra/ dwoiáki też sposob ma do zá-

zátrzy-

trzymawánia ſwego Páńſtwá / á powagi. Jeden gwałtowny/ ktorego iſtnośći/ ſpoſoby á obyczáie ſą gwałtowne.

1. MEże a ludźie cnotliwe/ Zacne/ możne/ niſzczyć/ tłumić/ á ich powáżnośći vmnieyßáć. 2. Mordowáć y zábiiáć/ poważnych/ śmiáłych/ wyſokiey myśli ludźie/ ktorzy ábo vſługowáć ábo pochlebiáć (ábo fałßem nárábiáć vt ita dicam) niechcą. 3. Niedopußczáć mießczánom iáwnych á poſpolitych ziázdow y zgromádzenia Cechow/ towárzyſtwá/ y bieśiád. 4. Znieść ßkoły/ náuki/ ćwiczenia pobożne młodźi/ żáczymby / ánimuße y zmyſły były iákoby niewolne. 5. Zgołá nic nie pozwaláć mießczánom / czymby w bogáctwá ábo w pychę ſię vnieść mogli. 6. Roſterki krzewić miedzy Mießczány : áni ſpołkowánia towárzyſtwá dopußczáć / áby ſię ná iedno nie zezwolili/ á ſobie ſámym vfáli/ y zwierzáli. 7. Mießczány nieznáiome przyimowáć y ſpoſobiáć/ á fámiliey y domow nie ćierpieć. 8. Cudzoźiemcom nie godźi ſię chronić/ ſed ſemper in propatulo eſſe dla zdrad. 9. Spoſobiáć mießczány/ y przyniewaláć/ ku niewoli/ pokorze/ á poddáńſtwu. 10. Szpiegi/ pochlebce/ & ſuſurrones chowáć / ktorzyby mowy y vczynki mießczan/ odnaſali y opowiádáli. 11. Pauperes reddere ciues vel publica onera eorum ſumptibus proficienda, ábo podátki częſte ná nie vchwaláiąc. 12. Woynę wieść z ſąśiády / áby ſwoich ku boiáźni przywiodł/ áby śiebie ku obronie ſámych/ k niemu ſię vćiekli / adimat otium illis, perdat opes, á náoſtátek y ſtárożytne domy. 13. Zadnemu z nieprzyiaćioł nie ma dowierzáć. Quia talium amici raro viri boni. 14. Zonom/ niewolnikom/ y poddánym/ wßelkiey wolnośći pozwolić / ne & hi ſint inimici. 15. Kocháć ſię w pochlebcách/ y w niezbednych / oni bowiem mentiendo, ſi omnia patrando, conſeruare Tyrannum apti. 16. Zá przyiaćioły nie mieć możnych / ále podłych y cudzoźiemſkich ludźi / á quibus minus periculi. l Tyrannis enim ad opprimendos imbecilliores, nihili aliud deeſt, præter honeſtam ſpeciem, & occaſionem. m On bowiem záśię obawia ſię gminu y poſpolſtwá. Solitudinem, dworzan nie bytnośći/ ſtráży obecnośći/ áni zbroynych około śiebie/ áni też niezbroynych rad widźi. n Vżywa w potrzebie przyiaćioł/ iáko workámi pełne záchowuie/ y záwiera : niepotrzebne odrzuca/ to ieſt/ bogáte morduie/ vbogimi wzgárdza/ o mawia/ Jáko on Nero zwykł. Quidquid excelſum eſt cadat. p

l Ariſtot. lib. 5. Ca. 11. Pol.
m Pla. Epiſtol. 5.
n Phal. apud Sto.
o Laer. libro 6.
p Senec. in Octa.

ROZDZIAL XXXIX.

DRugi ſpoſob chytry gdy pieknie/ obłudnie vmie zmyśláć ſię być dobrym á pobożnym Krolem/ á tylko poſpolitego dobrá/ á pokoiu y zdrowia poddánych opátruiąc y o nich ſię ſtáráiąc/ tákowy tedy będźie ſię zdał. 1. Ktory dochody kroleſtwá y podátki z poſtu poddánych zebráne/ nie ná zbytki y roſkoſzy obraca. 2. Ktory ſię zmyśla y powiáda być gotowym do czynienia ze wſzytkich dochodow liczby. 3. Ktory ſobie przekłáda/ ále oſtrożnie/ ich pobożność y wiárę/ w wielkim ſtárániu y pieczołowániu być. 4. Ktory ſię być zda poważnym z ludzkośćią & familiaritate morum. 5. Ktory áni ſam czyni/ áni dopuſzcza od ſwoich dworzan/ krzywdę poddánym y obćiążenie czynić. 6. Ktory potáiemnie w prawdźie ieſt/ iáwnie przećię ſię nie zda być/ luxurioſus, libidinoſus, aut voluptuoſus. 7. Ktory łáſki ſzuka/ ták v bogátych iák y vbogich. 8. Ktory áni słowy nec plagis eos ignominioſè tractat. 9. Ktory z dworzan/ áni nagle/ zwłaſzcza iednego godnośćią obdarza y wſadza/ áni prędko zrzuca. 10. Ktory dobrze záſłużonym/ ſam obecnie zapłátę y vpominkámi nádáie/ złych záśię przez inne karze/ áby onych miłośći przećiw ſobie doſtał) tych nienawiśći ſię ochronił. 11. Ktory miáſtá zdobi publicis ædificiis, mury/ portámi/ Łáźniámi/ theatris, &c. áby ſię zdał miłośnikiem tey Rzeczypoſpolitey.

ROZDZIAL XL.

GInąá/ á wniwecz ſię obracáią Tyrannowie/ áni ſą długo wiecznie trwáiący: choćiaż ſą od Bogá rozgą y kárą poſtánowieni/ przećię iednák y one ſáme/ związáne y ſkruſzone/ do ognia wrzucone będą.

1. ABowiem ſpráwiedliwość Bozka/ tákowych nie może znośić y ćierpieć. 2. Abowiem z ſwego miłośierdźia/ ſwoich z niewoley ich chce wywieść y wyſwobodźić. 3. Abowiem dla nieſpráwiedliwośći przenoſzone bywáią kroleſtwá y páńſtwá od ro-

dźáiu

dźiału do Rozdźiału. 4. Abowiem żadna rzecz gwałtowna/ nie trwáłá/ a Plutar.
á ták zá dźiw to sobie máią/ gdy Tyran śię stárzeie/ a Páństwá y mocárstwá bowiem okrutne/ przykre á nieznośne/ ráczey á niżeli trwáiące.
b A iż żaden Pan nie iest wieczny/ iáko tym mniey gwałtownik De- bSalu.de
most. in arg. lib. Abowiem nie iest rzecz przystoyna/ honores diu tenere. Republ.
temu ktory nośić y rządźić iemi nie vmie. c Et qui sceptra duro sæuus cPli.iun.
imperio regit: Timet timentes, metus in authorem redit. d: Sicut enim inPagin.
huius est misero vitam donare, fælicem perdere. e. ták też. d Seneca

Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci, inÆdipo.
Descendunt Reges & sicca morte Tyranni. f. e Seneca

A náostátek śię przydáie/ y przytrafia iáko mowi Senekå. inHer.fu rem.

Vidi cruentos, carcere includi duces, & impotentis terga plebeia manu, scindi Tyranni. Ibidem. f Iuuenn. Sat. 10.

ROZDZIAL XLI.

PIerwszachmy iuż Rzeczpospolitą opisáli/ y odpráwili. Druga zá tą idźe/ Arystokrácya/ ták názwána/ to iest wielu á niż iednego/ według praw ku dobremu pospolitemu/ y pożytkowi spráwiedliwy rząd.

TAki przedtym był pod wybránymi/ y przednieyszymi miedzy ludźmi. Abo Sedźmi Zydowskiemi. a. Tákie y teraz niektore wolne miástá/ Cesárskie Páństwá: tákowa Wenecka Rzeczpospolita. b. V ktorych wielkie nagrody z cnoty pochodzą/ á zá cnoty dawáne y vstáwione bywáią: v nich tákże optimi quoq; viri Rzeczpospolitą rządzą. c. Oportet enim optimates non propter officium, sed virtutis causa admirationem sui parere, vt etiam immutata fortuna iisdem laudibus digni censeantur. d.

a Ioseph. lib. 1. de antiquit. b Bodi.6. Cap. 4. c Pitag. apud Stob. d Arist. apud Stob.

ROZDZIAL XLII.

TA Rzeczpospolita po pierwszey naylepsza/ y pochwały nagodnieysza iest/ *à primas obtinet.* Dobra bowiem iest/ ktora/ z pięci tych skutkow/ ábo przedśięwźięćia *seu bonis ciuilibus præstantissimum habet.* Są tedy iáko Cnotá/ Szláchectwo/ bogáctwo/ wolność/ moc/ y śiłá ludu/ z ktorych pierwsza Rzeczposp: drugie zátym idące/ podleysze y mnieysze/ osobne káżde/ máią *Aristot: lib: 3. Cap. 8*

a *Cic. pro Sex.* b *Guicciar. lib. 2.* c *Tacitus lib. 1. Anna.* d *Plut. in conuiui. Sapi.* e *Stob. sermone 41.*

TV wybieráni/ y obieráni bywáią/ naylepszy ći/ ktorzy áni obwinieni/ ábo nágámieni mogą bydź/ áni z przyrodzenia źli áni zápálczywi/ áni domowemi złemi przygodámi vwikłáni. a. Wszystko spolną rádą/ powáżnośćią/ mocą/ potężnośćią/ mądrze odpráwowáną/ y vmiárkowáną/ bywa. b. Tu nieiáka iest gorliwość/ y náśládowánie cnoty/ iest więksa potężność/ prędkość/ y sposobność do Rzeczypospolitey pożytkow vpátrowánia. Sociatis scilicet laboribus. c. Tę Peryánder nachwálebnieyszą vznał/ w ktorey gdy wszytkie rzeczy/ y spráwy/ zá rowne rozumiáne y poczytáne bywáią. Virtutique quod melius, vitio autem quod deterius definiatur. Abowiem od iey rządu/ y zwierzchności źli/ á niezbedni/ odrzuczeni/ y wyłączeni są. Tę Pittacus, Solon, & Socrates ná obronnieyszą opowiedźieli/ ktora cnotliwe ludźie w sobie zámyka/ nayszczęśliwsza w ktorey rządcy y wodzcowie societate coniunguntur. d. Tę Zeno naypięknieyszą y naprzystoynieyszą ktora nie złotem/ kleynotámi/ nadroższemi vbiorámi/ ábo szátámi/ ále inhabitantium virtutibus splendet. e.

ROZDZIAL XLIII.

ARystokrátia záchowána bywa/ y trwáiąca/ częśćią z pámiętáiących/ częśćią y słucháiących y posłusznych.

Gdy

1. GDy roſkázuiący ábo Pánuiący / wybieráni bywáią wzglę-
dem tylko ſámey cnoty / ktora ieſt kßtałtem y ßkutkiem
Áryſtokrátiey. 2. Gdy ćiß ludźie ſą ſpániálemi / á nie
obrzydliwemi ábo ohydzeni v ludu ábo poſpolſtwá. 3. Gdy ći nieupá-
truią prywátnego pożytku / ále poddánych / y poſpolitego ßukáią. 4.
Gdy wybráni miedzy ſobą / y ſámymi z ſobą ſą iednoſtáyni / y zgadzáią-
cy ſie. 5. Gdy trwáią y ſtoią w gránicách mocy / y powagi ſwoiey / y
z niey niewykracáią / áni wolnośći záżywáią wiekßey. 6. Gdy ſobie ro-
wnych miedzy poſpolſtwem niezániedbywáią / áni wzgardzáią. 7. Je-
śli miedzy poſpolſtwem / á obywátelmi / cnotáni przechodzą / potęgą /
bogáctwy / y ßláchetnośćią. 8. Jeśli ſtárśi wzwierzchnośći wybráni / obie-
ráni bywáią wolnemi głoſy / nie przez loſy / áni namieſtwem. a 9. Je- *Ariſtot.*
śli mierny poczet ieſt przy nich / áby ták nie mogli innych nißczyć á tłu- *Polli. 3. 7.*
mić. 10. Jeśli mießczánie y obywátele / nienázbyt ſą bogátymi / nie
zazdrośćiwi / áni pyßni ábo hárdźi.

ROZDZIAL XLIV.

ODmienia ſie Áryſtokrátia / w rożne nieiákie kßtałty / á práwie ginie y wniwecz ſie obrá-
ca / gdy nie ná ſáme cnotę / á poſpolitego dobrá y pożytku wzgląd máią.

ABowiem 1. Jeśli też ná bogáctwá zácnośći pátrzáią / tedy ſie
łatwie odmienia y przeinacza w Oligárchyą. 2. Jeśli cnotę á
wolność rázem vpátruią tedy w Tymokrácyą. 3. Gdy śiłá go-
gnych od godnośći odłączáią / y ich mijáią / iniuriæ autem impatiens na-
tura humana eſt, virtutis comes inuidia naſcitur a. 4. Gdy ſie máło a *Ariſtot.*
naydźie miernych / ále ábo owßem bogáći / ábo vbodzy / ći weſpoł / y prze- *Pol. 3. 7.*
ćiw vrzędowi / y mágiſtratowi powſtáią / y turbátormi ſą. 5. Gdy Pá-
nowie / ábo zwierzchnośc wielkich ludźi / y zacnych / nie według godnośći
ßánuią / y ważą. 6. Gdy miedzy mießczány ábo obywátelmi / ieden ták
możny y potężny będźie / ktoryby y inne mießczány / y náwet ſam vrząd
ábo máiſtrat zniſczeć / & oprimere valeat. 7. Kiedy wybráni ábo zwier-
zchność z łákomſtwá / ábo poſpolite / ábo też mießczan y obywátelow do-
brá łupią y drápią / á ſobie przywłaßczáią. 8. Kiedy ieden ná drugiego /

ſpráwy

ſpráwy y potrzeby wkłada & ita omnes negligentiores efficiuntur. 9. Gdy máłe porządki do odmiennośći Rzeczypoſpolitey ſię máiące / lekce poważáią y zá nic nie máią. 10. Ieśli podła Szláchtá / obywátelom ábo mieszczánom krzywdy czyni y wyrządza / tedy beſpieczny y łátwy ieſt rozruch & ſeditio in regno vel ciuitate. 11. Praw ſtárodawnych odmiáná ábo zniszczenie y zepſowánie. 12. Przyległych ábo pogránicznych Miaſt / rożny ábo przećiwny rządzenia ſpoſob y kształt. Potior itaque bonis dignitas, ſine vita quàm vita ſine dignitate. c Honor autem malis exhibitus in eorum commutatur ruinam. d Bácznych / dobrych á godnych ludźi contempt ieſt bárzo niebeſpieczny. R. P. Etſi non ſunt admodum potentes, præſidii ad videndum, in virtute ſatis eſt. f

b Ariſtot. Pollit. 5. Cap. 17.
c Caſus Pat. Max libro 3.
d Greg. in Pſal. 7
e Demoſt in Epiſt.
f Cicero 5. Tuſcul.

ROZDZIAL XLV.

TAkiemu ſpoſobowi á kształtowi przećiwna ieſt Oligárchya / ktora ieſt niewiela / ale z zacnośći / bogactw / y potęgi / nie z cnoty wyſádzonych y obránych / prywátnemu niepoſpolitemu pożytkowi / kwoli otrzymánym Páńſtwo y władzą. a

NIewielu władzá ábo moc ztąd vroſłá / że włáſne / y owszem nierownymi y niesłusznymi bydź ſię rozumieli / ktorzy iákożkolwiek / y z iákikolwiek miáry byli nierownymi. b Abowiem paucorum Reipub. ſtatus finis eſt diuitiæ. c

a Pla. Pol. Ariſ. Pol. 4. Ca. 7. 8. & 5. 6. Patri lib. 1. de Regum Tit. 3.
b Ariſt. lib. 5. Cap. 1.
c Ariſt. 1. Rethor. ad Theod. c. 8.

ROZDZIAL XLVI.

TAkowey Rzeczypoſp. dwoiáki ieſt ſkutek y effekt poſtánowiony. Pierwszy Szláchectwá / ktore ieſt przyrodzone / ábo Mieyſkie / przyrodzone ieſt ábo z cnoty / ábo z rodzáiu / nayle-

pſze

pſze ieſt z tych mieſzáne. Mieyſkie ieſt iedno z mniemánia y pochlebſtwá ludu poſpolitego/ gdy bogátſze rozumieią y máią zá Szláchtę: Drugie zá pieniądze doſtáne/ drugie z ſtárożytnośći domu y Fámiliey bogátſzych: ktore zwyczayne & *patritia eſt*. Drugie ieſt y pochodźi z mátki Szlachcianki. Mieyſkie iednák/ to prawdźiwe ſzláchectwo nie ieſt.

O Nego ktory z przyrodzenia ieſt ſpániałſzy y vrodźiwſzy/ doſtáteczniey wychwálamy. a Y Szláchetnieyſzym ieſt/ od ktorego rodzáiu przodek ſie poczyna: Spániałego ánimuſzu on ieſt/ ktory do cnoty bárźiey z przyrodzenia ieſt ſpoſobnieyſzy/ y iey ſie trzyma b Dobro bowiem ſzláchectwá/ to ieſt/ ktore nas od przodkow cnoty/ odrodzáć y przeinácząć ſie nie dopuſzcza. c A on zacny/ on ſzláchetny/ on w ten czas zupełnym ſzláchectwem obdárzonym y oſzláchcozonym ſie być niech rozumie/ cum deſignatur ſeruire vitiis & ab eis non ſuperari id. d Abowiem/ áni ći ſpániáłymi y vrodzonymi ſą/ ktorzy z dobrych á z zacnych zrodzeni/ y przodek ſwoy wiodą/ ále ktorzy bonitatem & probitatem profitentur. e Quidam verò flagitiis, paternas obruerunt imagines, quidam ignobiles, nati fecere poſteris genus: In illis non ſeruaſſe, quòd acceperant, maximum dedecus: In his quod nemo dederat, feciſſe maximè laudabile. f A ták

Nil iuuat admota per auorum nomina cælo:
Inter cognatos poſſe referre Iouem. g
Nam genus & proauos & quæ non fecimus ipſi:
Vix ea noſtra voco. h

Ale dáleko lepiey y przyſtoyniey oſtáć/ á niżli vrodźić ſie ſzláchćicem. i A nieprzyſtoyna/ nieznośna/ á brzydka to rzecz ieſt/ gdyż to coby miáło ſie do Rodźić y nábywáć przez cnotę/ przez pieniądze bywá otrzymáno. k

Quid genus proauos ſtrepitis? & primordia veſtra. Autoremque Deum ſpectes, nullus degener extat, ne in vitiis peiora fouens proprium deſerat ortum. l. Wſzelka tedy vmyſłu zmázá ábo ſromotá/ ták okázalſzy y známienitſzy w ſobie wyſtępek ma. quanto maior qui peccat habetur, *Seneca.*

a *Pitag. apud Stob.*
b *Sene. de vita beata.*
c *In Hiſtor. Sax.*
d *Chriſo. ſupra Math.*
c *Max. ſerm. 63.*
f *Senec. lib. 1. controuerſiarum. 6.*
g *Ouid. Epiſt. 11. Her.*
h *Idem lib. 13. Metha.*
i *Auſonig.*
k *Cic. 2. Offic.*
l *Boetius. Metr. 6. lib. 6. 3.*

ROZDZIAL XLVII.

DRugi zá tym idący cel/ ſą bogáctwá: prawdźiwe tedy záśiádły y záwiſły nie ná dobrách/ pieniądzách máietnośći/ ále áni też ich mieniu/ ále vżywániu prawdźiwym y káždemu z oſobná doſtátecznym: bez ktorego one áni dobre áni złe/ przez ſie mogą bydź názwáne/ *Socrates apud Stobeum de temperantia Max. Serm.* 12.

BOgáctwá záiſte ſą ku przeſzkodźie ieśli ktorzy ich źle vżywáią. a Tákowe dobro przynależy mieć/ iákowe by áni máiącego w zdráde ábo w śidłá nie vwikłáły: áni też rzeczy potrzebnych niedoſtátkiem b A ten nabárźiey bogáctwá záżywá/ ktory by namniey ich niepotrzebuie. c Abowiem więcey mieć prágnie/ ktory więcey y áż názbyt ma. d Gdyż doſyć doſtátku ieſt/ nic więcey nie prágnąć/ áni mieć. e A dáleko lepiey przynależy/ człowieká pieniędzom/ á niżeli pieniędzy człowiekowi potrzebowáć. f Coż bowiem po bogáctwách? ktore nas łáknącymi y prágnącymi czynią. g Ale dźiśieyſzego wieku.

Quantum quiſque ſua nummorum ſeruat in arca;
Tantum habet & fidei. h abowiem
Non propter vitam faciunt patrimonia quidam.
Sed vitio ceci propter patrimonia viuunt. i

Albo dobrá ſwoie gdyby vmárł bogacz/ z ſobąby pobrał ſi ad petentis vocem cum viueret tuliſſet? Abowiem źiemſkie rzeczy wſzelkie chowáiąc vtrácámy/ á vdźielániem ich záchowuiemy. k Dla czegobyſmy vdźieláć nie mieli pecunia puluis terræ eſt. Biádá tedy tobie/ ktory Bogá zá proch przedáieſz. l Strzeżćie ſie śidłá tego dyabelſkiego/ ktory ludźie in Dœmones mutat. m Contemne ergo theſaurum malorum calamitatis viaticum, improbitatis ſuppeditionem. n Odrzuć żądze á chćiwość/ á bogátym będźieſz. o Aryſtyppá onego náśláduiąc rády/ ktory gdy młodźieńcá obćiążálego pieniądzmy podkał/ odrzuć coć przy ćiężſzym ieſt/ á weżmi ile znieść możeſz. p Ták Anakreon/ gdy mu Polikrátes kilká

Tálentow

a *Metr. apud Diog. Libro 2.*
b *Plato apud Sto.*
c *Senec. Epiſt. 14.*
d *Ide. Epiſt. 116.*
e *Quintil. decla. 13.*
f *Max lib. 9.*
g *Curt. lib. 7.*
h *Iuuen. Sat. 3.*
i *Idem Sat. 12.*
k *Greg. in Hom.*
l *Chryſo. in Epiſto. ad Cori. Hom. 40.*
n *Anton. ſerm. de diuit.*
o *Seneca*
p *Laert. lib. 2. Cap. 8.*

Tálentow dárował / po kilká dni y nocy niespokoynych / wróćiwszy sie do niego / oddał iemu mowiąc: Odi munus quòd vigilare cogit. q Zwyczay był v Lácedemońskich Krolow / że zwykł był Zołnierz dobrze zásłużony y zacny przed Krolmi chadzáć / gdy tedy iednego czásu / niektory dobrze sie przećiw nieprzyiaćielowi záchowuiąc / á niezmiernymi skárbámi wzgárdził / dziwuiąc sie & de vtilitate victoriæ quærentibus odpowiedźiał: Generosæ mentis est, virtutis honore teneri potiùs quam pecuniæ. r A gdy Hetman Cesárski Bázyliuszowi wielkiemu łágodnie á zdrádliwie rádźił / y zwiedźáć vmyślił / áby dla łáski wiáry záprzał / obiecuiąc mu Cesárską łáskę / miłość / towárzystwo / á wielkie bogáctwá. Bázylius mu odpowiedźiał / tákowe rzeczy nie przynależą Chrześćiáńskiemu człowiekowi / ále płochym á lekkim ludźiom / y tym podobnym / ktorzy ná tákowe obietnice sie spuszczáią. s

q *Stob. serm. 91.*

r *Plutar. in Lacon.*

s *Intripartita. Histor. lib. 7. c. 36.*

ROZDZIAL XLVIII.

ZAchowánie trwáłość á stáłość tákowey Rzeczypospolitej. chociaż iest Tyráńska / ma iednák do zátrzymánia swego / słusznośći / y przyczyny / y sposoby.

NAprzod. Ieśli oni ktorzy rządzą obecznie / w Mieśćie máią bogáctwá / máietnośći wielkie á szerokie. 2. Ieśli z Rzeczyposp. dochodow swey godnośći y potęgi popieráią / y ná pożytkách mieyskich zákłádáią. 3. Ieśli niewiele Szláchćicow możnych y bogátych w Rzeczyposp. ćierpią. 4. Ieśli z tymi / ktorzy możnymi są / obłudnie á chytrze w towárzystwie żyią. 5. Ieśli nie názbyt ich máło iest á niedostáteczni / ktorzy rządzą y pánuią. 6. Ieśli drugim możnym / ábo iákie vrzędy dáne bywáią / ábo obietnicá / vel spes in imperium succedendi fiat. 7. Ieśli Vota do obieránia Vrzędnikow / ábo rády sobie záchowuią. 8. Ieśli vrzędy ábo rády záwsze do nich odnoszone bywáią y im dáwáne. 9. Ieśli nie názbyt wielkiey mocy / ábo wolnośći poddánym pozwaláią. 10. Ieśli schadzek wielkich y społkowánia mieszczánow nie dopuszczáią. 11. Ieśli sie stáráią / áby v postronnych dobre mniemánie y miłość mieli. 12. Ieśli we krwi / przyiaćielstwie / obowiązki miedzy sobą mocnie trzymáią / áni sie z poddánymi mieszáią.

13. Jeśli w vſtáwániu praw máią też wzgląd ná podłe y nieſzláchetne.
14. Jeśli podátki & largitiones nieznośne vſtawáią ná tych/ ktorzy ná v=
rzędách ſą/ áby ná vrzędy nie wſzyſcy ſię pieli/ ábo też ich ſie nie dokupo-
wáli. 15. Jeśli niektorym qui cenſum ferre poſſunt á ſpoſobnymi ſą/ v=
rzędy dopuſzczone bywáią. 16. Jáko Democrácya liczbą ábo pocztem
mieſzczan / ták tá rządem záchowána y zátrzymána bywa. 17. Długo
trwáiąca będźie ieśli Powiat ábo Kráiná tá będźie w rowninie y w po=
lu/ áby konni y iezdni zbroyni/ y pieſzi mogli bydź wyćwiczoni / á ſpoſo=
bne wyżywienie mieć. 18. Jeśli iáki zmindak z rzemieſłá : bogátym bę=
dźie/ ktoryby doſtátkowi wſzelákiemu podległ / á ieśli przed czáſem od
plugáwych robot ſwoich ſie wſtrzymáwał / ná vrząd będźie wźięty. 19.
Máią też bydź niektorzy z poſpolſtwá do rády wzywáni / ábo ieśli wſzy=
ſcy ná to máią bydź wezwáni : Naprzod / trzebá ſie we wſzytkim dobrze
námowić y rozmyślić. 20. Ma bydź poſpolſtwu moc dána / ábo áby
potwierdźiło/ ábo co odmieniło/ ále áby nie wſzytko przećiwnie czyniło.
21. Choćiayby poſpolſtwo deliberowáło / iednák do konkludowánia ſo=
bie moc y władzą máią zátrzymawáć. 22. Może bydź władza dána po=
ſpolſtwu/ winnego wolnym vczynić/ ále niezdawáć. 23. Oniſz co ná wiel=
kich vrzędách máią pod czás publica onera facere, tákowe ſą kośćioły/ mu=
ry/ & publica ædificia włáſnym ſwym groſzem budowáć/ æpulum popu-
lo inſtruere, &c. 24. Więkſzą kárę y winę ná bogátego / á niżli ná vboż-
ſzego máią vchwaláć y ſtánowić/ ſi ſe mutuo lædant. 25. Dźiedźictwá /
imion/ puſzćizn/ áby ſie nie godźiło/ ábo teſtámentem / ábo dárowizną
oddaláć : ſed iure agnationis & cognationis máią bydź dopuſzczone. 26. Je=
dnemu oprocz/ y nád iedno/ nie máią bydź więcey imioná ábo dźiedźi=
ctwá dopuſzczone y dáne.

ROZDZIAL XLIX.

Ginie/ y vpada / tá Oligárchia/ zwłaſzczá ze dwu przyczyn/ krzywdą/ y niezgodą/ *Ariſto. lib. 5. Pol. Cap. 6.*

NAprzod. Gdy oſoby znáczne/ poteżne/ á vrząd ná ſobie trzymá=
iące/ z poſpolſtwem ſie wádźąc/ krzywdę czynią. 2. Gdy no=
we práwá/ ćiężary/ podátki/ gwáltowne/ á nagle vſtawiáią.

3. Kiedy

3. Kiedy prawa/ y kara/ nazbyt są rożne/ Szlachćicom a nie szlachetnym/
a vbogim. 4. Gdy abo od postronnych/ abo od obywatelow możniey=
szych/ krzywd / y vćiskow/ nie dobrze y z słusznośći obronieni bywaią.
5. Gdy poddanym hardźie roskazuią/ y nad nimi panuią/ a ie iakoby za
niewolniki obchodzą y one maią. 6. Jeśli się poddani vskarżaią a za=
myślaią z strony pomsty. 7. Jeśli niezgody/ rozruchy/ miedzy potężny=
mi na vrzedźie będącymi powstaią. 8. Gdy się iedni buntuiąc przećiw
przełożonym y powstawaiąc wadzą. 9. Gdy ći/ ktorzy Rzeczpospolitą rzą=
dzą/ maietność swą hoynie y roskosznie żyiąc straca / potym biorąc y so=
bie przywłaszczaiąc Rzeczypospolitey dobra/ iak y pospolitego człowieka/
ćiś turbatormi/ y rozruchow są/ wszytkich authormi / aby tak swoie nie=
cnoty pokrywali. 10. Gdy Kollegowie abo ći co na vrzedźie w Rzeczy=
pospolitey śiedzą/ sobie nie vfaią/ a tak przećiw sobie osady y obrony go=
tuią/ y zastawuią. 11. Jeśli dla prywatney pomsty/ ieden drugiego
radby z vrzedu postradał y złupił. 12. Jeśli ieden nad drugie się wyno=
śi/ a drugim mnieysze vrzedy rozdawa/ y naznacza. 13. Si augeantur suc-
cessu temporis qui digni sunt ad magistratum & censum ferre possunt, & ta-
men negliguntur, vel etiam nimis multi assumuntur, tum oritur aut dissen-
sio, aut Poligarchia. a 14. Nie dobrze bywa gdy vbogich dźieći w robo= a *Arist.*
ćie/ bogatych zaśie/ w roskoszach wychowane bywaią. Gdyż omnium *lib. 5.*
vitiorum nullum neque deterius neque fœdius, ea confusione quam poten= *Cap. 6.*
tes coniurati sæpè inducunt cum pœnas Reipublicæ nolunt pendere. b b *Arist.*
lib. 2.
Pol. c. 8.

ROZDZIAL L.

**Z Kąd dla rożnego/ tych własnośći rozroznie=
nia/ y przysady/ abo dla rożnych sposobow/ y
miar/ bogactw/ y potęgi/ cztery kształty spo=
soby znaydowane y wyliczane takowey zwierz=
chnośći bywaią.** *Aristot. lib. 4. Cap. 5. & 6.*

PIerwsza iest/ w ktorey dochody vrzednikom podłe/ a szczuple na=
znaczone/ tak aby wielom ktorzyby iedno wielkie mieli dostatki/
vt Reipub. vacare possint, godźiło y dozwolono było wstępowáć
na vrzedy. 2. W ktorey bogactwa abo dostatki są większe/ & electio est

penes Oligarchios. 3. W ktorey ieſzcze wiekſzey máietnośći vpátruią / y wzgląd wiekſzy ná nie máią / ták áby też / bogátſzy iákoby iuż ſucceſſio wſtepowáli / á nie obieráni bywáli / zámknąwſzy inſzym droge do tákiey zwierzchności y godnośći. 4. W ktorey nieznośne ćieżáry nákázáne y postánowione nieznośne ſą vbogſzym / á bogátſzym znośne y ſłuſzne zdádzą ſie bydź. Ktorzy też dźiedźicznie náſtepuią / y wſzytko według mocy ſwey czynią / z vpodobánia rządzą nic niedbáiąc / áni pátrząc ná práwá. A tá miedzy wſzytkimi nagorſza ieſt. Abowiem inuidia neceſſario potentiæ eſt comes: vnde ille recto conſilio ducitur, qui in maximis rebus elegit quid inuidiæ eſt obnoxium. a A możnych nieumieietność / niewiádomość nagorſza y naſrozſza ieſt. b Ponieważ / náſyczenie okrutność zá ſobą wiedźie / Páńſtwá záśie potentiæ coniuncta ſzáleńſtwo. c Male enim viam ſuam poteſtas alienis iniuriis experitur. d Abowiem nie máſz nic ták trwáłego / ſtáłego / á poteżnego / ktoremuby niebeśpieczeńſtwá nie trzebá ſie obáwiáć / choćiaż y od niepoteżnego á podłego. e A ták niech żaden ile może bydź niedoświádcza / áni probuie ſie z tákowymi: z ktorych vroſł / powſtał / y wzbił ſie. f Zadne bowiem páńſtwo / áni władzá / ſztuką / á niecnotą nábyte / nie może długo trwáć y ſtáć. g Ideò melius eſt poſſe minus honeſtè, quam plus turpiter. h Pánowánia bowiem chćiwość ieſt beſtia peſſima. i Nie mamy tedy wiecey prágnąć / y mieć quàm quod iure poſſumus. k

a Tacid. apud Plut. b Plato de ſomno bono. c Pittacg apud Sto. d Plin. Iun. li. 8. e Curti. lib. 7. f. Senec. Epiſt. 91. g Curtius lib. 10. h Ambr. i August. lib. 3. de Ciui. Dei Cap. 14. k August. contra gau.

ROZDZIAL LI.

ODpráwiwſzy dwá kſztałty Rzeczypoſpolitey / zoſtáie nam o trzecim mowić / á to ieſt o Tymokrátiey. W tákowey tedy Mieſzczánie / ábo obywatele iedną wolnośćią ſie ſzczycący / zárowno według cnoty / á dobrá poſpolitego / rząd / á zwierzchność otrzymawáią / ták iednák áby práwu wiekſza moc / y powagá zoſtáłá / á według Spráwiedliwości wſzytko ſpráwowáli.

NAylepſzego tedy miedzy ludźmi nád wolność nic nie máſz. a Wolność / á ſwobodá / bowiem z cnoty nazwyſko otrzymáłá / nie-

a Diog. apud La-

niewola od złośći. b A wolnym ma bydź poczytány/ y mián y/ ktory zá żadną żądzą sprosnośći nie vdáie sie. c Nieoßácowáne dobro/ ámienie iest swobodnym á wolnym bydź. d Iest bowiem wolność potestas viuendi vt velis: is viuit vt vult qui recta sequitur, qui gaudet officio; cui viuendi vita considerata, atque præuisa est. Ktory áni práw/ zwłaßczá/ dla boiáżni y srogośći sie obáwia/ ále według niego sie rządźi/ y spráwuie/ ktory naybárźiey coby zdrowego á dobrego było vpátruie/ ktory nic nie czyni/ nic nie zámyśláwa/ iedno z chęći/ á dobrowolnie/ cuius omnia consilia, resque omnes quas gerit ab ipso proficiscuntur, eodemque feruntur. Y nie máß żadney rzeczy/ ktoraby v niego przemagáłá/ iedno iego wola/ y rozsądek/ zá ktorym sámo ßczęśćie idźie/ y náśláduie. e Niezbytnia tedy wolność iák w członku osobnym/ ták w Mieśćie nie w co innego iedno w niezbytnią niewolą sie odmienia/ y przeinácza. f

ert. lib. 7.
b Epic. apud Stob.
c Cic. 4. ad Her.
d Senec. Epist. 76.
e Cicero. in parad. penult.
f Plato lib. 8. de Repub.

ROZDZIAL LII.

Są tedy Demokrátiey/ pospolićie ták názwáney/ kßtałty y sposoby/ ießcze y náyduią sie cztery. Naypierwßy iest/ gdy wßytkim iák Mießczánom/ y obywátelom/ ták y komornikom/ wedlug práwá/ rządźić/ y spráwowáć godźi sie/ á coby sie więkßey liczbie/ y wielom vpodobáło/ to mocno trzymáć przynależy. Wtory w ktorym wßyscy/ ktorzy w bogáctwách/ y dostátkách więkßą ośiádłość máią/ do rządu przypußczeni bywáią/ á temu/ ktory ośiádłośći záś nie ma/ ábo ią vtráćił/ ná vrząd wstąpić sie nie godźi. Trzeći iest kßtałt Rzeczypospolitey/ w Demokrátiey pospolstwá/ w ktorym wßyscy Mießczánie/ przez żadney rożnośći/ vczestnikámi bywáią vrzędow Rzeczypospolitey/ ktorzykolwiek iedno nie są w dobrey sławie náru-

 ßeni/

ſzeni/ *aut aliquâ macula ignominiæ & infamiæ notari.*

Czwarty ſpoſob ieſt Demokrátiey / w ktorey iednáko idźie wſzytko/ co w pierwſzych/ tylko ſie w tym odmienia/ iż w niey żadnego práwá nie máß ná ktoreby ſie mieli oglądáć/ ći ktorzy ná ſobie vrząd trzymáią/ ále tám poſpolſtwo pánuie/ y co ſie iemu zda/ to ma bydź od wſzytkich trzymano. *Ariſtotel. lib. 4. Pol. Cap. 4.*

a Eurip. in Andro. b Ari. Ethic. li. 2. c Plut. de edu. libe. d Demo. 1. Olynt. e Chry. ſupra Matth. Homil. 1. f Aug. li. 1. de Ci. Dei. g Cicer. pro Plan. co. h Liu. Dec. 3. lib. 2. i Seneca Epiſt. 7.

Conſiliorum multitudo congregata imbecillior eſt, ſtultiore animo, ſummo imperio prædito. a Poſpolity człowiek bowiem tákowy podobny ieſt niewolnikowi. b A kto ſie tákowemu poſpolitemu człowiekowi ſpodoba. Ten mądrym neceſſe eſt vt diſpliceat. c Jeſt bowiem ták nieſtáteczny/ odmienny/ á záwikłány poſpolitego człowieká rozſądek / vt quod conſtanter velit, aut nolit nie łátwie może bydź zrozumiány. d A ták powiádáią go bydź rozruchow wſzelákich mátką/ y wodzem. e A iego rádá/ y zdánie pełne błedu. f Nam in eo conſilium non eſt, non ratio, non diſcrimen, non diligentia, ſapientesq; ea, quæ populus feciſſet ferenda, rarò laudanda dixerunt. g Abowiem/ ábo pokornie/ ſkromnie/ & humiliter poſłuſznym ieſt / ábo hárdźie náder roſkázuiąc pánuie. h Vpominam tedy ſtrzeſzćie ſie tego / cokolwiek ſie poſpolſtwu y gminowi podoba/ mowi Seneca. i

ROZDZIAL III.

Ten tedy czwarty ábo oſtátny ſpoſob y kſztałt Demokrátiey *quaſi ex Diametro* ſprzeciwia ſie prawdziwey/ á dobrey Demokrátiey / á ieſt nie tylko dobrych ále tez y wſzytkich złych nayGorſza/ á názwiſko właſne otrzymáłá/ y zowią ią Ochlokrácyą/ niezmierna wyuzdana á wykroczona poſpolitego człowieká moc y władzá.

Gdy

GDy bowiem ábo ieden / ábo wiele / ábo wßyſcy / y śiłá rázem rządzą / władzą y zwierzchnosć máią. Záczym poydźie te ßeść ſobie bydź przećiwne / w Iednowłádztwie / ieden ku dobremu poſpolitemu / y pożytkowi ſpráwiedliwie : w Tyráńſtwie / ieden do prywátnego ſwego pożytku wyćiſka / śćiąga / y wiedźie / w Aryſtokrácyey wiele cnotą ozdobionych / w Oligárchiey wiele bez cnoty / tedyć też w prawdźiwey Demokrácyey / wiele ábo wßyſcy z cnoty y wolnośći / w Ochlokrácyey wiele / ábo wßyſcy bez cnoty ſámey tylko wolnośći / y ſwobody zwierzchność y vrząd otrzymawáią. Tá przećiw przyrodzeniu / przećiw wßytkiey cnoćie / przećiw ſłußnośći y ſpráwiedliwośći / przećiw prawdźiwey wolnośći ieſt : y przećiwia ſie Sorti enim omnes dignitates committuntur, viuere ex legibus æſtimatur ſeruitus. a

a Cicero paradex. penul.

ROZDZIAL LVI.

TEy właſnie / y tákowey Rzeczypoſp. przynależy.

NAprzod. Ná niedokeżne / nie doſtátecżne rácżey / á niżeli poſpolitego przeſtrzegáiące pożytku / wzgląd mieć. Powtore zwierzchność wßeláką znaßáć. a 3. Porządek wßelki zgłádzáć / á z ſwey woley / wolnośći niezgodney nábywáć. Pocżwarte Wßytko nagle / á wśćiekliwie iákoby ſpráwowáć y odpráwowáć. 5. Wybiwßy ſie z poddáńſtwá / okrutnie / y hárdźie pánowáć. 6. Podobna ieſt bráćiom z ſobą ſie niezgadzáiącym ktorzy y w máiętnośći ſwych / goſpodárſtwie vrząd / ſtárania / władzą ſługom ſwym podáią / zlecáią do reku / y powierzáią. b Tákowa byłá niegdy v Atteńcżykow pod Peryklesem. Tákowa w Rzymie / á ſeditione Grachiana, áż do Sylle y Máryußá. c Tá ieſt bellua & Tyrannis multorum capitum.

a Secund. Anabapt. b Ariſtot. Pol. 3. ca. 7. & 8. Plutar. de Reip. formis Oſor. li 6 de Regis inſtituti. Patrici. lib. 1. de Reg. tit. 8 c Bodin. Methodo Hiſt. c. 6.

ROZDZIAL LV

DObra záśie Demokrácya / ábo Timokrácya / ſtáwa / y záchowána bywa. Ieśli práwa tákie

kie vchwalone bywáią / ktoreby wszytkim wrownie służyły / y przynależáły: Rzeczypospolitey zwyczáiu / stáránia / praw / y wolnośći bronili. *Ius enim quod in æqualitate Analogica consistit est præcipua causa hanc conseruans. Inæqualitas autem contra Analogiam corrumpens. Ari. lib. 5. cap. 2. Ethicorum.*

NAprzod bowiem vpátrowáć trzebá / áby przednieyszy / nie mniey / áni wiecey w vżywániu byli á niżeli drudzy / y sobie nie wszytko przywłaszczáli. 2. Nabárźiey y owszem námawiány y nápominány ma bydź pospolity człowiek / áby mierność cnoty / y wolnośći / przekłádáli / y lepiey poważáli / á niżeli mierność szláchectwá / bogáctwá / dostoieństwá / ábo y samey wolnośći / a swobody / abowiem ták będą ochronione / y zniesione / niezgody / nienawiśći / y záchowána będźie miłość / y zgodá w Rzeczypospolitey. 3. Magistrat ábo zwierzchność nie má bydź losámi / ále wolnymi głosy / y wotámi rownymi wszytkich / áni nád práwá obierány / hoc enim pessimæ Democratiæ est, cui sors pessimos dat. 4. Ma bydź pilnie wszczesność / á mierność wymyślona / áby rożność zniesiona byłá miedzy Mieszczány / szlachte / y możnieyszy máią bydź zrownáni z drugiemi / áby wszyscy iednemiż Mieszczány / y rownymi sobie w práwie byli. 5. Rzadko Szláchtá / y możnieyszy (chybáby od wszytkich / ábo od wiekszey częśći wźięći / y wysadzeni byli) ná zwierzchność / ábo vrząd máią bydź bráni y przełożoni. 6. Z przełożeniem wysádzeniem zasług / y zapłáty / do pospolitych rad obieránia vrzednikow / y zwierzchnośći / sedźiow / y innego ćwiczenia do záwiádowánia y obmyśliwánia obrony / y rzeczy do woyny náleżących / do słuchánia liczb máią bydź wzywáni vboższy / á ná bogátszych záśie żádne winy nie máią bydź vstáwiáne y vchwaláne. 7. Nie łátwie máią bydź dopuszczáne osobne municye / Zámki / Miástá / ábo podobne onym. 8. Przyzwoytá rzecz iest / mieć vrzedy odmieniáiące / vt patet in nonnullis ciuitatibus Regni Polon. áby iedni nie wszytko byli / y choćiaż / ieśliby nie mogło bydź w przednich wiec w mieyskich áby ták odmiána byłá miedzy pánuiącymi / á słuchaiącymi. 9. Nie máią bydź dostátki vpárowáne w vrzednikách / ábo ná zwierzchnośći będących / wielkie / áni mierne / áby ták wszyscy godnicy mogli iey dostáwáć. 10. Máiestat ábo

zwierzchność

zwierzchność nikogo nie ma wzgárdzáć/ ále czćić y ważyć/ iednák y prze‐ſtrzegáiąc ſwey władzey y powagi/ ták bowiem będźie ſam ßánowan/ czczon. 11. Cechy/ ſchadzki/ towárzyſtwá/ goſpody/ y ſpolne ćwiczenia/ Mießczánom máią bydź dopußczone y náznáczone. 12. Máią záwße przyczyniáć liczby Mießczan/ iednák przećię nie názbyt/ częśćią tych/ zwłaßczá qui nati ex vno parente ciue częśćią obcych przyimuiąc. 13. Vrząd żadnemu abo zwierzchność nie ma bydź częſtą zlecány y dawány. 14. Sędźie máią bydź ze wyßtkich obieráni. 15. Vrząd ma mieć/ y zoſtáwić wßelką ſobie władzą/ nád wßelkim poſpolſtwem/ we wßytkich ſpráwách tum iudicandi, tùm deliberandi. 16. Pieniężne winy nie máią bydź dźielone/ ále ná potrzeby/ murow/ Miáſtá/ Kośćiołow/ Szpitalow oddawáne/ obracáne y wydawáne. 17. Sądy poſpolite y iáwne nie máią bydź częſte/ áni też o márne rzeczy y plotki ſkárgi bydź: ále ráczey ná tákowych ſrogie winy vſtáwić/ ktorzyby ſię ważyli o ládá plotki przed vrząd iść y ſwárzyć z ſobą. 18. Rzadkie niech będą ziázdy qui mercede conuocantur áby ták y ſkarb/ ábo y możnieyßy nie nißczyli. 19. Lud poſpolity aby nie był vtrapion/ y nißczon od nędze/ ále ráczey porátowan/ ábo z dochodow poſpolitych vel mittatur in prouincias & prædia colenda, vel opera ipſis conficienda dentur, tylko áby iedno mogli ſię ztąd żywić/ ábo bogátßy cokolwiek náznáczáć ſwoich dochodow/ ná pewny czás máią dla nich: ábo też vmieráiący/ vſum fructum donent, dominium nihilominus ſibi reſeruando, vel etiam aliquando aut per ſortem, vel ſuffragia eligantur pauperes ad aliquod officium ſkądby wyżywienie ſłußne mogli mieć/ ábo też áby ßáfárzmi nád dochodámi poſtánowieni byli. Ták te rzeczy w ſwey mierze y właſnośći záchowuiąc. 1. Dobrzy będą zwierzchnośći otrzymawáć. 2. Oni nie zniewoley będą poſłußeńſtwo oddawáć. 3. Ani wybráni w nienawiśći v poddánych y ſłucháiących będą. 4. A Magiſtrat non excedet officium, gdy liczbę będźie miał ze wßytkiego oodawáć.

ROZDZIAL LVI.

Odmienia y przeinácza ſię Demokrátia.

NAprzod. Abo w Oligárchią/ zwłaßczá gdy Męże/ Elektowie/ Cechmiſtrze y Podwoyſki/ ábo pochlebcow ſwąwolą/ ábo też ſwoią władzą/ ábo powagą niezmierną/ ábo ze złośći y nienawiśći/ odnaßáią potężnieyße/ y bogátße do poſpolſtwá/ áby ták wzbudźiwßy niezgodę/ á zámießánie miedzy nimi/ potym łátwiey/ á niebeſpieczniey od nich potłumieni/ y znißczeni byli. 2. Abo w Tyráńſtwo gdy 1. Woyſki ma władzą nád Zołnierſtwem/ y woyſkiem wßytkim. 2. Gdy iednemu z nich więtßa moc/ y władzá bywa daná. 3. Gdy poſpolity lud beſpie‐

czny/ bárzo dowierza/ y ſpußcza ſie ná tákowych podwoyſkich tanquam defenſoribus. 4. Ieśli wiekßa część Mießczan/ ábo wśiámi/ folwárkámi ſie bawi: ábo rzadko w Rzeczypoſpolitey záśiádywa/ łátwie/ y beśpiecznie ieden zwierzchność otrzymawa. 3. Abo w Demokrácyą/ niezbedną/ y złą. 1. Gdy vrzedniey/ ábo zwierzchność/ przez loſy obierány/ ábo nieświádomego/ áni nievmieietnego poſpolitego człowieká/ vpodobániem wyſádzeni bywáią/ bynamniey wzgledu ná cnote nie máiąc/ y tey nie vpátruiąc. 2. Gdy ſam poſpolity człowiek nieſtátecznośćią ſobie ſie ſprzećiwia/ & nouitatem expetit.

ROZDZIAL LVII.

MA záśie zguby/ y zniſzczenia ſwego przyczyny/ własnie Oligárchiey ábo Aryſtokrácyey záchowuiące/ y zátrzymawáiące przećiwne.

PIerwßá/ gdy ná poſpolite/ y iáwne-ziázdy/ á ſądy pod winą wzywáni/ y zwoływáni bywáią potężnieyßy/ á drugim wolny/ dopußczony bywa przyiázd/ y byćie/ á obecność/ záczym y ztąd pochodźi/ iż rzadko bywáią niedoſtáteczni/ á bogátßy/ y potężnieyßy ſobie ku dobremu/ wßytko rządzą/ y ſtánowią. 2. Gdyż ſie toż przytráfia/ y dźieie/ przy obieraniu vrzedu/ y zwierzchnośći nowey. 3. Gdy ſie tymże kßtałtem záchowuie/ gdy ábo práwá máią bydź ſtánowione/ ábo poprawowáne/ ábo też inße ſądzone ſądy/ á zwłaßczá odpráwowáne bywáią cryminały. 4. Ieśli potężnieyßym/ y bogátßym tylko ſtáránie bywa zlecone/ około cáykauzu/ á władzá im dána bywa/ do vżywánia ſtrzelby/ y woiennego ryßtunku. 5. Ieśli o dochodách poſpolitych/ y ſpiklerzách/ piwnicách/ záwiáduią y ſtáránie máią potężnieyßy ná inßych tego ćiężáru nie kłádąc. 6. Ieśli ćiß w poſpolitych/ y potocznych ſpráwách ku woynie/ y pokoiowi náleżących/ y służących/ bárźiey y częśćiey záwiáduią y ſtáránie máią. 7. Ieśli w przymierzách záchodzących/ ábo záßłych potwierdzáiących/ tylko ná tych ſámych obecnośći opátrowáć przyſtußa y záwoyta rzecz ieſt. 8. Ieśli w wyſyłániu poſłow/ ábo obcych przyimowániu lekki wzgląd bywa ná vbożßych/ y niepotężnych ále wßytko od bogátych/ y potężnieyßych odpráwowána. 9. Ieśli zákazánie ieſt áby vbożßy dźiećiom ſwym domá wychowánie/ y ćwiczenie dawáli/ á przytym/ záraz do rzemiosł ſpoſabiáli/ bogatßy záśie/ w ſwych cnotách/ mądrośći/ dźielnośći/ w Rycerſkich ſpráwách ćwiczyli/ áby ći ſpoſobnymi/ owi záśie nieſpoſobnymi do rządzenia byli. 10. Ieśli bogátßy czeſto inne do lekkich ſpraw/ y posług/ ábo chytrze/ y obłudnie okázowániem łáſki/ ábo zapłáty námawiáią/ ábo przymußáią/ áby ich ſobie tym zá ſługi/

y nie=

y niewolniki ſpoſabiáli/ onych záśię władzą/ y powáżność rostá/ y wzmagáłá. 11. Jeśli w Händlách/ kontráktćiech/ ná ſpowinowáczenie/ ziednoczenie/ przyiaćielſtwo/ y obowiązek/ większy wzgląd vpátruią możnieyßych/ y bogátßych. 12. Jeśli dobrá poſpolite wydawáne/ á dźielone bywáią bez wiádomośći/ Mießczan y obywátelow. 13. Jeśli do oddawánia liczby magiſtratus geſti nie przypußczány bywa y wzywány poſpolity człowiek.

ROZDZIAL LVIII.

Rząd poſpolity ábo Politikę oſobnie ták rozdźielona y opiſáną / według kßtałtu rożnego Rzeczypoſp: nie przyznawamy. Zwłáßczá/ ieśli opiſána / y wydźielona ták będźie / áby wßyſcy rowni miedzy ſobą / byli y miáni (iák w cnoćie/ ták y w ßczodrobliwośći) iáko ſię rozumie y wykłáda. *lib. 3. Cap.* **7. od Ariſtotelesá.**

NAprzod. Ponieważ nigdźiey tákowa rowność/ y mierność nie byłá widźiána y ználeziona. 2. Jeśli wßyſcy będą rowni w wolnośći/ á tylko cnotliwi/ y z cnoty będą obieráni te prawdźiwą Demokrácyą może názwáć. 3. Abowiem ſtoſowánia/ y vmiárkowánia złych / Rzeczypoſpolitá z Oligárchiey/ y Demokrátiey powſtáwa: świádczy Ariſt. lib. 4. cap. 8. & 9. 4. Wiele bowiem ſię przytráfiáią ſtoſowánia/ y vmiárkowánia Rzeczypoſpolitey / ktore iednák nie máią kßtałtow rożnych w ſobie: mogą bowiem dobre y złe/ ſobie rownymi. Abo nierownymi / zmießáne rożnie y rozmáićie vmiárkowáne bydź. 5. Abowiem mießána Rzeczpoſpolitá / názwiſko ma otrzymáć/ według przemagáiącey części/ gdy bowiem tu przeważy / y przemoże wolność nád cnotę. Demokrácya rácżey/ y ſłußniey ma bydź názwána. 6. Nád to Ariſt. cap. 9. pißąc powiáda/ że zmieſánie/ y vmiárkowánie Oligárchiey/ y Demokrátiey/ ſkłáda ſię ze trzech ſpoſobow. 1. Kiedy z obu ſpoſobow práwá obieráne ábo wyięte bywáią/ coby ſię zdáło/ y przynależáło/ godne ku zátrzymániu / y záchowániu Rzeczypoſpolitey. 2. Gdy Demokrácyey/ y Oligárchiey wykroczenie/ ábo niedoſtátek odłączywßy/ śrzodek bierzemy tych rzeczy / ktore obá ſtany ſtánowią/ á do nạßey przyſpoſobiáią/ y ſtoſuią. 3. Gdy z ßeśći praw vtriusq; formæ ſobie rownych iedne práwo ſpoiámy/ y ziednoczámy / tyleby były Politiæ rożne poſtánowione.

ROZDZIAL LIX.

Łatwie poznáć/ ieśli słuszny á pewny sie stał skład/ y pomieszánie/ iákichkolwiek ksztáłtow/ y rządow Rzeczypospolitey/ z pięći przednich znákow/ y sposobow.

PIerwszy/ ieśli tákowe iest pomieszánie/ ktoreby nie mogło bydź rozeznáne/ ábo snádź wątpliwe. Ieśliże iest Oligárchia/ ábo Demokrátia/ tákże też sie ma rozumieć o drugich. 2. Gdy Rzeczpospolita cáłá/ simul inspecta & considerata oczywiśćie vkázuie/ y wystáwuie obie one rowne. 3. Ieśli odiąwszy iedne część/ y strone Rzeczypospolitey/ druga stroná/ áni iest Demokrátiey/ áni Oligárchiey podobna/ áni też stáła y bespieczną trwáć/ może bez drugiey strony/ y częśći. 4. Ieśli postánowiona Rzeczpospolita nie potrzebuie/ ábo innych ksztáłtow/ sposobow/ y włásnośći/ ábo obcych rátunku/ áby ták w cále mogłá trwáć/ y stáć. 5. Ieśli postánowiona/ y sporządzona podoba sie Mieszczánom/ y obywátelom/ ták áby ią ważyli/ czćili/ y szánowáli & diuturnam esse cupiant.

ROZDZIAL LX.

POwiedziáły/ y opisáły sie do tąd krotko dosyć w prawdzie przyczyny/ stánowienia/ wykroczenia/ á zepsowánia/ iákieykolwiek Rzeczypospolitey osobney/ wyliczymy/ y zbierzemy też tu tákże przyczyny/ ktore wszytkim *R. P.* służą/ y przynależą/ áby ták z stąd łátwiey zrozumiáno było/ coby w káżdey Rzeczypospolitey sporządzeniu/ y záchowywániu nabárziey/ y napierwey chronić sie/ á náśládowáć miáło/ y godziło. Pierwsza miedzy wszytkiemi iest/ zániedbywánie/ niewważenie/ á wzgárdá Bożych/ á ludzkich praw/ przećiw/ Bogu pobożnośći/ nabożeństwá/ y bogoboynośći: bliźniego miłośći/ y włásnego zdrowia/ záczym nieposłuszeństwo/ niespráwiedliwość/ y rozruchy.

a Cice.2. de natu: ZNiowszy bowiem pobożność/ nabożeństwo/ ku Bogu/ wiáre y społkowánie narodu ludzkiego/ á sáme nayzacnieysza cnote/ idźie zátym spráwiedliwość áby byłá zniesiona/ á ten porządnie

dobrze

á dobrze wszytko sprawuie y czyni co do pobożnośći należy y skłánia/ kto- ra Dei
ry vmie záchowywáć to co do spráwiedliwośći przystoi y należy/ vt col- b Greg.
latus in proximos misericordiæ riuulus, Iustitiæ fonte ducatur. b Miłość lib. mora.
iedno serce/ iedná myśl bráći wielu spráwuie. c A zniewáżenie/ ktore- c Aug. su-
gokolwiek przykazánia wielką krzywdą iest. d pra Ioan.
d Hieron.
in Epist.

ROZDZIAL LXI.

ZA temi idące są: ktore z pierwszych/ iáko go-
dnieyszych/ á gruntownieyszych pochodzą/ y
moc máią/ ábo im przećiwne sie stawáia.

NAprzod. Zysk/ y zazdrość/ lichwá iák około własnych ták y po-
spolitych dobr. 2. Ządzá á chćiwość pánowánia/ dostoieństwá-
y godnośći ; ábo tych ktorym przystep do zwierzchnośći y go-
dnośći zámkniony iest/ y od niey odsądzeni są/ ábo ći ktorzy drugim zay-
zrzą. 3. Z krzywdą Mieszczan obćiążenie/ á niespráwiedliwa obroná. 4.
Boiázń zła/ qui diuturnitatis custos est, ábo gdy poddáni ábo pospolstwą
sie obáwiáią/ sámi śiebie zobopolnie/ ábo możnieyszych y zwierzchnośći.
ábo ktorzy sie boią/ áby nie podieli iákiey lekkośći/ szkody/ niesławy/ kárá-
nia zá złośći swe/ rozruchy y bunty w Rzeczypośp. stroią. 5. Gdy [illegible]stan
ábo cześć iedná wynośi sie nád drugą/ hárdźie y potężnie każe. 6. Abo gdy
ieden z nich chce sie wynieść ábo dla spráwy iákiey dobrze odpráwioney y
posłużoney/ dźielnośći/ ábo dla swey potegi/ władzey/ y godnośći/ zprá-
wá pospolitego sie wydźiera y wyłącza. 7. Gdy możnieyszy wzgárdzáią
inne/ y ie tłumią/ á niszczą/ wszelkimi sposoby / ábowiem pychá wszytko
psuie / y wniwecz obraca. 8. Gdy dopuszczone y łączone bywáią/ rożne na-
rody/ y prawá. 9. Gdy lekcy y sprosnemi á plugáwymi obyczáymi prze-
łożonymi/ y ná zwierzchnośći są/ głupi/ młodźi/ niezbożni / lichwiarze/
łákomi/ pijánicy/ złey sławy/ zadną áni powagą/ áni godnośćią obdárze-
ni/ przyozdobieni. 10. Niedbálstwem przełożonych/ y vrzedu/ ktorzy do-
brá pospolitego nie vpátruią / ále swey prywaty/ ktorzy obcym pánom
poddáństwo/ y przyśiege oddawáią/ & qui liberis tanquam aliquando suc-
cessuris carent. 11. Gdy Magistrat ábo zwierzchność / ábo nie záwiáduie /
ábo lekce powaza/ máłe przyczyny do odmiennośći R.P. ćiągnące. 12. Nie
zgodá możnieyszych/ y potężnieyszych/ ktorzy ábo dla/ ábo przećiw Rzeczy-
pospolitey dostoynośći cáłośći/ powstáią/ ábo dla osobnych y prywatnych
spraw/ y nienawiśći/ buntow/ y rosterkow wszelákich / przyczynámi są.
13. Wyniosłość tych/ ktorzy kiedy Rzeczypos: dobrze służąc/ ią czym zná-
cznym obdárzyli/ y przyozdobili szczęśliwym iákimkolwiek swym postep-
kiem / ábo vczynkiem / dostátkiem/ ábo porádą/ gdy innym áni chcą być
 rownymi/

rownymi / áni podleyßymi. 14. Jeśli wiele nieprzyiaćioł máią w ſąmśiedztwie / á potężnych / ktorzy ábo gwałtem / ábo zdrádą corruptorum pecunia, mießczánom / y obywátelom zdrády / y śidłá / pod nimi czynią. 15. Jeśli nie mogą áni czáſu woyny / y pokoiu / rzeczy do żywnośći należących / z ſwego páńſtwá wyżywienie mieć / ábo nie ná dobrym mieyſcu miáſto / ábo powiát leży / powietrza dobrego / wody / drew ꝛc. nie máiąc ále gory / y láſſy / bory / ſąśiedzkie ßkodliwe. 16. Jeśli łátwie z iednego miáſtá ná dwoie rozdwoić ſie / y rozerwáć mogą / iáko gdy ie dźielą wody págorki / błotá / ábo inßa przyczyná y ſpoſob do rozerwánia ſiebie / y rebelizowánia / á iedni drugich tłumić / y nißczyć / okázána y ználeźiona bywa. a 17. Dotych y tym podobnych przyczyn przytrafiáią / y przydáią ſie obwießczenia / y opowiádánia / Boſkie / Kośćielne / kápłáńſkie

a Ariſt. li. 5. Pol. C. 1.2.3.4. b 1. Regu. 15. c Ioseph de bello Iudæ. lib. 7. c. 12.

náponinánia / widzenia / y cudá rozmáite zgube zá ſobą ćiągnące / y okázuiące / iáko Saulowi okázáne były. b Ták wykorzenienie zguby / á z plondrowánie Jerozolimy vprzedźiły Komety ná kßtałt mieczow / świátłość niezwyczáyna / w Kośćiele / woł rodząc nád zwyczay iágnie / wozy / ßyki / vſce / y zbroyne woyſká / ná powietrzu widźiáne / wzbudzony IEZVS nieiáki / wołáiący przez cztery látá / we dnie y w nocy / opowiádáiąc zginienie miáſtá / o czym wßyſtkim czytay kto chce Jozephá. c Toż ſie przydáło miáſtu Jerychowi / Sodomie / Gomorze / y Niniwitom / ꝛc. Ták y dźiś dźiwnie / rożnie / á czeſto nápomina Bog wßechmogący nas. O Boże day to / áby nie były w nas zátwárdźiáłe ſercá náße / ad vocem præconum, & admonitionum ejus.

ROZDZIAL LXII.

Z Przećiwney záśie ſtrony / poſpolite głowne / á powßechne / áby wßytkie R. P. długo ßcześliwie trwáły / á fortunne ich przedśięwźięćia / y powodzenia były ma bydź pilne ſtáránie w tym miáne y vpátrowáne.

NAprzod. Pobożność / y nábożeńſtwo / bez ktorey áni Bogu / áni ludźiom może wiárá bydź záchowána / y dotrzymána. 2. Práwá áby dobre były ſtánowione / á poſtánowione / y vchwalone / záchowywáne / mężnie á rzetelnie dotrzymáne / pełnione y ochronione / ná nich bowiem wßytko zbáwienie / y zdrowie polega R. P. gdźie bowiem nie ſtáią / y vſtáią práwá tám gwałt náſtepuie. 3. Zwierzchność y Magiſtrat obierány / ktorzyby byli życzliwymi R. P. ma bydź im moc y władzá wßelákich ſpraw / zlecona / y dána do rządzenia / y ſpráwowánia / á máią bydź ludźmi pobożnymi / dobrymi / á cnote nád wßytko przekłádáiący. 4. Ma

bydź

bydź/ y przynależy mądrość y roſtropność/ona bowiem záiſte R. P. ſczę=
śliwa ieſt/ktora/y nád ktorą mądrzy ludźie/ á zwłaſzczá Philozophowie
rząd zleczony y pieczołowánie o niey máią.5. Nawietſza ieſt bowiem mie=
dzy innymi práwy/y cnoty/y nazacnieyſza ieſt ſpráwiedliwość poſpolita
w ſądách: oſobna w kontráktách/y kupiech/ bez tey Páńſtwá y Mocár=
ſtwá ſą morderſtwá & latrocinia: dla nieſpráwiedliwośći przenoſzone by
wáią Kroleſtwá / Páńſtwá od rodzáiu do rodzáiu. 6. Ko=
śćioły/Akádemiæ/ſzkoły/& ſeminaria cnot y náuk wſzelkich máią być zá=
kłádáne/fundowáne/y wychowáne/nie trzebá tu koſztu żadnego żáłowáć
to bowiem ieſt cor & oculus R.P.7.Zgodá/miłość miedzy iák pánuiącymi
ták ſtucháiącymi zobopolnie y z obcymi ma dyć záchowána/ przez tey bo=
wiem gruntownie á wielkie rzeczy ſłábieią/y wniwecz ſie roſprzſzáią.8.Je
śli práwá wſwey mocy/godnośći ſtoią/á od żadnego gwałcone nie będą
ſic enim & perſonarum, & legum manet authoritas, exemplorum impeditur
prauitas. 9. Jeśli áni miedzy zwierzchnośćią y magiſtratem, áni miedzy
Mieſzczány y poddánymi/ ćierpią záchowywáią / á báwią ſie pochlebcá=
mi/y pokoiu poſpolitego buntownikámi. 10. Niezgody y záſzćia miedzy
możnemi/ y potężnieyſzymi/práwy obwárowáne/ochronione winámi/
y karą vśmierzone/á z predká znaſzáne máią bydź. 11. We wſzeläkich ſprá=
wách máią być vitandæ & fugiendæ immutationes zwłaſzczá gdy tegż gwał=
towna potrzebá nie nieśie/aut ex priuato beneplacito. 12. Zwierzchność y
ná vrzedźie záſádzáiący recte ſe gerant iák ſwoimi Kollegámi / ták y zpod=
dánymi/eos non offendendo, ignominia non afficiendo, eorum opera vten-
do, nie máią być ku wſzeläkiemu ich pożytkowi/żywnośći nábyćia/áni też
w dochodzeniu godnośći / y vrzędow omieſzkániem y przeſzko=
dą. 13. Magiſtrat ábo ná zwierzchność záśiádáiący/máią mieć długie ręce
& oculos ſemper apertos, ktoremiby y coby poſtronnie/ y domá obecnie ſię
dźiáło/ czuynie/á pilnie vpátrowáli/ á coby z rzeczy było / odpráwowáli.
14. In potentia, & honore ſiue concedendo, ſiue auferendo, z lekká/y nieſkwá
pliwie poczynáć máią/ áni vpornie/nierozmyślnie/áni leniwie/kogo wy
wyżſzáć/áni zniżáć.15. Záchowywáć/zátrzymawáć/w ywyżſzáć/ſzanowáć/
máią ſtárodawne zacne/á dobrze záſłużáłe/domy / y familiæ, z tákowych
bowiem R.P. y ná tákowych záwiſłá/y ſtoi. 16. Skárby poſpolite/ Caykau=
zy/ Spiklerze/ piwnice/ⱬć. według ſpráwiedliwośći czáſu pokoiu nápeł=
niáć/ żywnośći nábywáć y záchowywáć / w potrzebie vżywáć máią.
Hic enim murus atheneus, neruus pacis & belli. 17. Pilnie vpátrowáć
y wárowáć / & legibus, & ſociis, dozorcámi / áby pożytku żáden z
dobr R.P. ſobie nie przywłáſzczał/á ſwego włáſnego / á niżli ſwoich vpá=
trował. ſed legitima potius ratio reddatur omnium. 18. Szácowánie dobr
Mieyſkich/ ábo w rok/ábo ná káżdy mieśiąc/vt cenſus augeri vel minui, á=
bo ktorzy ſpoſobnieyſzymi ſą ku zwierzchnośći/ y poſpolitych ſpraw/á po=
trzeb

trzeb cognosci, y iákaby moc/ potęgá Mieſzczan/ y Miáſtá byłá/ iák czáſu pokoiu/ták y woyny zrozumiána mogłá być. 19. W doſtátkách/y w bogáctwie/ile może być/mierność/y rowność záchowána/& inducenda, ſin minus, ſint tamen potentiores, ktorzy R.P. bárziey życzliwemi ſą. 20. Mieſzczánie młodſzy/y nowotnieyſzy á świeżo náſtáli/pilnie wyćwiczeni máią być & applicandi ad Reip. formam eiuſq; leges, w ktorey przeſtáwáć y trwáć máią: multum enim eſt à teneris aſſueſcere. 21. Vśilnie ná tym máią być/ y o to ſię pilnie ſtáráć powinni/ſpráwcy/y rządcy wſzelcy/ áby dobrze vpátrowáli/ktorymby niegdy/y teraz inne R.P. dobrze poſtánowione/ długo záchowáne y ſpoſobiáne/á iákimi wykrocone/á wniwecz obrocone były ſpoſoby/y kſztáłty/á coby w obcych dobrego vználi/áby náśládowáli/malum autem à ſua R.P. arceant, á ták ſzczęśliwym będzie/ & manebit quem faciunt aliena pericula cautum. *Ariſt. lib. 5. Cap. 5. 6. 7. 8. & 9.*

ROZDZIAL LXIII.

PO opiſániu/y w prowádzeniu kſztáłtow R.P. mamy pilno baczyć/y vważáć nalepſzy być ten Rzeczypoſpolitey kſztáłt á ſpoſob quod naturæ moribus, zwyczáiowi/ & regioni, iákiegolwiek ludu/ á poſpolſtwá przyſpoſobiány/y vmiárkowany bywa/ábyſmy ábo kſztáłt Miáſtá od ludu y poſpolitego człowieká moribus alienum non inſtituamus, ábo przyrodzone práwá według ludzkiego zdánia y mniemánia / ac voluntati repugnante, natura ſeruire cogamus: mieyſc bowiem/poniewaź wielka rożność ieſt/rożne też rozſtworzenia/y przyſądy/ rożne przyrodzenia ludźi / ktore rożnych Páńſtw/ y władzy/ potrzebuią. Zámykam tedy wſzelkie R.P. y dobrze poſtáwione/ſądzę/ y długo trwáiące / y ſtoiące być mowię / ieśli trzy rzeczy przywłaſzczáne/ y przyznawáne będą trzem. BOGV, cześć y chwałá/ iáko Stworzyćielowi/ miłość iáko Odkupićielowi / boiáźń iáko Sędźiemu. BLIZNIEMV. Zwierzchnośći/ y wyżſzemu / ludzkość / rownemu/ poſzánowánie. SOBIE. Około ſumnienia opátrzność/ vmyſłu/y ſercá ozdobę/y ochędożność/ ćiáłu náukę y kárność. A náoſtátek / ſkromnie/ ſpráwiedliwie/ vczćiwie/á pobożnie żyć.

pie caste et sobrie

Hæc tria perpetuò meditare Aduerbia pauli,
Hæc tria ſunt vitæ regula ſancta tuæ.